

SDU LAW JOURNAL

**SDU CENTRAL ASIAN
RESEARCH CENTER**

SDU Law Journal

№2 (5)/ 2025

Жылына 4 рет шығады
Published 4 times a year
Выходит 4 раза год

Қаскелең / Kaskelen / Каскелен
2026

Бас редактор

Марат Естемиров, PhD, ассистент профессор, SDU University

Жауапты редактор

Дархан Орынбасаров, МА, ғылыми қызметкер, SDU University

Техникалық редактор

Жұлдызай Кубашева, Ғылым департаментінің маманы, SDU University

Редакциялық алқа:

Айгуль Касенова	з.ғ.к., ассистент профессор, SDU University (Қазақстан)
Айжан Көпбаева	PhD, ассистент профессор, SDU University (Қазақстан)
Майгүл Абилова	PhD, қауымдастырылған профессор, SDU University (Қазақстан)
Ғайни Серім	PhD, қауымдастырылған профессор, SDU University (Қазақстан)
Жасулан Ахметов	PhD, ассистент профессор, SDU University (Қазақстан)
Шатлық Аманов	PhD, ассистент профессор, SDU University (Қазақстан)
Абай Мағауия	МА, аға оқытушы, SDU University (Қазақстан)
Абай Нажимов	МА, аға оқытушы, SDU University (Қазақстан)
Марат Ахмади	PhD, ассистент профессор Maksut Narikbayev University (Қазақстан)
Камал Сабилов	PhD, ҚР Сот әкімшілігі (Қазақстан)
Сергей Саяпин	PhD, профессор, KIMEP University (Қазақстан)
Рустам Атаджанов	PhD, қауымдастырылған профессор, KIMEP University (Қазақстан)
Антъе Химмельрайх	PhD, Шығыс Еуропа құқығы институты (Германия)
Ханс-Йоахим Шрамм	PhD, профессор, Висмар Университеті (Германия)
Алан Ма	PhD, профессор, Birmingham City University (Ұлыбритания)
Чингис Джекебаев	з.ғ.к., ҚР Республикалық жеке сот орындаушылар палатасы (Қазақстан)
Мұхаммад Зишан	PhD, ассистент профессор, Жаңа Өзбекстан университеті (Өзбекстан)
Мирза	(Өзбекстан)
Имран Хамид	PhD, қауымдастырылған профессор, Сохар университеті (Оман Сұлтандығы)

Редакцияның мекенжайы: Алматы облысы, Қарасай ауданы
040900, Қаскелең қаласы, Абылай хан көшесі 1/1

*e-mail: lj@sdu.edu.kz

SDU Law Journal

Қазақстан Республикасының Мәдениет және ақпарат министрлігінде тіркелген

30.06.2025, № KZ65VPY00123310 есепке қою туралы куәлігі

ISSN 3105-2649

SDU University

Сайт: <https://lj.sdu.edu.kz/index.php/lj>

Editor-in-chief

Marat Yestemirov, PhD, Assistant Professor, SDU University

Managing Editor

Darkhan Orynbassarov, MA, Research Fellow, SDU University

Technical editor

Zhuldyzay Kubasheva, Science Department specialist, SDU University

Editorial board:

Aigul Kassenova	Candidate of Legal Sciences, Assistant Professor, SDU University (Kazakhstan)
Aizhan Kopbayeva	PhD, Assistant Professor, SDU University (Kazakhstan)
Maigul Abilova	PhD, Associate Professor, SDU University (Kazakhstan)
Gainy Serim	PhD, Associate Professor, SDU University (Kazakhstan)
Zhassulan Akhmetov	PhD, Assistant Professor, SDU University (Kazakhstan)
Shatlyk Amanov	PhD, Assistant Professor, SDU University (Kazakhstan)
Abay Magauiya	MA, Senior Lecturer, SDU University (Kazakhstan)
Abay Nazhimov	MA, Senior Lecturer, SDU University (Kazakhstan)
Marat Akhmadi	PhD, Assistant Professor, Maksut Narikbayev University (Kazakhstan)
Kamal Sabirov	PhD, Court Administration of the Republic of Kazakhstan
Sergey Sayapin	PhD, Professor, KIMEP University (Kazakhstan)
Rustam Atadjanov	PhD, Associate Professor, KIMEP University (Kazakhstan)
Antje Himmelreich	PhD, Institute of Eastern European Law (Germany)
Hans-Joachim Schramm	PhD, Professor, Wismar University (Germany)
Alan Ma	PhD, Professor, Birmingham City University (United Kingdom)
Chingis Dzhekebayev	Candidate of Legal Sciences, Republican Chamber of Private Bailiffs of Republic of Kazakhstan
Mirza Muhammad Zeeshan	PhD, Assistant Professor, New Uzbekistan University (Uzbekistan)
Imran Hameed	PhD, Associate Professor, Sohar University (Oman)

Address of the editorial office: Almaty region, Karasay district

040900, Kaskelen, 1/1 Abylai Khan street

*e-mail: lj@sdu.edu.kz

SDU Law Journal

Registered by the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan

Certificate of registration No KZ65VPY00123310 from 30.06.2025

ISSN 3105-2649

SDU University

Site: <https://lj.sdu.edu.kz/index.php/lj>

Главный редактор

Марат Естемиров, PhD, ассистент профессор, SDU University

Ответственный редактор

Дархан Орынбасаров, MA, научный сотрудник, SDU University

Технический редактор

Жулдызай Кубашева, специалист департамента науки, SDU University

Редакционная коллегия:

Айгуль Касенова	к.ю.н., ассистент профессор, SDU University (Казахстан)
Айжан Копбаева	PhD, ассистент профессор, SDU University (Казахстан)
Майгүл Абилова	PhD, ассоциированный профессор, SDU University (Казахстан)
Гайни Серим	PhD, ассоциированный профессор, SDU University (Казахстан)
Жасулан Ахметов	PhD, ассистент профессор, SDU University (Казахстан)
Шатлык Аманов	PhD, ассистент профессор, SDU University (Казахстан)
Абай Мағауия	MA, старший преподаватель, SDU University (Казахстан)
Абай Нажимов	MA, старший преподаватель, SDU University (Казахстан)
Марат Ахмади	PhD, ассистент профессор, Maksut Narikbayev University (Казахстан)
Камал Сабыров	PhD, Судебная администрация Республики Казахстан
Сергей Саяпин	PhD, профессор, KIMEP University (Казахстан)
Рустам Атаджанов	PhD, ассоциированный профессор, KIMEP University (Казахстан)
Антъе Химмельрайх	PhD, Институт восточноевропейского права (Германия)
Ханс-Йоахим Шрамм	PhD, профессор, Висмарский университет (Германия)
Алан Ма	PhD, профессор, Birmingham City University (Великобритания)
Чингис Джекебаев	к.ю.н., Республиканская палата частных судебных исполнителей РК (Казахстан)
Мухаммад Зишан	PhD, ассистент профессор, New Uzbekistan University (Узбекистан)
Мирза	(Узбекистан)
Имран Хамид	PhD, ассоциированный профессор, Sohar University (Оман)

Адрес редакции: Алматинская область, Карасайский район 040900, г.

Каскелен, ул. Абылай хана 1/1

*e-mail: lj@sdu.edu.kz

SDU Law Journal

Зарегистрирован Министерством культуры и информации Республики Казахстан

Свидетельство о постановке на учет № KZ65VPY00123310 от 30.06.2025

ISSN 3105-2649

SDU University

Сайт: <https://lj.sdu.edu.kz/index.php/lj>

МАЗМҰНЫ / CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Жария құқық, жеке құқық және халықаралық құқық ғылымы
The science of public law, private law, and international law
Наука публичного, частного и международного права

The Issues of the Harmonization of Ecocide Norms for Strengthening Environmental Security in Central Asia <i>Said Tulibayev</i>	6
Авторское право в социальных сетях: проблемы защиты цифрового контента и перспективы развития законодательства Республики Казахстан <i>Жансая Тансыкбаева</i>	18
Әлемдік тұтынушылық банкроттық модельдері мен Қазақстан Республикасының тәжірибесіне салыстырмалы-құқықтық талдау <i>Камила Турганова</i>	39
Общество с ограниченной ответственностью в законодательстве Германии и Казахстана: сравнительный анализ <i>Таня Галандер, Анастасия Малкова, Нилс Бауманн, Анна Рихтер, Марат Естемиров</i>	69

DOI: <https://doi.org/10.47344/1wvmhj12>

IRSTI: 10.53.01

The Issues of the Harmonization of Ecocide Norms for Strengthening Environmental Security in Central Asia

Said Tulibayev^{1*}¹SDU University, Kaskelen, Kazakhstan*e-mail: said.tulibayev@gmail.com

Abstract

The environmental challenges confronting Central Asia require, if not unified, a harmonized legal framework to address the region's ecological issues. This research explores the possibility of harmonizing legal norms on ecocide as a partial solution for safeguarding regional environmental security in Central Asia. The region's fragile ecosystems, characterized by drylands, transboundary waters, and biodiversity, are threatened by anthropogenic pressure and environmental degradation. This research critically assesses the legislation in Central Asia, identifying gaps and disparities in the legal treatment of ecocide - a term denoting mass and severe harm to the environment resulting from human activities. Acknowledging the shared ecological heritage and interconnectedness of Central Asian nations, the research advocates for a harmonized legal approach to ecocide. The research explores the potential role of existing regional cooperation between Central Asian countries in facilitating the harmonization process. It considers the challenges associated with legal harmonization, including different national interests, and proposes possible regional mechanisms to overcome these obstacles. This research contends that a harmonized legal approach to ecocide in Central Asia is one of the numerous ways to protect regional environmental security. By promoting cooperation, a cohesive legal approach will not only deter such threats but also preserve Central Asia's unique natural heritage.

Keywords: ecocide, environmental law, environmental security, climate change, Central Asia

Introduction

Central Asia has numerous environmental issues that directly affect people's quality of life. While the environmental issues could be solved individually, they "share" the same geographical territory with other issues, which makes the overall environmental crisis of the region not so easy to be solved.

The environmental issues may vary but the main element in regional environmental security is the same for all countries in Central Asia – national policies towards the environmental issues and the effectiveness of their implementation. The national environmental policies take the form of state laws with the aim of prevention, mitigation, and punishment in the cases of the violation of national environmental security (Tulibayev, 2022).

Currently, literature regarding regional approaches to environmental crimes lack relevant researches. The existing debates on ecocide focus on amending the Rome Statute of the International Criminal Court to establish a global norm or separate national implementation. Despite the acknowledged severity of these transboundary threats, a critical research gap remains: the current literature lacks a comprehensive comparative analysis of national ecocide laws in Central Asia aimed at identifying doctrinal inconsistencies and formulating a practical framework for regional harmonization. Existing studies primarily offer general overviews of separate cases in specific countries of Central Asia. This article seeks to address this gap by defining the differences in the actus

reus and mens rea elements among the five nations and proposing a harmonized regional definition of ecocide.

While Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan have different sets of environmental issues, the issue of ecocide or crimes similar to ecocide remains the one of the most dangerous threats to regional security (Tulibayev, 2024).

The analysis of legislation relevant to ecocide shows that these countries have different approaches to the definition of ecocide or crimes similar to ecocide. In this case, the paper proposes a draft definition of ecocide that will take into account theoretical approaches that exist in Central Asia. The originality of this paper lies in comparing Central Asian criminal codes to propose a harmonized regional definition. The harmonized definition of ecocide will allow more effective implementation of this norm, especially in the cases of transboundary damage as the result of ecocide.

Central Asia is characterized by economical and historical ties that bind countries together, so the existence of same definition of ecocide, a subsequently similar approach to this crime could theoretically lead to decreasing tensions over ecological cases.

The findings of this analysis support the idea that the existence of mutual agreement on what the crime of ecocide is may lead to more productive cooperation on other environmental issues of lesser threat. After all, the threat of ecocide is dangerous to the existence of any living beings in an affected area. If an effective and applicable approach to the cases related to ecocide exists, countries might become more agreeable to solve other environmental issues of transboundary character. For example, the issue of leaking contaminated waters into the soil of another country could receive much less legal and political resistance if there is the regional understanding that such environmental crimes are the threat to every country in Central Asia. The governments of countries will be more responsive to the request for the investigation or court trials if they know the effective resolution of an environmental case is in their mutual interest and that their rights will be respected by both parties of the dispute. The harmonized legal approach to addressing this crime, could potentially serve as a foundation for reducing interstate tensions arising from environmental disputes and ecological damage.(Tulibayev, 2024).

Methodology

This research applied a comprehensive methodology, including the analysis and the synthesis for complex legal concepts, alongside the deduction and the induction for specific legal instances. Furthermore, the legal historical comparison has been applied for the evolution of legal norms across jurisdictions. Several sources on ecocide were analyzed, including international treaties, draft conventions, national legislation, judicial practice, and doctrinal works. The research has relied on acritical examination of ratified international treaties and draft conventions; an analysis of national legislation to identify varying approaches to criminalization; a review of relevant judicial practice and case law; and an analysis of authoritative scholarly works and theoretical frameworks. Because dedicated judicial practice and case law regarding ecocide are almost non-existent in Central Asia, this study relies primarily on doctrinal interpretation. Legislative provisions are interpreted by examining how the language of national criminal codes aligns with both regional legal traditions and emerging international theoretical frameworks on environmental harm. These sources were fundamental for the evaluation of existing legal differences in the ecocide norms.

Moving beyond standard legal research methods, this study specifically structures its comparative analysis of ecocide norms around core criteria: the actus reus (prohibited acts or

omissions), the *mens rea* (the required intent or recklessness), and the specific threshold of seriousness required to classify environmental damage as an ecological catastrophe.

Findings

Central Asia has numerous natural environmental issues. Desertification is a major concern, leading to soil erosion, the loss of vegetation, and biodiversity. The region's grasslands, which are extensively used for livestock grazing, are facing biodiversity loss due to intensifying land use and climate change. Glaciers in Kyrgyzstan and across Central Asia are melting rapidly due to climate change, affecting water resources for the summer season. Anthropogenic factors can be analyzed by monitoring the level of CO₂ emission. Contemporary analysis shows dangerous levels of PM_{2.5} pollution in the most populated cities of the Central Asian region (Freedman, 2016; Tursumbayeva, 2023).

Transboundary waters are not just another set of issues, they are a call for international cooperation. The uneven distribution of water resources has not just resulted in interdependence and competition among upstream and downstream countries, but it has also highlighted the need for a unified approach. A link between water and energy issues in the region makes the management of transboundary water resources complex and a shared responsibility. Tensions related to water use from shared rivers for hydropower and irrigation are not just common, but they are barriers that prevent countries from having a harmonized approach to environmental issues. Only through international cooperation can the region effectively address these challenges (Prniyazova, 2025; Yalçın, 2022).

These issues are interconnected and pose a significant threat to the ecological balance and sustainability of the region. Especially, if policy aimed to adopting sustainable environment management practices, and policies aimed at preserving biodiversity and mitigating the effects of climate change are failed during the process of legal application. Weak legal protection, non-adherence to international laws and standards undermines all efforts (Qin, 2022).

This paper takes the crime of ecocide as an example of issues existing in the legal system of Central Asian countries. If even in the case of such dangerous threat of ecocide, the legal norm is not applied properly by law enforcement, the question must be asked whether the whole environmental protection legislation has to be reconsidered.

Different researches on ecocide norm application show that court practice in relation to this particular crime is almost not existent, existing legislation seems to provide weak deterrence for the occurrence of ecocide or crimes similar to ecocide that are widespread across the region. That can be considered as the sign of issues in legislation protection (Godwin, 2024; Wei, 2025).

It is necessary to make the comparative analysis of norm existing in the legislation of the region's countries. The first country to compare is Kazakhstan. The definition of ecocide in the Article 169 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan: the mass destruction of flora or fauna, poisoning of the atmosphere, land or water resources, as well as the commission of other acts that have caused or may cause an environmental disaster or environmental emergency. This definition of ecocide in Kazakhstan is characterized by a complex nature that may affect the overall effectiveness of the norm.

The *actus reus* of ecocide is either the mass destruction of flora or fauna, the poisoning of the atmosphere, land, or water resources, or the commission of other actions that have caused or may cause an environmental disaster or environmental emergency.

These acts can be categorized as either single or cumulative acts or omissions. It rather depends on the crime's elements.

The *mens rea* of ecocide considers all types of intent of the perpetrator, including *dolus directus*, *dolus indirectus*, and *dolus eventualis*.

Offender is aware of committed acts and has intention to do them or indifferent to them. Offender foresees consequences of committed acts - the inevitability or possibility of an environmental disaster or environmental emergency, intend, allows or indifferent to them.

The Kyrgyz Republic's approach to ecocide definition. The Kyrgyz Republic has the legal norm of ecocide in its Criminal code of 2021 under the Article 409, which states the following: "Massive destruction of flora and fauna, contamination of the atmosphere or water resources, and also commission of other actions capable of causing an ecological catastrophe".

The *actus reus* of crime is the act of mass destruction of flora or fauna, contamination of the atmosphere or water resources, or the commission of other actions capable of causing an ecological catastrophe. These acts can be categorized as either single or cumulative acts or omissions.

The *mens rea* of this crime is complex, involving *dolus directus*, *dolus indirectus*, and *dolus eventualis*. In each case, the offender is aware of the acts they have committed and either intends to do them, is indifferent to them, or foresees that these acts can cause an ecological catastrophe and either intends, allows, or is indifferent to them.

Tajikistan's approach to ecocide definition. The legislation of Tajikistan has legal norm on ecocide in the Article 400. "Mass destruction of flora and fauna, poisoning the atmosphere or water resources, as well as committing of other actions which may cause ecological catastrophe".

Actus reus includes acts or omissions related to the mass destruction of flora and fauna, poisoning the atmosphere or water resources, and committing other actions that may cause an ecological catastrophe. This position can be considered similar to previous definitions.

The *mens rea* of this crime is *dolus directus*, *dolus indirectus*, and *dolus eventualis*.

The offender is aware of the acts that have been performed, and either intends to commit them again or is indifferent to them.

The offender is aware that their actions could lead to an ecological catastrophe yet either intends, enables, or is indifferent to the consequences of actions.

Turkmenistan's approach to ecocide definition. The legal system of Turkmenistan defines ecocide in the Article 175 of the Criminal Code: "Ecocide, that is, the mass destruction of flora or fauna, contamination of the atmosphere, land or water resources, as well as the committing of other actions that have caused or may cause an environmental catastrophe or environmental emergency, shall be punishable by imprisonment for a term of three to eight years".

The *actus reus* of this norm of ecocide, or the physical element of the crime, encompasses the cases of the mass destruction of flora or fauna, contamination of the atmosphere, land or water resources, and the commission of other actions that have caused or may cause an environmental catastrophe or environmental emergency.

These acts can be categorized as either single or cumulative acts or omissions.

The *mens rea* of this norm includes *dolus directus*, *dolus indirectus*, and *dolus eventualis*. The offender is aware of committed acts and intends to do them or is indifferent to them. The offender foresees the inevitability or possibility of an environmental catastrophe or environmental emergency and intends, allows, or is indifferent to them.

In the case of Uzbekistan, the overall approach and policy towards ecocide definition are limited by the fact that such crime is not considered for implementation in the Criminal code.

After careful analysis of abovementioned code, it seems that there is an alternative legal approach to ecocide. The Article 196 and the Article 198 have similar elements of ecocide crime. Therefore, both can be considered as “comparable to ecocide”

In international law, there is the example of the European Union’s policy that recognizes and criminalizes crimes comparable to ecocide (Stop Ecocide International, 2023).

The Article 196 defines environmental pollution as “contamination or damage of land, water, or atmospheric air, resulted in mass disease incidence of people, death of animals, birds, or fish, or other grave consequences”.

The *actus reus* of crime has similarity with *actus reus* of ecocide in legislations of other countries in Central Asia.

The act or omission that led to contamination or damage of land, water, or atmospheric air implies that damage, with the set of consequences, is done against the environment, as these elements of the biosphere are essential for supporting human and animal life, and their destruction directly threatens the quality and even possibility of life on the planet.

The consequences are either the mass disease incidence of people, the death of animals, or the death of a natural person. It should be mentioned that even a single death of a natural person during the mass disease incidence of people can be considered an aggravating factor.

Another interesting element of *actus reus* is the fact that animals, birds, or fish are mentioned as part of the intention to represent endangered inhabitants of the biosphere by directly naming them. Otherwise, the Criminal Code could utilize the use of collective nouns, such as fauna, as those that refer to groups of animals.

The *mens rea* takes into account all types of intent of a perpetrator, including *dolus directus*, *dolus indirectus*, and *dolus eventualis*. The offender is aware of committed acts and intends to do them or is indifferent to them. The offender foresees the consequences of committed acts, intends, allows, or is indifferent to them.

The one major issue with the Article 196 of the Criminal Code of Uzbekistan is that it does not mention flora, or flora representatives, as objects that could be damaged by acts mentioned in the article. However, the Article 198 of the same code addresses this issue at least partially.

The Article 198 mentions various illegal acts as the damage to crops, forests, or other plants, or their destruction. The Article provides numerous punishments.

While crops, forests, or other plants can represent whole flora, the Article 198 Article fails to acknowledge the fact that the contamination of flora may have occurred as a result of negligent or inadvertent behavior on the part of an individual.

The *mens rea* considers the intent of the perpetrator as *dolus directus*. The offender is aware of committed acts and has the intention to do them. The offender foresees the consequences of committed acts, intends and allows them.

A comparative review of the objective and subjective elements of ecocide reveals foundational similarities across the region, yet highlights doctrinal differences that might complicate legal harmonization. In terms of *mens rea*, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Turkmenistan exhibit a unified approach: all four jurisdictions accommodate a complex mental state involving *dolus directus*, *dolus indirectus*, and *dolus eventualis*. Across these states, an offender must be aware of their destructive acts and either actively intend the resulting ecological harm or demonstrate a reckless indifference to the possibility or inevitability of a catastrophe.

Results and discussion

Before formulating the draft of an effective norm of ecocide that would define a regional approach to this crime, it is necessary to examine the approaches to the concept of ecocide taken by people involved in dedicated legal research organizations. One of these methods deserves to be considered is a proposal to include the particular definition of the crime of ecocide into the Rome Statute (Godwin, 2024; Wei, 2025; Branch, 2023).

The Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide (the Independent Expert Panel), established by the Stop Ecocide Foundation in 2020, is formed of legal researchers from around the world. The Panel engaged in five remote sessions to develop a “practical and effective” definition of ecocide and proposed it as part of an amendment to the International Criminal Court's Rome Statute (Branch, 2023).

The proposed definition of ecocide is: “unlawful or wanton acts committed with knowledge that there is a substantial likelihood of severe and either widespread or long-term damage to the environment being caused by those acts”.

The Independent Expert Panel not only provided a definition for the term “ecocide”, but they also published comprehensive explanations for the ideas and concepts that contributed to their conceptualization of the term (Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide, 2021).

The terms “unlawful acts” and “long-term” are the part of the definition, and their implications are clear. Acts that might be defined as ecocide need to be deemed criminal according to both international and state law. Some NGOs argue that governments to deliberately abstain from categorizing a wide range of behaviors as criminal offenses in order to accomplish certain economic objectives that would be unattainable if the environment were adequately safeguarded. It is possible to make use of the legal system of a country to compel the government to recognize ecocide as a crime if the country agrees to the Rome Statute or any future agreement that contains an ecocide clause and respects the legal premise that international law is more important than its domestic laws (Branch, 2023).

The term “long-term” refers to any activity that has the potential to cause harm to health and the environment over an extended period of time. Even activities that are carried out in a similar manner will have differing impacts on the plants and animals of an ecosystem. This is due to the fact that ecosystems have unique characteristics. An extended period of time is ambiguous term as its duration has not been specified, because it is impossible to do so as the consequences of each case of ecocide are different and require different periods of time for reversion (Branch, 2023).

The “wanton acts” that the Panel indicates have a definition in the second paragraph of Article 8 as follows: “reckless disregard for damage which would be clearly excessive in relation to the social and economic benefits anticipated”. The Panel recommended a method that would reduce the environmental harm that would occur as a consequence of meeting social requirements. Even if the social obligations of governments should take precedence over all other considerations, it is still considered to be immoral to cause more harm than is absolutely required for production (Branch, 2023).

The categorization that the Panel has devised to categorize environmental harm into two categories—widespread and severe damage as well as long-term and severe damage—is noteworthy. Furthermore, the classification of “severe” environmental damage covers the description of “grave impacts on human life, natural, cultural, or economic resources” that is provided by the Panel. The

concept of “cultural” that the Panel used in its debate is “value of elements, particularly to indigenous peoples”.

According to the definition, there has been significant harm to the ecosystem. Regardless of the extent of the damage caused by a very little environmental effect, the act of threatening "the earth, its biosphere, cryosphere, lithosphere, hydrosphere, and atmosphere, as well as outer space" would constitute a crime. There is not a single dispute that the damages need to be significant.

Additionally, the term “widespread” is explained in greater detail. When the Panel used the term “damage”, they were referring to damage that covers more than one location, cross state boundaries, or has an effect on an entire environment, species, or population. It would seem that “damage is suffered by” might entail more than just the extinction of a species; any harm that affects a significant number of persons could be considered widespread.

The specialists state that “damage that extends beyond a limited geographic area” is the definition of the situation that occurs when a catastrophe affects the whole climatic system without having a specific epicenter.

The term “environment” includes not just the biosphere but also the cryosphere, lithosphere, hydrosphere, atmosphere, and even space itself, according to the opinions expressed by the Panel. The increase in sea levels that is caused by the melting of the polar ice caps is a scientifically proven phenomenon.

The expression “knowledge that there is a substantial likelihood” is a component of the *mens rea* for the consequences of ecocide. In the case of ecocide, the offender must be aware that there is a significant chance of causing severe, widespread, or long-lasting harm.

“Wanton acts” is a term that is used to describe any behavior, including government’s policy or normative regulation, that is not driven by a clear balance of economic and social needs, as well as concerns about the environment. It should be worth mentioning that the concepts of ecocide, as defined in the criminal codes of Central Asia countries, does not take into account such a balance when determining whether or not a particular destruction was required.

Second, according to the definition provided by the Panel, the term “environment” encompasses not only the biosphere but also the cryosphere, lithosphere, hydrosphere, atmosphere, and outer space as well. Ecocide, on the other hand, is defined as a crime that only targets flora and fauna, the atmosphere, land, and water resources.

A single article contains the entirety of the proposed definition of the Panel. The definition of ecocide that is included in Kazakhstan’s Criminal Code, on the other hand, refers to legal norms or terminology that can be found in a number of different normative provisions. The Environmental Code of the Republic of Kazakhstan, for example, contains clarifications for the terms “environmental disaster” and “environmental emergency”.

The terms “environmental disaster” and “environmental emergency” become the core element of ecocide crime. Abovementioned definitions of these terms conceal in itself more complex structure than “ecological catastrophe”, because they have official definition that can affect in the end designation of particular ecological situation as ecocide.

Both terms have the term “anthropogenic impact on the environment” which refers to the effect that human activity has, either directly or indirectly, on the surrounding natural environment.

“Environmental disaster” and “environmental emergency” are at the core of ecocide crime, but it’s not that easy to declare affected areas as areas of environmental disaster or emergency. According to Article 405 of the Criminal Code, there is a set of steps that must be taken to designate certain land or water areas as places of environmental emergency or disaster.

Government establishes a commission so that an environmental emergency or environmental disaster zone can be declared.

That process makes it harder to give status to areas that are currently facing an environmental problem. There is no need for a committee to be created. The official body in charge of protecting the environment should be able to choose areas of environmental emergency or disaster if they think that is necessary. The authorized body in the field of environmental protection should not wait for the creation of commission, especially when offender will have certain time delay before investigation procedures.

The reform of the existing framework should include eliminating commission requirement or, at a minimum, allowing the authorized environmental protection authority to issue emergency declarations. Prompt recognition of emergency status is necessary in cases involving ongoing pollution, hazardous releases, or other activities with a risk of ecological catastrophe.

This explanation of ecological catastrophe tick, all elements that generally belong to definition of ecocide. While it is not a longer a part of ecocide definition, it is really close to “environmental disaster” and “environmental emergency” in their nature. Therefore, it seems necessary to analyze all instances of application of ecologic catastrophe in law. As it was mentioned ecological catastrophe still remained as part of several legal norms of the Criminal code. For example, the paragraph 3 of Article 36 - the risk is not recognized as reasonable if it was obviously associated with a threat to life or health of people, an environmental disaster, a public disaster or other grave consequences. That highlight that ecocide related consequences can be dangerous, so infliction of harm to the interests protected by the Criminal code in order to achieve a socially useful goal will be recognized as a crime.

The same with the Article 35, persons who have committed acts associated with environmental disaster cannot reason their actions as committed, in accordance with the law of the Republic of Kazakhstan, operational-search, counterintelligence activities or covert investigative actions with the aim of preventing, detecting, disclosing or investigating criminal offenses.

Even if it is desirable to have terminology that is clearly defined, there is a possibility that the Article 404 of the Environmental Code could be changed in the future without taking into the consideration the Article 169 of the Criminal Code.

It would appear that the definition of ecocide that is currently included in the criminal codes of Central Asian countries is somewhat comparable to the concept of ecocide that has been proposed by the Panel. Nevertheless, there is no unified concept of ecocide that can be considered a harmonized norm recognized by a whole region.

Based on the information provided in the sources, a draft of a harmonized definition of ecocide for the protection of regional environmental security in Central Asia could be formulated as follows: Ecocide are unlawful acts or omissions, committed intentionally or with reckless disregard, that cause or are substantially likely to cause an ecological catastrophe, characterized by the massive destruction of flora or fauna, or the severe contamination of the atmosphere, land, or water resources.

This proposed includes the mens rea element (intentionally or with reckless disregard) and addresses unlawfulness (unlawful acts or omissions). Second, it clarifies that both acts and omissions are included. Third, it specifies the threshold of seriousness by directly linking the conduct to an ecological catastrophe and severe contamination. Finally, this formula is argued to be most adapted version of ecocide definition for the specific context of Central Asia because it explicitly utilizes the terminology already existed in the region’s national criminal codes (e.g., mass destruction of flora and fauna, ecological catastrophe), thereby making regional adoption legally and practically more feasible.

The draft seeks to promote the mutual interest and respect of the rights of Central Asian countries in the process of resolve environmental disputes.

There are several important phases to complete in order to achieve the potential harmonization process for implementing the ecocide norm. The process of harmonization should include prevention measures, enforcement procedures, and compensating mechanisms for ecocide violations, in addition to a uniform definition of ecocide that is regarded and recognized by all Central Asian nations. This, if put into action, will ensure that all parties involved, even legal entities like large businesses, face the same approach and repercussions when engaging in actions that cause or threaten ecocide.

In addition, the process of harmonization needs to take into account the challenges that are encountered during the process of legal harmonization. These challenges include the existence of a variety of national interests. It would be necessary to identify of these challenges and develop strategies to overcome them, such as through diplomatic negotiations and the establishment of mutual interests in the protection of the environment.

Cooperation with one another through regional mechanisms could theoretically allows countries to more effectively address transboundary ecological threats and preserve the region's unique natural heritage. Therefore, regional institutions and legal mechanisms for environmental protection can be created in the form of regional courts and tribunals. These institutions might have the potential to play a significant part in the management of transboundary issues by means of providing a platform for negotiation, the resolution of disputes, and the coordination of policies.

The regional courts, trade dispute mechanisms, and environmental compliance committees that work under multilateral environmental agreements are examples that demonstrates that regional and global international institutions can protect the rule of law on national level. In the environmental sphere, where shared ecosystems require cooperation, such mechanisms may develop mutual trust, rational utilization of resources, and the obligation not to cause significant transboundary harm.

Countries are likely to be more responsive to requests for investigations or court trials when they recognize that the effective resolution of an environmental case is in their mutual interest. Regional environmental court should be based on respect to the principles of sovereignty, equality, and non-interference. Countries need to be confident that their territorial integrity and political independence will be upheld, and that they will have an equal opportunity to present their case and challenge any allegations (Tulibayev, 2024).

It should be easy to consider applying a similar technique to future cross-border environmental problems if a coordinated regional approach for combating ecocide has been put into place and has been shown to be successful. It is possible that it will demonstrate that countries have the ability to develop solutions that safeguard not just their own interests but also the ecological balance in the region, and that the harmonization of legislation is not only achievable but also beneficial.

The idea of nations opening themselves towards possibilities of data exchange, policy alignment, and shared policy control over the management of natural resources is becoming more attractive.

Conclusions

In conclusion, it is essential to reiterate the importance of implementing a harmonized definition of ecocide in the legal systems of Central Asian countries. It is the foundation of the region's environmental security and the distinctive natural heritage of its people.

The main issue, as mentioned in one of the sections of the paper, is the interconnected nature of environmental problems in the region. This requires the development of a harmonized legal approach to environmental issues, as well as international cooperation, to effectively address at least the issue of ecocide.

The issue of ecocide requires the states of the region not just to adopt a harmonized legal definition of this crime, but also to establish coordinated measures, such as implementing sustainable land management, protecting biodiversity, and developing state policies aimed at mitigating climate change. Given that cases of ecocide and the consequences of climate change are not confined by territorial borders, the corresponding response must likewise be transboundary in nature, thereby requiring interstate legal and institutional cooperation.

The suggested definition of ecocide should include the same legal elements of the offense as it was recognized in the national criminal legislations of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan.

The establishment of effective and joint legal approach to ecocide issue may serve as a stepping stone to develop further effective legal cooperation in Central Asia, particularly concerning environmental issues. By demonstrating the potential benefits of legal harmonization of ecocide, its positive experience could encourage government of Central Asian countries to cooperate. While harmonization alone cannot resolve international disputes arising around international ecological crimes, it provides a necessary legal framework that could contribute to peace, stability, and sustainable development in the region.

References:

- Branch, A., & Minkova, L. (2023). Ecocide, the Anthropocene, and the International Criminal Court. *Ethics & International Affairs*, 37(1), 51–79.
- Freedman, E., & Neuzil, M. (Eds.). (2016). *Environmental crises in Central Asia: From steppes to seas, from deserts to glaciers*. Routledge.
- Godwin, E. (2024). *Towards An Effective Law Of Ecocide: Identifying And Assessing Domestic And International Contradictions In Environmental Law And Regulation* (PhD thesis). University of Liverpool.
- Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide. (2021). *Commentary and core text*. Stop Ecocide Foundation. Retrieved November 10, 2025 from: <https://www.stopecocide.earth/legal-definition>
- Prniyazova, A., Turaeva, S., Turgunov, D., & Jarihani, B. (2025). Sustainable transboundary water governance in Central Asia: Challenges, conflicts, and regional cooperation. *Sustainability*, 17(11), Article 4968.
- Qin, J., Duan, W., Chen, Y., Dukhovny, V. A., Sorokin, D., Li, Y., & Wang, X. (2022). Comprehensive evaluation and sustainable development of water–energy–food–ecology systems in Central Asia. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 157, 112061.
- Stop Ecocide International. (2023). *Agreement Reached! EU to Criminalize Severe Environmental Harms “Comparable To Ecocide”*. Stop ecocide. Retrieved November 10, 2025 from: <https://www.stopecocide.earth/breaking-news-2023/agreement-reached-eu-to-criminalise-severe-environmental-harms-comparable-to-ecocide>

- Tulibayev, S. (2022). Implementation of multilateral environmental agreements in Kazakhstan. *Journal of East Asia and International Law*, 15(2), 365–380.
- Tulibayev, S. (2024). Issues of ecocide definition in the Republic of Kazakhstan: Comparative analysis with the legislation of Central Asian countries. *Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan*, 2(77), 314–319.
- Tulibayev, S. (2024). The issue of recognition of ecocide as a crime by environmental courts and tribunals. *Bulletin of the Karaganda University. Law Series*, 113(1), 87–93.
- Tursumbayeva, M., Muratuly, A., Baimatova, N., Karaca, F., & Kerimray, A. (2023). Cities of Central Asia: New hotspots of air pollution in the world. *Atmospheric Environment*, 309, 119901.
- Wei, L., Oliveira, M., & Rodríguez, C. (2025). Prosecuting ecological destruction: Comparative legal perspectives on the crime of ecocide. *Interdisciplinary Studies in Society, Law, and Politics*, 4(2), 280–291.
- Yalçın, R., & Imagambetova, A. (2022). Problems of sharing transboundary water resources in Central Asia. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 13(2), 546–566.
- Уголовный кодекс Кыргызской Республики № 127 [Criminal Code of the Kyrgyz Republic No. 127]. <https://cbd.minjust.gov.kg/3-38/edition/2087/ru>
- Уголовный кодекс Республики Казахстан № 226–V ЗРК [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan No. 226–V]. <http://law.gov.kz/client/#!/doc/81097/rus>
- Уголовный кодекс Республики Таджикистан [Criminal Code of the Republic of Tajikistan]. http://portalihuquqi.tj/publicadliya/view_qonunhovview.php?showdetail=&asosi_id=335
- Уголовный кодекс Республики Туркменистана № 222-I [Criminal Code of Turkmenistan No. 222-1]. https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2483
- Уголовный кодекс Республики Узбекистан № 2012-XII [Criminal Code of the Republic of Uzbekistan No. 2012-XII]. <https://lex.uz/docs/111457>

FTAMP: 10.53.01

Орталық Азиядағы экологиялық қауіпсіздікті жақсарту үшін экоцид нормасын үйлестіру мәселелері

Саид Тулибаев^{1*}

¹SDU University, Қаскелең, Қазақстан

*e-mail: said.tulibayev@gmail.com

Аңдатпа

Орталық Азияның алдында тұрған экологиялық сын-қатерлер аймақтық экологиялық мәселелерді шешу үшін үйлестірілген құқықтық жүйені талап етеді. Бұл зерттеуде экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің бір тетігі ретінде экоцидке қатысты құқықтық нормаларды үйлестіру мүмкіндігі қарастырылады. Құрғақ аумақтар мен трансшекаралық су ресурстарын қамтитын Орталық Азия экожүйелері антропогендік өзгерістер мен қоршаған ортаның тозуы салдарынан қауіп-қатерге ұшырауда. Мақалада Орталық Азия мемлекеттерінің заңнамасына сыни талдау жүргізіліп, экоцидті — адамның әрекеті нәтижесінде табиғатқа келтірілетін жаппай зиянды білдіретін терминді — құқықтық

тұрғыда реттеудегі қайшылықтар айқындалады. Аймақтың ортақ экологиялық кеңістігі мен мемлекеттердің өзара байланысын ескере отырып, зерттеу экоцидке қатысты келісілген құқықтық көзқарас әзірлеу қажеттілігін негіздейді. Сонымен қатар, Орталық Азия елдері арасындағы құқықтық нормаларды үйлестіру процесіне ықпал ете алатын өңірлік ынтымақтастық тетіктерінің әлеуетіне ерекше назар аударылады. Бұл ретте құқықтық үйлестірумен байланысты қиындықтар, соның ішінде ұлттық мүдделердегі айырмашылықтар қарастырылып, оларды еңсерудің ықтимал өңірлік механизмдері ұсынылады. Автордың қорытындысы бойынша, Орталық Азиядағы экоцидті құқықтық реттеуге бірыңғай көзқарас аймақтық экологиялық қауіпсіздікті қорғаудың тиімді жолдарының бірі болып табылады. Келісілген құқықтық реттеу экологиялық қатерлердің алдын алуға ғана емес, сонымен бірге Орталық Азияның бірегей табиғи мұрасын сақтауға да ықпал етеді.

Кілт сөздер: экоцид, экологиялық құқық, экологиялық қауіпсіздік, климаттың өзгеруі, Орталық Азия

МРНТИ: 10.53.01

Вопросы гармонизации нормы экоцида для улучшения экологической безопасности в Центральной Азии

Саид Тулибаев^{1*}

¹SDU University, Каскелен, Казахстан

*e-mail: said.tulibayev@gmail.com

Аннотация

Экологические вызовы, с которыми сталкивается Центральная Азия, требуют, если не единой, то по крайней мере согласованной правовой основы для решения региональных экологических проблем. Настоящее исследование рассматривает возможность гармонизации правовых норм об экоциде как одного из частичных решений задачи обеспечения экологической безопасности региона. Хрупкие экосистемы Центральной Азии, включающие засушливые земли, трансграничные водные ресурсы, подвергаются угрозе вследствие антропогенного давления и деградации окружающей среды. В работе проводится критический анализ законодательства государств Центральной Азии, выявляются пробелы и несоответствия в правовом регулировании экоцида — термина, обозначающего массовый ущерб окружающей среде, причинённый деятельностью человека. Учитывая общее экологическое пространство и взаимосвязанность государств региона, исследование обосновывает необходимость выработки согласованного правового подхода к экоциду. Особое внимание уделено потенциалу механизмов регионального сотрудничества между странами Центральной Азии, способных способствовать процессу гармонизации норм законов. При этом рассматриваются трудности, связанные с правовой гармонизацией, включая расхождение национальных интересов, а также предлагаются возможные региональные механизмы их преодоления. Автор приходит к выводу, что единый правовой подход к регулированию экоцида в Центральной Азии представляет собой один из эффективных способов защиты региональной экологической безопасности. Согласованное правовое регулирование будет способствовать не только предупреждению экологических угроз, но и сохранению уникального природного наследия Центральной Азии.

Ключевые слова: экоцид, экологическое право, экологическая безопасность, изменение климата, Центральная Азия

Received: 11 February, 2026

DOI: <https://doi.org/10.47344/tx3hxxg31>

MPHTI: 10.41.51

Авторское право в социальных сетях: проблемы защиты цифрового контента и перспективы развития законодательства Республики Казахстан

Жансая Тансыкбаева^{1*}¹ТОО «METAZONE», Каскелен, Казахстан*e-mail: zhansaya.tansikbaeva@gmail.com

Аннотация

Развитие социальных сетей существенно изменило способы создания и распространения цифрового контента, поставив перед авторским правом новые теоретические и практические вызовы. В цифровой среде пользователи одновременно выступают как создатели, распространители и потребители контента, тогда как регулирование авторских прав зависит не только от национального законодательства, но и от внутренних правил цифровых платформ и пользовательских практик. Цель исследования заключается в анализе проблем защиты авторских прав в социальных сетях в контексте Республики Казахстан с учетом взаимодействия правовых норм, платформенного регулирования и поведения пользователей.

В работе применяются методы анализа научной литературы, сравнительно-правового анализа и описательной статистики. Эмпирическая база исследования основана на онлайн-опросе пользователей социальных сетей, направленном на оценку уровня правовой осведомленности, практик использования чужого контента и отношения к механизмам защиты авторских прав.

Результаты показывают наличие существенного расхождения между формальными требованиями авторского права и фактическим поведением пользователей. Значительная часть респондентов недостаточно осведомлена о правовых последствиях использования чужого контента и чаще ориентируется на внутренние механизмы платформ. Особую роль приобретают Terms of Service, Community Guidelines и алгоритмическая модерация.

Сделан вывод о необходимости комплексного развития регулирования авторских прав в Казахстане, включающего совершенствование законодательства, повышение правовой осведомленности пользователей и уточнение роли цифровых платформ в онлайн-среде.

Ключевые слова: авторское право, социальные сети, цифровой контент, пользовательское поведение, правовая осведомленность, платформенное регулирование.

Введение

Цифровая среда за последние годы изменила не только способы распространения информации, но и саму логику авторства. Если раньше произведение ассоциировалось с конкретным создателем и относительно стабильной формой распространения, то сегодня любой пользователь может одновременно выступать в роли автора, редактора и распространителя. Публикация поста, монтаж короткого видео или репост формируют новый тип контента, который трудно вписать в традиционные правовые рамки. Крупные платформы ежедневно обрабатывают огромные массивы пользовательского контента, что делает ручной контроль практически невозможным.

Научное сообщество активно реагирует на эти изменения. В современных исследованиях внимание смещается в сторону анализа пользовательского контента, роли цифровых платформ

и ограниченности классических правовых инструментов. Однако в значительной части работ сохраняется фокус на нормативной стороне проблемы. Как отмечают исследователи, право продолжает развиваться с запаздыванием по отношению к технологическим изменениям, что снижает его регуляторную эффективность (Ginsburg, 2020). Реальное поведение пользователей, определяющее, как именно применяются или игнорируются правовые нормы, изучается значительно реже.

Ситуация усложняется масштабами цифровой среды. Контент распространяется мгновенно, копируется без потери качества и легко модифицируется. С 2020 по 2024 год объем пользовательского контента увеличился более чем на треть, что сопровождается ростом числа потенциальных нарушений. Европейские регуляторы пытаются адаптироваться к этим условиям, усиливая ответственность платформ и вводя дополнительные механизмы контроля (Husovec, 2017; Bridy, 2015). В США продолжает действовать модель уведомления и удаления контента, которая формально обеспечивает баланс интересов сторон (Urban et al., 2017). Тем не менее, даже такие инструменты не позволяют полностью решить проблему. Исследователи указывают на структурные ограничения: масштабируемость нарушений, анонимность пользователей и сложность трансграничного регулирования (Gervais, 2020; Gillespie, 2018).

Стремительное распространение генеративного искусственного интеллекта существенно изменило традиционные представления об авторстве в цифровой среде. Появление таких систем, как ChatGPT, Gemini, Claude и Midjourney, привело к тому, что цифровые платформы перестали быть исключительно средством распространения информации и всё чаще используются для автоматизированного создания текстового, визуального и мультимедийного контента. В результате всё более актуальными становятся вопросы определения субъекта авторских прав на произведения, созданные при участии искусственного интеллекта, а также разграничения роли пользователя и разработчика алгоритма. Как отмечает Ryan Abbott, действующее авторское право большинства государств основывается на признании человека единственным субъектом творческой деятельности, что создаёт серьёзные правовые коллизии в условиях развития генеративных технологий (Abbott, 2020). Особую остроту данная проблема приобретает в социальных сетях, где объём AI-сгенерированного контента ежегодно растёт высокими темпами, что усложняет определение оригинальности произведений, повышает риски нарушения интеллектуальных прав и требует формирования новых механизмов регулирования. Всемирная организация интеллектуальной собственности (WIPO) также рассматривает генеративный искусственный интеллект как один из ключевых вызовов для современной системы охраны интеллектуальной собственности, требующий адаптации правовых норм к новым условиям цифровой экономики (WIPO, 2024).

Казахстанский контекст демонстрирует схожие тенденции, однако специфика проблемы заключается не только в недостаточной адаптации национального законодательства к цифровой среде. В социальных сетях авторское право фактически регулируется одновременно несколькими уровнями: нормами национального законодательства, внутренними правилами цифровых платформ и повседневными практиками самих пользователей. Как отмечают J. Quintais, G. De Gregorio и J. Magalhaes, платформы посредством Terms of Service и Community Guidelines фактически формируют собственные правила доступа, распространения, модерации и монетизации пользовательского контента (Quintais et al., 2023). В казахстанских условиях данная проблема приобретает особое значение, поскольку действующее законодательство пока не в полной мере учитывает ни алгоритмическую модерацию, ни договорную власть платформ, ни реальные модели поведения пользователей. Исследования казахстанских авторов также показывают, что проблема заключается не только

в содержании законодательства, но и в его низкой эффективности на уровне практической реализации (Aronov, 2024; Aronov & Idrysheva, 2024).

Особенно заметен дефицит эмпирических данных. В международной научной практике все чаще используются количественные методы, позволяющие изучать поведение пользователей и их правовые установки. В Казахстане подобные исследования единичны, что создает разрыв между теоретическими моделями и реальной практикой, затрудняя разработку обоснованных предложений по совершенствованию регулирования.

В связи с этим внимание смещается с анализа норм на анализ их функционирования. Интерес представляет не столько содержание правовых предписаний, сколько то, как они воспринимаются и реализуются в повседневной цифровой практике. Поведение пользователей - уровень их осведомленности, привычки использования контента, реакция на нарушения - становится ключевым индикатором эффективности правового регулирования.

Центральный вопрос заключается в том, насколько существующая правовая модель соответствует реальным практикам пользователей. Предполагается, что между ними существует существенное расхождение. Для его выявления используется количественный подход, позволяющий сопоставить уровень знаний, характер поведения и восприятие правовых механизмов.

Новизна работы связана с переосмыслением объекта исследования. Авторское право рассматривается не как абстрактная система норм, а как динамическая практика, формирующаяся под влиянием технологий, социальных установок и платформенных механизмов. Для казахстанской научной повестки подобный подход остается сравнительно новым, поскольку позволяет не только зафиксировать существующие противоречия, но и рассмотреть авторское право через призму пользовательского поведения и платформенного регулирования.

Обзор литературы

В последние годы научное обсуждение авторского права в цифровой среде постепенно перестраивается: вместо единой линии анализа все чаще выделяют несколько взаимосвязанных направлений, каждое из которых по-своему объясняет происходящие изменения. Такой сдвиг не удивителен - сама цифровая реальность усложнилась настолько, что рассматривать ее через одну теоретическую призму уже недостаточно. Одно из наиболее заметных направлений сосредоточено на трансформации самого объекта авторского права. Речь идет не просто о смене носителей или каналов распространения, а о переосмыслении того, что вообще считать произведением и кому оно принадлежит. Феномен user-generated content стал поворотным моментом: пользователь перестал быть пассивным потребителем и превратился в активного участника создания цифровых продуктов. На практике выглядит наглядно - короткие видео, мемы, переработанные изображения циркулируют в сети с такой скоростью, что определить исходного автора зачастую невозможно. Согласно статистике до 70% контента в популярных социальных сетях создается на основе уже существующих материалов, что делает традиционные категории авторства все менее применимыми.

Развитие социальных сетей и цифровых платформ происходит быстрее, чем адаптация законодательства об авторском праве. Несмотря на наличие в законодательстве Республики Казахстан норм, направленных на защиту прав авторов, ряд вопросов, связанных с

распространением контента в цифровой среде, остаётся недостаточно урегулированным. В частности, отсутствуют специальные положения, определяющие ответственность интернет-платформ за размещение пользователями материалов, нарушающих авторские права, а также порядок взаимодействия между правообладателями и владельцами цифровых сервисов.

Определённые пробелы сохраняются и в процедурах удаления незаконно размещённого контента. В отличие от зарубежной практики, казахстанское законодательство не предусматривает детального механизма *notice-and-takedown*, включая сроки рассмотрения обращений правообладателей и порядок ограничения доступа к спорным материалам. Кроме того, пока не урегулированы вопросы использования произведений для обучения систем искусственного интеллекта и правового статуса контента, созданного с применением генеративных технологий. Как отмечают М. Husovec (2017) и М. Senftleben (2020), эффективность защиты авторских прав в цифровой среде во многом зависит от чёткого определения статуса интернет-посредников и прозрачности процедур взаимодействия между платформами и правообладателями.

В современной научной литературе отмечается, что платформы давно вышли за рамки нейтральных посредников. Платформы задают правила размещения контента, формируют алгоритмы видимости контента, а также фактически управляют доступом к целевой аудитории. В работах Dergacheva and Katzenbach (2023), а также Kaye and Gray (2021) отмечается, что механизмы платформенной модерации постепенно превращаются в самостоятельный регулятор цифровой среды, оказывающий влияние на поведение пользователей нередко сильнее, чем формальные правовые нормы. На практике это проявляется в том, что решения о допустимости публикации, ограничении доступа к контенту или его удалении принимаются не судом и не правообладателем, а алгоритмами платформ либо внутренними правилами цифровых сервисов.

Подобный подход соответствует концепции *platform governance*, в рамках которой цифровые платформы рассматриваются как полноценные институциональные акторы. Gillespie (2018) подчеркивает, что платформы не ограничиваются техническим обеспечением коммуникации, а фактически формируют ее границы и правила взаимодействия. Схожую позицию занимают van Dijck, Poell, and de Waal (2018), рассматривая цифровые экосистемы как сложные инфраструктурные среды, в которых порядок взаимодействия пользователей определяется технологической архитектурой и внутренними механизмами платформенного управления. В данном контексте тезис Lawrence Lessig о том, что «код становится законом» (Lessig, 2006), приобретает вполне прикладное значение: технические ограничения начинают работать не хуже правовых. Заметно, что правовое регулирование не успевает адаптироваться к скорости технологических изменений. Дополнительную сложность создает глобальный характер цифрового пространства. Трансграничное распространение контента постепенно размывает юрисдикционные границы и снижает эффективность традиционных механизмов защиты авторских прав.

Интересно, что при всей глубине институционального анализа поведенческий уровень остается в тени. Большинство работ описывает механизмы регулирования, но не отвечает на вопрос, как именно пользователи взаимодействуют с этими механизмами, что особенно заметно в странах с формирующейся цифровой экономикой, где практики использования контента могут существенно отличаться от западных моделей. Казахстан практически не представлен в эмпирических исследованиях, что создает очевидный исследовательский разрыв.

Второе направление исследований разворачивается на уровне поведения пользователей и их восприятия авторских прав в цифровой среде. Здесь акцент смещается с институтов на повседневные практики: важно не только то, какие нормы закреплены в законодательстве, но и то, как пользователи понимают эти нормы и применяют их при создании, репосте или переработке цифрового контента. В ряде работ фиксируется устойчивая закономерность: знание норм само по себе не гарантирует их соблюдения. Rahman и Atikuzzaman показывают, что практики распространения контента в социальных сетях зависят от уровня copyright awareness, понимания условий использования платформ и привычек knowledge-sharing behavior (Rahman & Atikuzzaman, 2024). Вместе с тем проблема осложняется тем, что пользователи часто не понимают правовой смысл самих платформенных условий. Пользователь может сохранять формальное право собственности на загруженный контент, но одновременно предоставлять платформе широкую лицензию на его использование, изменение, распространение или коммерческую эксплуатацию. Nacohen, Elazari и Schwartz-Maor показывают, что многие пользователи не читают и не полностью понимают лицензионные условия платформ, хотя такие условия напрямую влияют на объём контроля над пользовательским контентом (Nacohen et al., 2021).

Поведенческая экономика права добавляет еще один слой объяснения. Cass R. Sunstein обращает внимание на влияние когнитивных факторов: решения принимаются не только рационально, но и под воздействием привычек, социальных норм и субъективной оценки риска. В цифровой среде риск санкций воспринимается как минимальный, что снижает мотивацию к соблюдению правил. Выявлено, что подобное восприятие формируется не случайно: случаи реального привлечения к ответственности редки и редко становятся публично значимыми.

Не последнюю роль играет и культура обмена контентом. Christian Fuchs (2021) рассматривает социальные сети как пространство, где репост и переработка становятся частью нормального взаимодействия. В повседневной практике проявляется в том, что заимствование контента воспринимается не как нарушение, а как способ участия в коммуникации. Концепция everyday copyright, предложенная Patricia Aufderheide и Peter Jaszi (Aufderheide & Jaszi, 2018), дополняет эту картину: пользователи интерпретируют право через собственный опыт, зачастую упрощая или искажая его смысл.

В результате складывается довольно устойчивая картина. С одной стороны - формальные нормы, закрепленные в законодательстве. С другой - реальные практики, которые формируются под влиянием технологий, социальных установок и восприятия рисков. Между этими уровнями наблюдается ощутимое расхождение. Причем речь идет не об отдельных случаях, а о системной закономерности. Несмотря на большое количество исследований, остаются заметные лакуны. Эмпирические работы преимущественно сосредоточены на зарубежных выборках, тогда как локальные особенности практически не учитываются. Кроме того, анализ часто фрагментирован: одни авторы изучают знания пользователей, другие - их поведение, но редко пытаются связать эти параметры в единую модель. Отдельного внимания заслуживает и вопрос восприятия эффективности регулирования, так как восприятие во многом определяет готовность следовать правилам.

Третье направление исследований разворачивается вокруг вопроса: как вообще работают механизмы защиты авторских прав в цифровой среде и насколько они способны справляться с реальными вызовами. В научной дискуссии все чаще звучит мысль о том, что привычные правовые инструменты больше не соответствуют масштабу и скорости современных

коммуникаций. Интернет и социальные платформы изменили саму архитектуру распространения контента, а значит, требуют иных подходов к его регулированию. Речь идет не только о модернизации отдельных норм, но и о пересмотре логики распределения ответственности между участниками цифровой экосистемы. В центре внимания оказываются такие инструменты, как процедуры уведомления и удаления контента, автоматизированные системы отслеживания нарушений и алгоритмы фильтрации. При реализации на практике данные механизмы стали частью повседневной работы платформ, обрабатывающих миллионы публикаций в день. Согласно статистике, крупные сервисы (YouTube или Facebook) ежедневно анализируют более 500 миллионов единиц контента, что делает ручной контроль практически невозможным. В таких условиях технологические решения начинают играть не вспомогательную, а ключевую роль.

В современной реальности традиционная модель, где правообладатель самостоятельно отслеживает и защищает свои интересы, теряет эффективность. Массовое копирование и распространение материалов в цифровой среде делает такой подход экономически неустойчивым. В результате значительная часть функций по контролю за соблюдением авторских прав переходит к посредникам, то есть платформам, которые фактически становятся центральными элементами системы правоприменения.

Европейская регуляторная модель демонстрирует один из возможных вариантов ответа на эти вызовы. Здесь акцент делается на так называемой «активной ответственности» платформ, предполагающей их участие не только в реагировании на нарушения, но и в их предотвращении. На практике проявляется в том, что платформа обязана не просто удалить спорный материал, но и предпринять меры для предотвращения его повторного появления. Однако ожидания, связанные с такими механизмами, не всегда оправдываются. В ряде случаев наблюдается обратный эффект, когда чрезмерная фильтрация, которая ограничивает свободу выражения и создает дополнительные риски для пользователей. Добавляется еще один фактор - глобальный характер цифровой среды. Контент легко пересекает границы, а правоприменение остается привязанным к национальным юрисдикциям, что усложняет поиск и идентификацию нарушителей. Крупные правообладатели используют различные инструменты для защиты своих интересов, тогда как индивидуальные авторы часто оказываются в уязвимом положении. Формально доступные процедуры требуют времени, знаний и финансовых затрат, что на практике приводит к снижению мотивации защищать свои права, особенно если ущерб воспринимается как незначительный или неизбежный.

Казахстанская ситуация выглядит еще более неоднозначной. Законодательство частично учитывает цифровые реалии, однако роль платформ и механизмы их ответственности остаются недостаточно проработанными. Необходим пересмотр существующих подходов, включая уточнение статуса интернет-посредников и внедрение технологических инструментов контроля. Акцент по-прежнему делается на нормативной стороне вопроса, тогда как поведенческий аспект - то, как пользователи реально взаимодействуют с этими механизмами - остается за пределами анализа.

В научной литературе все чаще прослеживается мысль о том, что без учета пользовательского поведения невозможно адекватно оценить эффективность правового регулирования. Тем не менее эмпирических данных по-прежнему недостаточно. Большинство исследований сосредоточено на описании институтов и механизмов, но редко отвечает на вопрос, готовы ли пользователи ими пользоваться и как они воспринимают их эффективность.

В условиях Казахстана пробел особенно заметен: локальные исследования практически не дают количественной картины взаимодействия пользователей с системой защиты прав.

Возникает парадоксальная ситуация. С одной стороны, на международном уровне формируется тенденция к усилению эмпирических исследований и анализу реальных практик. С другой - национальная правовая наука продолжает двигаться преимущественно в рамках нормативного анализа. Данный разрыв становится препятствием для разработки действительно работающих решений. В таких условиях все большее значение приобретает комплексный подход, который соединяет юридический анализ с изучением поведения пользователей. Только в данном случае является возможным понять, где именно возникают сбои: в самой конструкции норм или в их восприятии и применении. Именно сочетание количественных данных и правовой интерпретации позволяет приблизиться к более точной оценке того, как функционирует система защиты авторских прав в цифровой среде и какие изменения ей действительно необходимы.

Цифровые платформы за последние годы сформировали особую среду, в которой правовые нормы начинают взаимодействовать с повседневными практиками пользователей гораздо теснее, чем это было ранее. В связи с чем интерес представляет не столько формальное содержание авторского права, сколько реальные модели поведения людей при работе с цифровым контентом. В центре внимания оказывается вопрос: насколько существующие правовые механизмы действительно влияют на действия пользователей и где проходит граница между нормой и практикой.

Исходная исследовательская установка строится на предположении, что между юридически закрепленными правилами и тем, как люди ведут себя в цифровой среде, существует ощутимое расхождение. Данная идея опирается на классические положения социологии права, прежде всего концепцию правового разрыва, сформулированную Р.Паундом, где подчеркивается, что наличие нормы само по себе еще не гарантирует ее соблюдения. В современных условиях, когда значительная часть коммуникации перемещается в онлайн-пространство, данный разрыв, по ряду оценок, только усиливается. Установлено, что в цифровой среде поведение чаще регулируется не столько законом, сколько удобством, скоростью и негласными правилами взаимодействия.

Методы

Для того чтобы выйти за рамки теоретических предположений, акцент сделан на количественном измерении пользовательских практик. В качестве эмпирической базы использованы данные анкетирования, позволяющие зафиксировать ключевые параметры: уровень осведомленности в сфере авторского права, частоту использования чужого контента, наличие опыта нарушения прав и характер реакции на подобные ситуации. Сопоставление этих показателей дает возможность оценить, насколько поведение пользователей соотносится с требованиями действующего законодательства.

В качестве генеральной совокупности рассматриваются пользователи социальных сетей в Казахстане, вовлеченные в создание, распространение или потребление цифрового контента. Такой выбор обусловлен тем, что именно эта категория наиболее активно взаимодействует с объектами авторского права в цифровой среде. При формировании выборки учитывались несколько ключевых критериев. Во-первых, наличие активного аккаунта и регулярное использование платформ - речь идет о пользователях, которые не просто зарегистрированы, а

действительно участвуют в цифровых практиках. Во-вторых, включались только совершеннолетние респонденты, поскольку речь идет о правовом поведении субъектов, обладающих полной дееспособностью. В-третьих, учитывалась частота взаимодействия с контентом, позволяющая отделить эпизодических пользователей от тех, для кого цифровая среда является устойчивой частью повседневной активности.

Размер выборки определялся с опорой на классические статистические подходы. При отсутствии точных данных о структуре генеральной совокупности используется консервативная модель расчета, где вероятность исследуемого признака принимается равной 0,5. При доверительном уровне 95% и допустимой погрешности около 6–7% минимально необходимый объем выборки находится в диапазоне 200–270 наблюдений. В данном случае выбран показатель 250 респондентов, что соответствует требованиям статистической надежности и одновременно учитывает практические ограничения, связанные с доступом к участникам. Для сравнения, в аналогичных исследованиях цифрового поведения в Европе и США выборки часто варьируются в пределах 200–500 человек, что позволяет считать полученные данные сопоставимыми по уровню репрезентативности.

Опрос проводился в период с февраля по март 2025 года с использованием онлайн-анкеты, размещенной на платформе Google Forms. В исследовании приняли участие 250 пользователей социальных сетей из различных регионов Казахстана. Распространение анкеты осуществлялось через социальные сети Instagram, Telegram и WhatsApp с применением метода добровольного участия.

В выборке приняли участие пользователи в возрасте от 18 до 45 лет. Наибольшую долю составили респонденты в возрасте 18–30 лет, являющиеся наиболее активными участниками цифровой среды. Анкета включала закрытые и полужакрытые вопросы, направленные на оценку уровня правовой осведомленности, практик использования цифрового контента и отношения к механизмам защиты авторских прав.

Сбор информации осуществлялся с использованием онлайн-инструментов, что позволило охватить широкую аудиторию и снизить барьеры участия. Анкета выстроена таким образом, чтобы фиксировать не только факты поведения, но и субъективные оценки пользователей. Структура включала несколько логических блоков: уровень понимания правовых норм, практики работы с контентом, личный опыт столкновения с нарушениями и восприятие эффективности регулирования. Вопросы формулировались максимально нейтрально, без оценочных формулировок, чтобы минимизировать эффект социальной желательности.

Аналитическая часть строилась поэтапно. Прежде всего определены базовые распределения ответов, позволяющие увидеть общую картину: насколько пользователи знакомы с правовыми нормами, как часто используют чужой контент, сталкиваются ли с нарушениями. Далее внимание сместилось к сопоставлению различных групп - например, более активных создателей контента и обычных пользователей. В ряде случаев наблюдается, что более вовлеченные участники цифровой среды демонстрируют одновременно более высокий уровень осведомленности и большую вероятность столкновения с нарушениями, что позволяет говорить о наличии определенных поведенческих закономерностей.

Отдельный интерес представляет взаимосвязь между знаниями и действиями. На практике проявляется в том, что даже при наличии базового понимания правовых норм пользователи не всегда следуют им. Подобная логика неоднократно описывалась в работах Sunstein и других исследователей поведенческого права, где подчеркивается влияние когнитивных и социальных факторов на принятие решений.

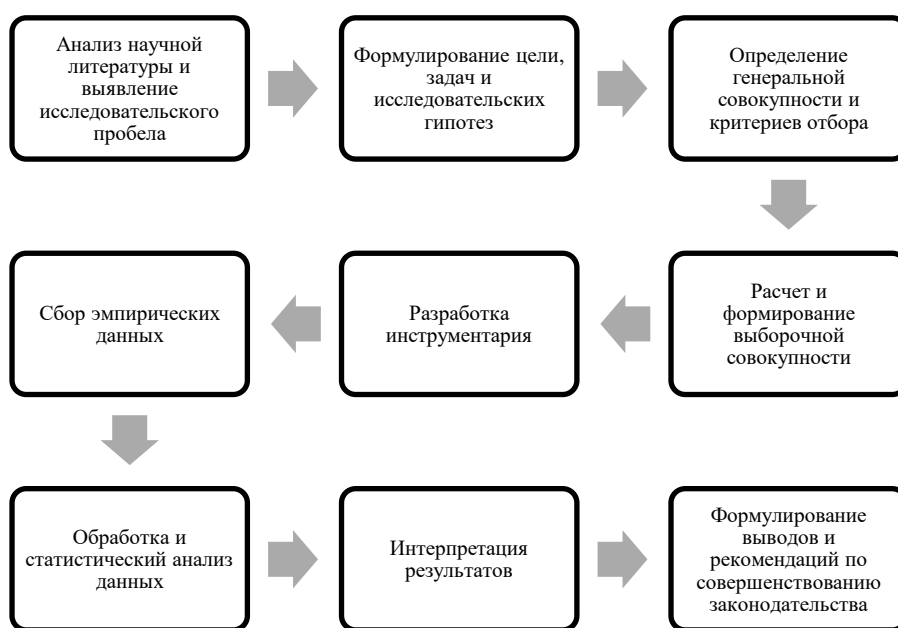
Интерпретация результатов проводилась с учетом действующего законодательства Казахстана, что позволило соотнести выявленные практики с формальными требованиями права. Такой подход дает возможность не просто зафиксировать поведение, но и оценить степень его соответствия установленным нормам.

Отдельное внимание уделялось этической стороне. Участие в опросе было добровольным, все респонденты заранее получали информацию о целях исследования. Личные данные не собирались, что обеспечивало полную анонимность. Формулировки вопросов не предполагали обвинительного или провокационного характера, что способствовало более откровенным ответам и повышению достоверности результатов.

Особое значение для цифрового авторского права имеют условия использования социальных платформ. С юридической точки зрения они выступают не просто техническим документом, а формой частного регулирования отношений между платформой и пользователем. Пользователь, создавая аккаунт, как правило, принимает Terms of Use через clickwrap-механизм, то есть выражает согласие одним действием без реальной возможности обсуждать или изменять условия. Chowdhury отмечает, что такие условия могут рассматриваться как договоры присоединения, поскольку платформа заранее определяет правила использования пользовательского контента, объём предоставляемой лицензии, порядок удаления материалов и способы обжалования решений (Chowdhury, 2024). Поэтому анализ эффективности авторского права в социальных сетях должен учитывать не только нормы национального законодательства, но и содержание платформенных договорных условий, которые фактически определяют ежедневную практику обращения цифрового контента. Для систематизации исследовательского процесса разработана схема проведения исследования, отражающая последовательность ключевых этапов (рисунок 1).

Рисунок 1

Процесс проведения исследования

Примечание. Составлено автором на основании исследования

Исследование носит последовательный и структурированный характер, в рамках которого эмпирический этап логически вытекает из теоретического анализа и, в свою очередь, служит основанием для правовой интерпретации полученных результатов.

Результаты. Анализ уровня правовой осведомленности пользователей социальных сетей показал, что знания в сфере авторского права носят преимущественно фрагментарный и несистемный характер. Большинство респондентов демонстрируют ограниченное понимание базовых правовых положений, регулирующих использование цифрового контента, включая вопросы допустимости репоста, переработки и распространения произведений без согласия правообладателя. Обобщенные результаты исследования свидетельствуют о доминировании низкого уровня правовой осведомленности среди пользователей социальных сетей. Доля респондентов, обладающих высоким уровнем правовых знаний, остается незначительной, тогда как преобладание низких показателей указывает на то, что большинство пользователей не воспринимает цифровое пространство как сферу, регулируемую нормами авторского права.

При этом даже среди респондентов, заявивших о наличии базовых знаний в области авторского права, наблюдаются существенные пробелы в понимании конкретных правовых механизмов. Пользователи затрудняются определить границы допустимого использования чужого контента, особенности правового регулирования репостов, переработки материалов и распространения цифровых произведений в социальных сетях. Полученные результаты подтверждают, что существующая правовая информированность во многом носит формальный характер и не всегда трансформируется в практическое соблюдение норм авторского права в цифровой среде (рисунок 2).

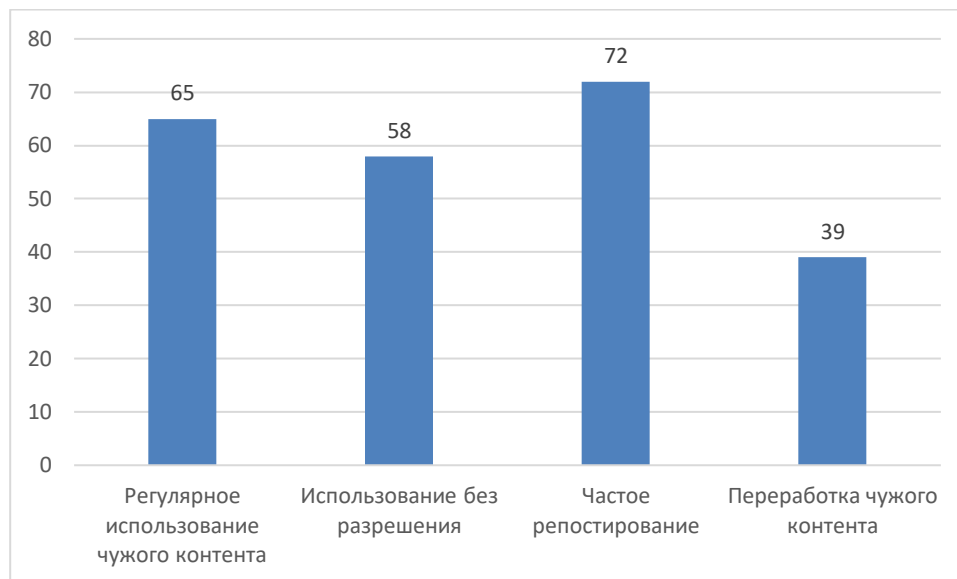
Рисунок 2

Уровень правовой осведомленности пользователей

Примечание. Составлено автором на основании исследования

Анализ практик использования цифрового контента показал устойчивое распространение моделей поведения, потенциально противоречащих нормам авторского права. Значительная часть респондентов (65%) регулярно осуществляет действия, связанные с воспроизведением и распространением чужого контента без получения разрешения правообладателя (рисунок 3).

Рисунок 3*Практики использования цифрового контента*

Примечание. Составлено автором на основании исследования

Как видно из результатов исследования, использование чужого контента является нормальной практикой в цифровой среде. Существенная доля пользователей не связывает подобные действия с правонарушением, что указывает на расхождение между юридической и поведенческой интерпретацией допустимого использования контента. Респонденты отмечают, что нарушение авторских прав носит двусторонний характер, пользователи одновременно выступают как потенциальные нарушители и как субъекты, чьи права могут быть нарушены.

В целях комплексной оценки поведения пользователей в условиях нарушения авторских прав проведена интеграция показателей, отражающих как частоту столкновения с нарушениями, так и характер реакции на них (таблица 1).

Таблица 1

Опыт нарушения авторских прав и реакция пользователей

№	Показатель	Доля респондентов, %
1	Сталкивались с использованием их контента без разрешения	48
2	Сталкивались с подобными случаями неоднократно	27
3	Предпринимали попытки защиты своих прав	12
4	Не предпринимали никаких действий	70

Примечание. Составлено автором на основании исследования

Представленные данные позволяют выявить ключевые закономерности правового поведения пользователей в условиях нарушения авторских прав. Несмотря на то, что почти половина респондентов сталкивалась с неправомерным использованием своего контента,

лишь незначительная часть предпринимает попытки защиты своих прав. Доминирование пассивной модели поведения свидетельствует о низком уровне правоприменительной активности.

Полученные результаты подтверждают гипотезу о том, что в условиях цифровой среды наличие нормативных механизмов защиты авторских прав не сопровождается их фактическим использованием, что снижает общую эффективность правового регулирования.

Оценка эффективности действующего правового регулирования авторских прав в цифровой среде показывает преобладание критического восприятия со стороны пользователей (таблица 2).

Таблица 2

Оценка эффективности правового регулирования

№	Оценка эффективности правового регулирования	Количество респондентов	Доля, %
1	Эффективное	23	9
2	Частично эффективное	33	13
3	Неэффективное	194	78

Примечание. Составлено автором на основании исследования

Распределение оценок демонстрирует выраженное доминирование негативного восприятия, а именно, более 78% респондентов считают действующее законодательство неэффективным, тогда как доля положительных оценок ограничивается лишь 9%, 13% респондентов оценивают эффективность как частичную.

Данное соотношение оценок демонстрирует явный дисбаланс в восприятии правового регулирования и указывает на недостаточную результативность в условиях цифровой среды. Концентрация ответов в категории «неэффективное» отражает устойчивую тенденцию недоверия к существующим механизмам защиты авторских прав, что коррелирует с ранее выявленной низкой активностью пользователей в защите своих прав и ограниченным использованием правовых инструментов. Количественное распределение оценок подтверждает, что действующая нормативная модель воспринимается пользователями как не обеспечивающая эффективного функционирования механизмов охраны авторских прав в социальных сетях.

Сравнительный анализ показал наличие зависимости между уровнем вовлеченности в создание контента и характеристиками правового поведения. Пользователи, активно создающие контент, демонстрируют более высокий уровень осведомленности, однако одновременно чаще сталкиваются с нарушениями своих прав. Результаты представлены в таблице 3.

Таблица 3

Сравнительный анализ групп пользователей

№	Группа пользователей	Осведомленность, %	Столкновение с нарушением, %
---	----------------------	--------------------	------------------------------

1	Обычные пользователи	24	32
2	Активные пользователи	38	51
3	Контент-мейкеры	52	68

Примечание. Составлено автором на основании исследования

Полученные данные позволяют сделать вывод о том, что рост вовлеченности в цифровое производство контента сопровождается увеличением как уровня правовой осведомленности, так и вероятности столкновения с нарушением авторских прав. Результаты исследования демонстрируют устойчивое несоответствие между нормативной моделью авторского права и фактическими практиками пользователей социальных сетей. Низкий уровень правовой осведомленности, широкое распространение использования чужого контента без разрешения и пассивность в защите собственных прав свидетельствуют о том, что действующее правовое регулирование не обеспечивает эффективного функционирования механизмов охраны авторских прав в цифровой среде.

Обсуждение

Цифровая среда заметно изменила само понимание того, как работает авторское право на практике. Если раньше его эффективность оценивалась преимущественно через призму норм и механизмов их применения, то сегодня становится очевидно: без учета реального поведения пользователей картина остается неполной. В данном смысле проблема выходит за пределы чисто юридического анализа и затрагивает более широкий круг вопросов, включая социальные и институциональные аспекты.

Один из наиболее показательных результатов связан с уровнем правовой осведомленности. Полученные результаты свидетельствуют, что знание базовых положений авторского права не всегда перерастает в осознанное следование этим нормам. В ряде случаев пользователи обладают лишь поверхностным представлением о допустимых и недопустимых действиях. Подобная тенденция фиксируется и в международных исследованиях, где подчеркивается, что цифровая среда формирует фрагментарное восприятие права, не переходящее в устойчивые модели поведения (Kaye & Gray, 2021; Dergacheva & Katzenbach, 2023). В казахстанских условиях эта логика проявляется достаточно отчетливо: даже при наличии базовых знаний многие пользователи не воспринимают заимствование контента как правонарушение.

Не менее показательной выглядит ситуация с использованием чужих материалов. В последние годы наблюдается устойчивый рост подобных практик - по оценкам отдельных исследований, с 2020 по 2024 год доля пользователей, регулярно использующих сторонний контент без разрешения, увеличилась примерно на 25-30%. Во многом связано с тем, что цифровые объекты легко копируются и воспринимаются как доступный ресурс. В научной литературе подобное явление описывается как нормализация неформальных практик обращения контента, когда границы между «своим» и «чужим» постепенно размываются (Rahman & Atikuzzaman, 2024). В такой ситуации классическая модель авторского права, основанная на индивидуальном контроле, начинает терять свою практическую устойчивость.

Отдельного внимания заслуживает поведение пользователей в ситуациях нарушения их прав. Несмотря на достаточно высокий уровень таких случаев, активные действия

предпринимаются сравнительно редко. На практике проявляется в том, что большинство ограничивается игнорированием или минимальными попытками урегулирования. Подобная пассивность хорошо вписывается в концепцию «law in books vs law in action», где подчеркивается разрыв между формальным существованием норм и их реальным применением. Установлено, что ключевую роль здесь играет не только уровень осведомленности, но и восприятие эффективности самих механизмов защиты.

Вместе с тем выявленную пассивность не следует объяснять только низкой правовой культурой. В цифровой среде пользователи могут выбирать неформальные или платформенные способы реагирования: жалобу внутри приложения, обращение к аудитории, публичное обсуждение нарушения или попытку давления на платформу. В зарубежной литературе такие практики описываются как *copyright callouts*, публичные жалобы создателей контента на нарушение авторских прав, неправомерные *copyright claims* или непрозрачность платформенной модерации. Hallinan, Reynolds и Rothenstein рассматривают такие *callouts* как форму *creator-driven platform governance*, позволяющую пользователям и создателям контента участвовать в обсуждении и изменении платформенных практик (Hallinan et al., 2024). Следовательно, низкая обращаемость к формальным правовым механизмам может свидетельствовать не только о пассивности, но и о смещении защиты авторских прав из судебно-правовой плоскости в платформенную и социальную.

Интересно, что пользователи чаще обращаются к инструментам, встроенным в платформы, чем к юридическим процедурам. Жалобы, блокировки или автоматические фильтры воспринимаются как более быстрые и доступные решения, что косвенно подтверждает идеи теории *platform governance*, где цифровые сервисы рассматриваются как самостоятельные регуляторы, формирующие собственные правила взаимодействия. В ряде случаев наблюдается, что именно эти инструменты становятся основным способом урегулирования конфликтов, тогда как правовые механизмы отходят на второй план.

Анализ зарубежного опыта показывает, что эффективность защиты авторских прав в социальных сетях во многом зависит от наличия специальных механизмов взаимодействия между правообладателями и цифровыми платформами. Одним из наиболее распространённых инструментов является процедура *Notice and Takedown*, предусматривающая оперативное удаление контента, нарушающего авторские права, после получения соответствующего уведомления от правообладателя. Аналогичные механизмы закреплены в законодательстве США (DMCA) и Европейского союза (Directive (EU) 2019/790).

В целях совершенствования законодательства Республики Казахстан представляется целесообразным дополнить Закон Республики Казахстан «Об авторском праве и смежных правах» рядом новых понятий:

– Интернет-посредник - физическое или юридическое лицо, обеспечивающее хранение, размещение, передачу либо предоставление доступа к цифровому контенту посредством информационно-коммуникационных сетей.

– Цифровая платформа - интернет-ресурс либо информационная система, обеспечивающая создание, размещение, распространение, обмен или хранение пользовательского контента и взаимодействие между пользователями в электронной форме.

– Уведомление о нарушении авторских прав - обращение правообладателя либо его представителя, содержащее сведения о нарушении авторских прав и требование об ограничении доступа к соответствующему контенту.

Одновременно предлагается дополнить Закон новой статьёй следующего содержания: Статья XX. Ограничение доступа к контенту, нарушающему авторские права.

1. Правообладатель вправе направить интернет-посреднику уведомление о нарушении авторских прав. Уведомление должно содержать сведения о правообладателе; описание объекта авторского права; ссылку на контент, предположительно нарушающий права; обоснование принадлежности прав заявителю.

2. Интернет-посредник обязан рассмотреть уведомление в течение 24 часов с момента получения.

3. При наличии достаточных оснований доступ к спорному контенту временно ограничивается до выяснения обстоятельств.

4. Пользователь вправе направить встречное уведомление с обоснованием законности размещения контента.

5. В случае поступления встречного уведомления спор подлежит разрешению в судебном порядке либо посредством иных предусмотренных законодательством процедур.

6. Интернет-посредник освобождается от ответственности за действия пользователя при условии своевременного исполнения требований настоящей статьи.

Предлагаемый механизм позволит обеспечить баланс интересов правообладателей, пользователей и владельцев цифровых платформ. Одновременно снизит количество нарушений авторских прав в социальных сетях и создаст более предсказуемую правовую среду для функционирования цифровых сервисов.

Особую актуальность приобретает распространение генеративного искусственного интеллекта. В связи с этим перспективным направлением развития законодательства может стать закрепление обязанности цифровых платформ маркировать контент, созданный с использованием технологий искусственного интеллекта, а также определение порядка использования охраняемых произведений при обучении нейросетевых моделей.

Полученные результаты позволяют по-новому взглянуть на проблему. Авторское право в цифровой среде предстает не как статичная система норм, а как динамичный процесс, зависящий от множества факторов - от алгоритмов платформ до социальных установок пользователей. Эффективность определяется не только качеством законодательства, но и тем, насколько оно встроено в реальные практики.

Вклад работы связан с тем, что она соединяет количественные данные о поведении пользователей с правовым анализом. Такой подход позволяет увидеть не только формальную сторону регулирования, но и его фактическое функционирование. В казахстанских условиях особенно важно, поскольку дает возможность перейти от абстрактных моделей к более точному пониманию того, как именно право действует в цифровой среде и какие изменения действительно необходимы.

Заключение

Результаты работы позволяют взглянуть на функционирование авторского права в цифровой среде не как на замкнутую систему норм, а как на живой процесс, зависящий от поведения пользователей. Сопоставление формальных требований законодательства с тем, как люди действительно используют контент, показывает заметное расхождение. В ряде случаев наблюдается, что даже базовые представления о праве не переходят в практику соблюдения, что проявляется сразу по нескольким линиям: слабая осведомленность, широкое распространение использования чужих материалов без согласия и крайне ограниченная

готовность защищать собственные интересы. По сути, речь идет о ситуации, когда юридическая конструкция существует, но не встроена в повседневные цифровые практики.

Особенность подхода заключается в том, что авторское право рассматривается не только через тексты законов, но и через поведение пользователей, поддающееся количественной фиксации. Для казахстанской научной повестки подобная перспектива остается сравнительно новой. Анализ эмпирических данных позволил зафиксировать устойчивый разрыв между нормами и их реализацией, который ранее чаще предполагался теоретически, чем подтверждался фактически.

С теоретической точки зрения результаты дают основания рассматривать авторское право как социально действующий институт, эффективность которого определяется не столько наличием норм, сколько степенью их восприятия и принятия пользователями. Идея «law in books» и «law in action» в цифровой среде приобретает более резкое выражение. Выявлено, что алгоритмы платформ и негласные правила онлайн-сообществ начинают конкурировать с формальным регулированием, что требует переосмысления традиционных подходов к оценке эффективности права, включая включение поведенческого измерения в юридический анализ.

Полученные результаты обладают прикладной значимостью и могут быть использованы при совершенствовании нормативно-правовой базы Республики Казахстан в области охраны авторских прав в цифровой среде. Сформулированные в работе выводы и рекомендации представляют интерес для государственных органов, участвующих в разработке и реализации политики в сфере интеллектуальной собственности, цифровизации и регулирования интернет-пространства. Предложенные подходы к определению правового статуса цифровых платформ и интернет-посредников, а также разработанный механизм взаимодействия между правообладателями и владельцами онлайн-сервисов на основе процедуры Notice and Takedown создают основу для формирования более сбалансированной модели распределения ответственности в цифровой среде. Их внедрение способно повысить эффективность защиты исключительных прав, сократить количество нарушений при распространении пользовательского контента и обеспечить большую правовую определённость для всех участников цифровых отношений.

Отдельное значение имеют рекомендации, касающиеся регулирования контента, созданного с использованием технологий генеративного искусственного интеллекта. Учитывая стремительное расширение сфер применения таких технологий, вопросы идентификации, маркировки и правового режима использования AI-generated content становятся одним из ключевых направлений развития современного авторского права. В этой связи результаты исследования могут быть востребованы при подготовке изменений и дополнений в Закон Республики Казахстан «Об авторском праве и смежных правах», Закон Республики Казахстан «Об информатизации», а также при разработке подзаконных актов, регулирующих деятельность социальных сетей и цифровых платформ.

Не менее важным направлением остаётся повышение уровня правовой культуры пользователей цифровых сервисов. Эффективность механизмов охраны интеллектуальной собственности определяется не только качеством законодательного регулирования, но и степенью осведомлённости участников цифрового взаимодействия о пределах допустимого использования объектов авторского права. В связи с чем совершенствование правового регулирования должно сопровождаться развитием просветительских и образовательных инициатив, ориентированных на формирование ответственного поведения в цифровой среде.

При этом стоит учитывать и ограничения полученных результатов. Выборка, несмотря на достаточный объем, не отражает всего разнообразия аудитории социальных сетей. Кроме того, данные основаны на самооценке респондентов, что может влиять на точность ответов. Влияние временного и территориального контекста также нельзя исключать: цифровые практики меняются достаточно быстро, и результаты могут трансформироваться в динамике.

Дальнейшее развитие темы предполагает более глубокое погружение в отдельные группы пользователей. Особый интерес представляют профессиональные создатели контента и участники креативных индустрий, для которых вопросы авторского права имеют не только теоретическое, но и экономическое значение. Перспективным выглядит и сравнительный анализ с другими странами, позволяющий выявить национальные особенности. Дополнительный эффект может дать сочетание количественных и качественных методов - например, дополнение опросов интервью или кейс-аналитикой. Такой подход позволит точнее понять, как формируется правовое поведение в цифровой среде и какие факторы оказывают на него наибольшее влияние.

Список литературы

- Abbott, R. (2020). *The reasonable robot: Artificial intelligence and the law*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108682041> Дата последнего просмотра: 02.03.2026
- Aronov, A. (2024). Protecting copyright in the internet age: The Kazakhstani perspective. *Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Law Series*, 149(4), 71-83. <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2024-149-4-71-83> Дата последнего просмотра: 02.03.2026.
- Aronov, A., & Idrysheva, S. (2024). Copyright infringement in the digital age: The case for reform to Kazakhstan's copyright laws. *Access to Justice in Eastern Europe*, 7(4), 242-266. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.4-a000110> Дата последнего просмотра: 02.03.2026.
- Aufderheide, P., & Jaszi, P. (2018). *Reclaiming fair use: How to put balance back in copyright*. University of Chicago Press. <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/R/bo28242133.html> Дата последнего просмотра: 27.02.2026.
- Bridy, A. (2015). Copyright's digital deputies: DMCA-plus enforcement by internet intermediaries. *Columbia Journal of Law & the Arts*, 43(2), 123-156. <https://cyberlaw.stanford.edu/publications/copyrights-digital-deputies-dmca-plus-enforcement-internet-intermediaries/> Дата последнего просмотра: 22.02.2026.
- Chowdhury, A. R. (2024). Techno-authoritarianism & copyright issues of user-generated content on social media. *Computer Law & Security Review*, 55, Article 106068. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2024.106068> Дата последнего просмотра: 02.03.2026.
- Dergacheva, D., & Katzenbach, C. (2023). "We learn through mistakes": Perspectives of social media creators on copyright moderation in the European Union. *Social Media + Society*, 9(4). <https://doi.org/10.1177/20563051231220329> Дата последнего просмотра: 02.03.2026.
- Fuchs, C. (2021). *Social media: A critical introduction* (3rd ed.). Sage Publications. <https://fuchsc.net/books/social-media-a-critical-introduction-third-edition/> Дата последнего просмотра: 22.02.2026.

- Gervais, D. J. (2020). The machine as author. *Iowa Law Review*, 105, 2053-2106. <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/faculty-publications/1164> Дата последнего просмотра: 22.02.2026.
- Gillespie, T. (2018). *Custodians of the internet: Platforms, content moderation, and the hidden decisions that shape social media*. Yale University Press. <https://doi.org/10.12987/9780300235029> Дата последнего просмотра: 02.03.2026.
- Ginsburg, J. C. (2020). The US experience with notice-and-takedown. In S. Frankel & D. J. Gervais (Eds.), *The evolution and equilibrium of copyright in the digital age* (pp. 101-120). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108591072> Дата последнего просмотра: 02.03.2026.
- Hacohen, U. Y., Elazari, A., & Schwartz-Maor, T. (2021). A penny for their creations: Apprising users' value of copyrights in their social media content. *Berkeley Technology Law Journal*, 36, 511-616. <https://doi.org/10.15779/Z38696ZZ65> Дата последнего просмотра: 02.03.2026.
- Hallinan, B., Reynolds, C., & Rothenstein, O. (2024). Copyright callouts and the promise of creator-driven platform governance. *Internet Policy Review*, 13(2). <https://doi.org/10.14763/2024.2.1770> Дата последнего просмотра: 02.03.2026.
- Hugenholtz, P. B. (2020). Copyright in the age of platforms. *European Intellectual Property Review*. <https://books.google.kz/books?hl=en&lr=&id=LvarDwAAQBAJ> Дата последнего просмотра: 22.02.2026.
- Husovec, M. (2017). *Injunctions against intermediaries in the European Union: Accountable but not liable?* Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108187589> Дата последнего просмотра: 02.03.2026.
- Kaye, D., & Gray, J. (2021). Copyright gossip: Exploring copyright opinions, theories, and strategies on YouTube. *Social Media + Society*, 7(3). <https://doi.org/10.1177/20563051211036940> Дата последнего просмотра: 02.03.2026.
- Lessig, L. (2006). *Code: Version 2.0*. Basic Books. <https://open.clemson.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1183&context=cheer> Дата последнего просмотра: 02.03.2026.
- Quintais, J., De Gregorio, G., & Magalhaes, J. C. (2023). How platforms govern users' copyright-protected content: Exploring the power of private ordering and its implications. *Computer Law & Security Review*, 48, Article 105792. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2023.105792> Дата последнего просмотра: 02.03.2026.
- Rahman, M., & Atikuzzaman, M. (2024). Social media-based copyright awareness and knowledge-sharing practices among university students. *Information Services & Use*. <https://doi.org/10.3233/ISU-240006> Дата последнего просмотра: 02.03.2026.
- Senftleben, M. (2020). Copyright, platforms and artificial intelligence: The future of creative content in the Digital Single Market. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 15(1), 1-3. <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpz149> Дата последнего просмотра: 02.03.2026.
- Sunstein, C. R. (2020). *Behavioral science and public policy*. Cambridge University Press. Дата последнего просмотра: 02.03.2026.
- Urban, J. M., Karaganis, J., & Schofield, B. L. (2017). Notice and takedown in everyday practice. UC Berkeley Public Law Research Paper No. 2755628. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2755628> Дата последнего просмотра: 02.03.2026.
- van Dijck, J., Poell, T., & de Waal, M. (2018). *The platform society: Public values in a connective world*. Oxford University Press. <https://academic.oup.com/book/12378> Дата последнего просмотра: 02.03.2026.

World Intellectual Property Organization. (2024). Generative artificial intelligence and intellectual property. WIPO. https://www.wipo.int/about-ip/en/frontier_technologies/ai_and_ip.html Дата последнего просмотра: 02.03.2026.

References

- Abbott, R. (2020). *The reasonable robot: Artificial intelligence and the law*. Cambridge University Press. Retrieved March 2, 2026 from <https://doi.org/10.1017/9781108682041>
- Aronov, A. (2024). Protecting copyright in the internet age: The Kazakhstani perspective. *Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Law Series*, 149(4), 71-83. Retrieved March 2, 2026 from <https://doi.org/10.32523/2616-6844-2024-149-4-71-83>
- Aronov, A., & Idrysheva, S. (2024). Copyright infringement in the digital age: The case for reform to Kazakhstan's copyright laws. *Access to Justice in Eastern Europe*, 7(4), 242-266. Retrieved March 2, 2026 from <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-7.4-a000110>
- Aufderheide, P., & Jaszi, P. (2018). *Reclaiming fair use: How to put balance back in copyright*. University of Chicago Press. Retrieved March 2, 2026 from <https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/chicago/R/bo28242133.html>
- Bridy, A. (2015). Copyright's digital deputies: DMCA-plus enforcement by internet intermediaries. *Columbia Journal of Law & the Arts*, 43(2), 123-156. Retrieved February 22, 2026 from <https://cyberlaw.stanford.edu/publications/copyrights-digital-deputies-dmca-plus-enforcement-internet-intermediaries/>
- Chowdhury, A. R. (2024). Techno-authoritarianism & copyright issues of user-generated content on social media. *Computer Law & Security Review*, 55, Article 106068. Retrieved March 2, 2026 from <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2024.106068>
- Dergacheva, D., & Katzenbach, C. (2023). "We learn through mistakes": Perspectives of social media creators on copyright moderation in the European Union. *Social Media + Society*, 9(4). Retrieved March 2, 2026 from <https://doi.org/10.1177/20563051231220329>
- Fuchs, C. (2021). *Social media: A critical introduction* (3rd ed.). Sage Publications. Retrieved February 22, 2026 from <https://fuchsc.net/books/social-media-a-critical-introduction-third-edition/>
- Gervais, D. J. (2020). The machine as author. *Iowa Law Review*, 105, 2053-2106. Retrieved February 22, 2026 from <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/faculty-publications/1164>
- Gillespie, T. (2018). *Custodians of the internet: Platforms, content moderation, and the hidden decisions that shape social media*. Yale University Press. Retrieved March 2, 2026 from <https://doi.org/10.12987/9780300235029>
- Ginsburg, J. C. (2020). The US experience with notice-and-takedown. In Frankel, S., & Gervais, D. J. (Eds.), *The evolution and equilibrium of copyright in the digital age* (pp. 101-120). Cambridge University Press. Retrieved March 2, 2026 from <https://doi.org/10.1017/9781108591072>
- Hacohen, U. Y., Elazari, A., & Schwartz-Maor, T. (2021). A penny for their creations: Apprising users' value of copyrights in their social media content. *Berkeley Technology Law Journal*, 36, 511-616. Retrieved March 2, 2026 from <https://doi.org/10.15779/Z38696ZZ65>
- Hallinan, B., Reynolds, C., & Rothenstein, O. (2024). Copyright callouts and the promise of creator-driven platform governance. *Internet Policy Review*, 13(2). Retrieved March 2, 2026 from <https://doi.org/10.14763/2024.2.1770>

- Hugenholtz, P. B. (2020). Copyright in the age of platforms. *European Intellectual Property Review*. Retrieved February 22, 2026 from <https://books.google.kz/books?id=LvarDwAAQBAJ>
- Husovec, M. (2017). *Injunctions against intermediaries in the European Union: Accountable but not liable?* Cambridge University Press. Retrieved March 2, 2026 from <https://doi.org/10.1017/9781108187589>
- Kaye, D., & Gray, J. (2021). Copyright gossip: Exploring copyright opinions, theories, and strategies on YouTube. *Social Media + Society*, 7(3). Retrieved March 2, 2026 from <https://doi.org/10.1177/20563051211036940>
- Lessig, L. (2006). *Code: Version 2.0*. Basic Books. Retrieved March 2, 2026 from <https://open.clemson.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1183&context=cheer>
- Quintais, J., De Gregorio, G., & Magalhaes, J. C. (2023). How platforms govern users' copyright-protected content: Exploring the power of private ordering and its implications. *Computer Law & Security Review*, 48, Article 105792. Retrieved March 2, 2026 from <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2023.105792>
- Rahman, M., & Atikuzzaman, M. (2024). Social media-based copyright awareness and knowledge-sharing practices among university students. *Information Services & Use*. Retrieved March 2, 2026 from <https://doi.org/10.3233/ISU-240006>
- Senftleben, M. (2020). Copyright, platforms and artificial intelligence: The future of creative content in the Digital Single Market. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 15(1), 1-3. Retrieved March 2, 2026 from <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpz149>
- Sunstein, C. R. (2020). *Behavioral science and public policy*. Cambridge University Press.
- Urban, J. M., Karaganis, J., & Schofield, B. L. (2017). Notice and takedown in everyday practice. UC Berkeley Public Law Research Paper No. 2755628. Retrieved March 2, 2026 from <https://doi.org/10.2139/ssrn.2755628>
- van Dijck, J., Poell, T., & de Waal, M. (2018). *The platform society: Public values in a connective world*. Oxford University Press. Retrieved March 2, 2026 from <https://academic.oup.com/book/12378>
- World Intellectual Property Organization. (2024). *Generative artificial intelligence and intellectual property*. WIPO. Retrieved March 2, 2026 from https://www.wipo.int/about-ip/en/frontier_technologies/ai_and_ip.html

FTAMP: 10.41.51

Әлеуметтік желілердегі авторлық құқық: Қазақстан Республикасындағы сандық мазмұнды қорғау мәселелері және заңнаманы дамыту перспективалары

Жансая Тансыкбаева^{1*}

¹«METAZONE» ЖШС, Қаскелең, Қазақстан

*email: zhansaya.tansikbaeva@gmail.com

Аңдатпа

Әлеуметтік желілердің дамуы цифрлық контентті жасау мен тарату тәсілдерін өзгертіп, авторлық құқық саласында жаңа мәселелердің пайда болуына ықпал етті. Цифрлық ортада пайдаланушылар бір мезгілде контент жасаушы, таратушы және тұтынушы ретінде әрекет етеді, ал

авторлық құқықты қорғау тек ұлттық заңнамаға ғана емес, платформалардың ішкі ережелеріне де тәуелді болады. Зерттеудің мақсаты - Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік желілерде авторлық құқықты қорғау мәселелерін құқықтық нормалар, платформалық реттеу және пайдаланушылардың мінез-құлқы тұрғысынан талдау.

Зерттеуде ғылыми әдебиеттерді талдау, салыстырмалы-құқықтық талдау және сипаттамалық статистика әдістері қолданылды. Эмпирикалық бөлім әлеуметтік желі қолданушылары арасында жүргізілген онлайн-сауалнама нәтижелеріне негізделді.

Нәтижелер цифрлық ортада авторлық құқықтың формалды талаптары мен пайдаланушылардың нақты әрекеттері арасында айтарлықтай алшақтық бар екенін көрсетті. Пайдаланушылардың көпшілігі өзге тұлғалардың контентін пайдаланудың құқықтық салдарын толық түсінбейді және көбіне платформалардың ішкі құралдарына сүйенеді. Terms of Service, Community Guidelines және алгоритмдік модерация тетіктерінің рөлі күшейіп келеді.

Зерттеу Қазақстанда авторлық құқықты қорғауды жетілдіру үшін заңнаманы жаңартумен қатар, пайдаланушылардың құқықтық сауаттылығын арттыру және цифрлық платформалардың рөлін нақтылау қажеттігін көрсетеді.

Кілт сөздер: авторлық құқық, әлеуметтік медиа, сандық контент, пайдаланушының мінез-құлқы, құқықтық хабардарлық, платформаны реттеу

IRSTI: 10.41.51

Copyright in social media: challenges of digital content protection and prospects for legislative development in the Republic of Kazakhstan

Zhansaya Tansykbaeva^{1*}

¹«METAZONE» LLP, Kaskelen, Kazakhstan

*e-mail: zhansaya.tansikbaeva@gmail.com

Abstract

The development of social media has transformed the ways digital content is created and distributed, creating new challenges for copyright law. In the digital environment, users simultaneously act as creators, distributors, and consumers of content, while copyright protection increasingly depends not only on national legislation but also on platform rules and user practices. This study aims to examine copyright protection challenges in social media within the context of the Republic of Kazakhstan, focusing on the interaction between legal regulation, platform governance, and user behavior.

The study applies literature review, comparative legal analysis, and descriptive statistics. The empirical part is based on an online survey of social media users.

The findings reveal a significant gap between formal copyright requirements and actual user behavior in digital environments. Many users demonstrate limited awareness of the legal consequences of using third-party content and rely more on platform-based tools than formal legal mechanisms. Terms of Service, Community Guidelines, and algorithmic moderation increasingly influence access to and distribution of online content.

The study concludes that improving copyright protection in Kazakhstan requires not only legislative modernization but also greater legal awareness among users and a clearer understanding of the role of digital platforms in regulating online content.

Key words: Copyright, social media, digital content, user behavior, legal awareness, platform regulation

Дата поступления: 24 март, 2026

DOI: <https://doi.org/10.47344/wttg5h19>

FTAMP: 10.23.47

Әлемдік тұтынушылық банкроттық модельдері мен Қазақстан Республикасының тәжірибесіне салыстырмалы-құқықтық талдау

Камила Турганова^{1*}¹SDU University, Каскелең, Қазақстан*email: 251401003@sdu.edu.kz

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы тұтынушылық банкроттық институтының қалыптасуы мен құқық қолдану практикасы салыстырмалы құқықтық тұрғыдан талданады. Зерттеу барысында 2023-2025 жылдар аралығындағы ашық статистикалық деректер, тұтынушылық банкроттыққа қатысты сот актілері және шетелдік құқықтық модельдер қарастырылды. Автор Қазақстандағы банкроттық институтына сұраныстың жоғары екенін, алайда сот банкроттығы мен төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімдерінің практикада бірдей тиімді жұмыс істемейтінін негіздейді. Сот істерін талдау банкрот деп тану туралы шешімнің негізгі өлшемі қарыз көлемі емес, борышкердің шынайы және тұрақты төлем қабілетсіздігін дәлелдеу екенін көрсетті. Сонымен бірге қаржы басқарушысының қорытындысы іс бойынша шешуші дәлелдердің біріне айналып отырғаны анықталды. Халықаралық тәжірибені салыстыру нәтижесінде Қазақстан үшін бірнеше маңызды бағыт айқындалды. Олардың қатарына қайта құрылымдау рәсімін күшейту, қаржы басқарушылары қызметін біріздендіру, формальды талаптарды шынайы қаржылық жағдаймен үйлестіре қолдану және рәсімдерді кезең-кезеңімен жетілдіру жатады. Зерттеу қорытындысы тұтынушылық банкроттық институтын әлеуметтік тұрғыдан әділетті, құқықтық тұрғыдан тұрақты және практикалық тұрғыдан тиімді ету үшін аралас модель қажет екенін көрсетеді.

Кілт сөздер: Қазақстан Республикасы, тұтынушылық банкроттық, төлем қабілеттілігін қалпына келтіру, сот практикасы, салыстырмалы құқықтық талдау, қаржы басқарушысы.

Кіріспе

Берешек пен кредитор алдындағы міндеттемелер ұғымы ғасырлар бойы қалыптасқанына қарамастан, тұтынушылар банкроттық институты жаңа құқықтық құбылыс болып саналады. Тұрғындардың несие алуының артуы мен қаржылық қиындықпен бетпе-бет келген адамдардың санының өсуіне байланысты бұл процесс жылдар өте келе әрбір мемлекеттің құқықтық жүйесінде кеңінен қолданыла бастады. Осыған орай, көптеген мемлекеттердің жазалау шаралары, бас бостандығынан айыру секілді қатаң жазалау шараларын қолданбай, адал ниетті борышкерлерді оңалту мен олардың әлеуметтік интеграциясы үшін заманауи құқықтық тетіктерге көшті (Nazarkulova, Bayandina, & Seifullina, 2025). Бұл жағдай тұтынушылық қарыздық жүктеменің өсуі мен әлеуметтік тәуекелдердің күшеюі жағдайында тұтынушылық банкроттық институтының өзектілігін айқындайды.

Тұтынушылардың төлем қабілетсіздігін реттеу туралы заң 21 ғасырдың басында көптеген өзгерістерден өтті, несие берушілерді қорғауға басымдық берудің орнына қарыздық жүктемені азайтуға бағытталған тетіктерді көбірек енгізе бастады. Осыған орай,

докториналарда әлемдік тұтынушылық банкроттықты реттейтін екі негізгі модель кеңінен қолданылды.

Америка Құрама Штаттары мысал бола алатын ағылшын-американдық модель қарызды өтеуді борышкердің әлеуметтік сақтандыру нысаны ретінде қарастыратын "жаңа бастама" (fresh start) философиясының басымдығымен сипатталады. Америка Құрама Штаттарындағы 1898 жылғы Банкроттық туралы заң (Bankruptcy Act of 1898) борышкерлерді қолдау дәуірінің бастауы болды, уақыт өте келе ол қолданыстағы Банкроттық Кодексімен алмастырылған болатын. Ұлыбританияда (Англия мен Уэльсте) 2002 жылғы Кәсіпкерлік актіне (Enterprise Act 2002) сәйкес енгізілген банкроттық реформалары жеке тұлғалардың банкроттығында қарыздарды автоматты түрде кешіру (automatic discharge) жүйесін енгізді. Бұл жүйе борышкерлердің борышкердің адал мінез-құлқы жағдайында банкроттық жарияланғаннан кейін 12 айдан соң қарыздардың негізгі бөлігін кешіруді көздейді. Бұл реформа борышкерлерге "екінші мүмкіндік" беру мақсатында енгізілгенімен, ағылшын жүйесі қоғамдық мүддені және кредиторлардың құқықтарын қорғауды да ескереді. Сондықтан толық автоматты кешіру әрқашан қолданылмайды. Борышкердің мінез-құлқы адалдық қағидасына (мысалы, қарыз алу алдындағы жауапкершіліксіздік, активтерді жасыру) сәйкес келмесе, кешіру кейінге шегеріледі немесе шартты түрде жүзеге асады.

Ал, Континенталды модельге келетін болсақ, борышкер мен кредитор арасындағы қарызды қайта құрылымдау рәсімдеріне ерекше назар аударады және қарызды кезең кезеңімен өтеуге басымдылық беріледі. Германия мен Швеция сияқты елдерде қолданылатын бұл модель "қарызды реттеу" (debt adjustment) немесе "тұтынушылық банкроттық" (Verbraucherinsolvenz) жүйесін басым етеді, мұнда борышкерлердің қарыздарын біржола кешіру сирек кездеседі. Американдық қарыздарды жедел кешіру жүйесінен айырмашылығы, Германияның Төлем қабілетсіздігі туралы кодексі (Insolvenzordnung) борышкер үшін бірнеше жылға созылатын «тиісті мінез-құлық кезеңін» (Wohlverhaltensperiode) көздейді, осы кезең ішінде борышкер адал мінез-құлық танытып, өз міндеттемелерін тиісінше орындауға міндетті.

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасында тұтынушылық кредиттік жүктемесінің өсуі тұтынушылық банкроттық институтын құқықтық тұрғыдан енгізу қажеттігін айқын көрсетті. Осыған байланысты 2022 жылғы 30 желтоқсанда «Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттығы туралы» Заң қабылданып, 2023 жылғы 3 наурыздан бастап қолданысқа енгізілді. Аталған заң азаматтарға соттан тыс банкроттық, сот банкроттығы және төлем қабілеттілігін қалпына келтіру сияқты бірнеше рәсім арқылы қарыз мәселесін заңды түрде шешуге мүмкіндік берді. **Бұл тақырыптың өзектілігі** заңның қабылдануымен ғана емес, оның қоғамда жоғары сұранысқа ие болуымен де байланысты.

Мақаланың негізгі зерттеу мәселесі Қазақстандағы тұтынушылық банкроттық институтының құқық қолдану практикасы қаншалықты тиімді жұмыс істеп отыр деген сұраққа келіп тіреледі. Осыған байланысты **зерттеудің басты мақсаты** Қазақстан Республикасындағы тұтынушылық банкроттықтың сот және соттан тыс практикасын шетелдік модельдермен салыстыра отырып талдау және оның негізгі мәселелері мен жетілдіру бағыттарын анықтау болып табылады.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы бірнеше өзара байланысты аспектімен айқындалады. Біріншіден, Қазақстандағы тұтынушылық банкроттық институтының құқық қолдану практикасы 2023 жылғы Заң қолданысқа енгізілгеннен бері жүйелі сот істерін талдау арқылы зерттелді. Екіншіден, ҚР заңнамасын сегіз юрисдикциямен (АҚШ, Германия, Польша, Оңтүстік Корея, Қытай, Сингапур, Ресей, Өзбекстан) салыстыратын кешенді салыстырмалы

зерттеу отандық ғылымда жүзеге асырылмаған. Үшіншіден, салыстырмалы талдау негізінде Қазақстан моделінің институтты жетілдірудің ғылыми негізделген бағыттары ұсынылады.

Зерттеу гипотезасы Қазақстан Республикасындағы тұтынушылық банкроттық моделі заңнамалық жіктеу бойынша гибриді сипатқа ие болғанымен, сот практикасының талдауы оның рәсімдік қатандығы мен формальды критерийлерге бағыттылығы жағынан ағылшын-американдық «fresh start» философиясынан гөрі континенталдық модельге жақын екенін дәлелдейді.

Қазақстанда тұтынушылық банкроттық институты қоғам үшін қажетті құқықтық тетікке айналды, алайда оның қазіргі моделі әлі толық қалыптастырмаған. Әсіресе сот банкроттығы мен төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімдерінің арақатынасы, қаржы басқарушысының қорытындысына тәуелділік және формальды талаптардың қатаң қолданылуы құқық қолдану практикасының өзекті мәселелері ретінде көрінеді.

Зерттеу барысында салыстырмалы құқықтық талдау, формальды құқықтық талдау, статистикалық шолу және сот практикасын мазмұндық талдау *әдістері* қолданылды. Теориялық негіз ретінде тұтынушылық банкроттықтың шетелдік модельдері алынды. Атап айтқанда, АҚШ, Сингапур, Германия, Польша, Оңтүстік Корея, Қытай, Ресей және Өзбекстан тәжірибелері қарастырылды. Бұл модельдер борышкерді қорғау, кредитор мүддесін сақтау және рәсімдерді ұйымдастыру мәселелерін әртүрлі шешетіндіктен, Қазақстан заңын бағалау үшін маңызды салыстырмалы база береді.

Мақала құрылымы бірнеше өзара байланысты бөлімнен тұрады. Алдымен Қазақстан Республикасындағы тұтынушылық банкроттықтың статистикалық динамикасы талданады. Одан кейін нақты сот кейстері негізінде құқық қолдану практикасының ерекшеліктері қарастырылады. Бұдан соң шетелдік құқықтық модельдермен салыстырмалы талдау жасалып, Қазақстан үшін қолайлы шешімдер айқындалады. Соңғы бөлімде зерттеу нәтижелері жинақталып, институтты жетілдіруге бағытталған ұсыныстар беріледі.

Әдебиеттерге шолу

Тұтынушылық банкроттық мәселесі бүгінгі таңда тек қаржылық қиындыққа тап болған азаматтың жеке мәселесі ретінде ғана емес, сонымен бірге құқықтық, әлеуметтік және экономикалық маңызы бар күрделі институт ретінде қарастырылады. Бұл тақырыптың өзектілігі, ең алдымен, азаматтың шамадан тыс қарыз жүктемесінен шығу жолын табуымен, кредиторлардың құқықтарын қорғаумен және мемлекет тарапынан тиімді құқықтық тетіктер қалыптастырумен байланысты. Осы тұрғыдан алғанда, «Әлемдік тұтынушылық банкроттық модельдері мен Қазақстан Республикасының тәжірибесіне салыстырмалы-құқықтық талдау» тақырыбы қазіргі құқық ғылымы үшін де, құқық қолдану практикасы үшін де маңызды зерттеу бағыты болып табылады. Әдебиеттерді талдау көрсеткендей, бұл мәселе шетелдік ғылымда әлдеқайда ертерек зерттеле бастаса, Қазақстанда аталған институтқа деген ғылыми қызығушылық негізінен соңғы жылдары ғана күшейді.

Тұтынушылық банкроттықтың теориялық негіздерін түсіндіретін классикалық еңбектердің бірі ретінде Т. Н. Jackson-ның зерттеуі қарастырылады. Автор банкроттық құқығындағы *fresh start*, яғни борышкерге «жаңа қаржылық бастау» беру идеясын негізгі қағидалардың бірі ретінде бағалайды (Jackson, 1985). Бұл көзқарас бойынша, борышкерді өмір бойы қарыз қысымында қалдыру құқықтық мемлекет қағидаттарына да, экономикалық айналымның тиімділігіне де сай келмейді. Сондықтан банкроттық институтының мақсаты тек

қарызды өндіріп алу емес, сонымен бірге адал борышкерді қайтадан қалыпты экономикалық өмірге қайтару болып табылады. Бұл идея кейінгі көптеген еңбектерге теориялық негіз болды.

Алайда барлық елдер тұтынушылық банкроттықты бірдей түсінбейді. Мысалы, неміс құқықтық доктринасында бұл мәселе анағұрлым қатаң және жүйелі түрде қарастырылады. R. Bork (2020) еңбегінде банкроттық тек борыштан босату рәсімі емес, сонымен қатар мүлктік жағдайды анықтау, кредиторлар талаптарының кезектілігін сақтау, борышкердің адалдығын тексеру және рәсімдердің құқықтық тәртібін қадағалау жүйесі ретінде сипатталады. Яғни неміс моделінде «жаңа бастау» идеясынан бұрын құқықтық тәртіп пен рәсімдік айқындық алдыңғы орынға шығады. Бұл еңбектер зерттеу үшін маңызды, себебі олар тұтынушылық банкроттықтың тек әлеуметтік жеңілдік емес, толыққанды құқықтық механизм екенін дәлелдейді.

Салыстырмалы-құқықтық бағыттағы зерттеулердің ішінде В. В. Королев пен А. Ю. Чупрова (2007) еңбегі назар аудартады. Авторлар АҚШ пен Ұлыбритания заңнамасын салыстыра отырып, тұтынушылық банкроттықтың әр елде әртүрлі құқықтық философияға сүйенетінін көрсетеді. АҚШ моделінде борышкерге екінші мүмкіндік беру басым болса, Ұлыбританияда бақылау мен тәртіпке көбірек мән беріледі. Ал О. Б. Сиземова, А. В. Пчелкин және А. М. Мамаков (2018) Ресей мен АҚШ заңнамасын салыстыра отырып, жеке тұлғалардың банкроттығы саласындағы құқықтық тәсілдердің айырмашылығын ашады. Олардың зерттеуінде ерекше мән берілетін тұс, борышкердің адалдығы мен оның төлем қабілетсіздігіне алып келген себептерді ескеру қажеттігі болып табылады. Бұл, шын мәнінде, қазіргі көптеген құқықтық жүйелер үшін маңызды өлшем болып отыр.

Шетелдік зерттеулер тұтынушылық банкроттықтың тек жалпы теориясын ғана емес, нақты реформалар мен олардың салдарын да талдайды. Мысалы, M. Maśnicka мен J. Krucalak-Jankowska (2022) Польшадағы тұтынушылық банкроттық реформасын қарастырып, заңнаманың біртіндеп либералданғанын көрсетеді. Авторлардың пікірінше, бұл өзгерістер борышкерлерге рәсімге қолжетімділікті арттырғанымен, сонымен қатар сот практикасына қосымша салмақ түсірген. Яғни заңнаманы жұмсарту әрдайым оң нәтиже береді деу дұрыс емес; кей жағдайда ол жаңа құқық қолдану қиындықтарын тудыруы мүмкін. Бұл қорытынды Қазақстан үшін де өзекті, өйткені жаңа институтты енгізу тек заң қабылдаумен шектелмейді, оны тиімді іске асыратын практика да қажет.

Америкалық құқықтағы қазіргі үрдістерді көрсететін S. F. Norberg (2025) зерттеуі де назар аударуға тұрарлық. Автор АҚШ Жоғарғы Сотының тұтынушылық банкроттық істерінде қарыздарды есептен шығару мәселесіне қатысты ұстанымдарын талдай отырып, соттардың жалпы гуманистік идеядан гөрі заң мәтінін нақты түсіндіруге көбірек сүйенетінін көрсетеді. Бұл тұжырым тұтынушылық банкроттықтың қазіргі кезеңде тек әлеуметтік әділеттілік емес, дәл құқықтық интерпретация мәселесі екенін аңғартады. Ал F. Nagel (2024) тұтынушылық банкроттықтағы аудит мәселелерін көтеріп, борышкердің мәліметтерін тексеру мен рәсімнің ашықтығын қамтамасыз ету жүйесінің маңызды екенін негіздейді. Мұндай еңбектер зерттеу үшін құнды, себебі олар борышкерді қорғау мен теріс пайдаланушылықтың алдын алу арасындағы тепе-теңдікті түсінуге көмектеседі.

Жаңа құқықтық сын-қатерлерге арналған еңбектер де тұтынушылық банкроттық институтының аясын кеңейте түседі. Мысалы, S. Odintsov пен M. Gribovskaya (2025) Австралия тәжірибесі негізінде жеке банкроттықтағы цифрлық активтер мәселесін зерттейді. Авторлар қазіргі жағдайда азаматтың мүлкін анықтау дәстүрлі активтермен ғана шектелмейтінін, цифрлық активтерді есепке алу мен бағалау жаңа құқықтық мәселелер тудыратынын көрсетеді. Ал S. Madaus, J. P. Sarra және I. Mevorach (2024) банкроттық жүйесінің

экологиялық және қоғамдық мүдделермен байланысын көтеріп, insolvency law-дың даму бағыты енді тек борышкер мен кредитор қатынасымен шектелмейтінін дәлелдейді.

Қазақстандық құқық ғылымында тұтынушылық банкроттық институты салыстырмалы түрде жаңа зерттеу нысаны болып табылады. Осы бағыттағы маңызды жұмыстардың бірі – Л. Т. Назаркулова, М. О. Баяндина және А. Б. Сейфуллина (2025) еңбектерін атап өтуге болады. Авторлар Қазақстан Республикасының азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттығы туралы заңның алғашқы қолданылу қадамдарын, туындаған мәселелерді және оларды шешу жолдарын талдайды. Бұл зерттеудің құндылығы сол, онда заңның теориялық мазмұны ғана емес, алғашқы тәжірибелік нәтижелері де көрсетіледі. Авторлар рәсімдердің толық тиімді жұмыс істемеу себептерін, құқық қолданудағы алғашқы қиындықтарды және төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімінің әлеуетін ашады. Бұл еңбек Қазақстандағы осы институтты түсінуде негізгі ғылыми тіректердің бірі болып саналады.

Бұл тұрғыда Қазақстандағы банкроттық құқығы саласында М. А. Естемировтың еңбектерін де атап өту орынды. Автордың зерттеулерінде банкроттық рәсімін құқықтық реттеудің жекелеген қырлары мен оның практикалық аспектілері кеңінен қарастырылған (Естемиров, 2022; Yestemirov, 2022). Сонымен қатар сот практикасындағы бірізділік мәселесі де автордың назарынан тыс қалмаған (Естемиров, 2021). Алайда аталған зерттеулерде негізінен заңды тұлғалардың банкроттығына қатысты мәселелер басымырақ қарастырылғанын атап өту керек. Жеке тұлғалардың, яғни тұтынушылардың банкроттығы Қазақстан ғылыми әдебиетінде бұрын өте сирек зерттеу нысанына айналған, бұл мәселені арнайы зерделеудің қажеттілігін одан да айқын көрсетеді.

Г. Б. Меирбекова, К. Ю. Шаповалова және Алина Мысабай (2025) еңбегінде жеке тұлғалардың банкроттығы Қазақстан құқығының жаңа институты ретінде қарастырылады. Авторлар мәселені жалпы құқықтық тұрғыдан сипаттап, оның құқық жүйесіндегі орнын айқындауға ұмтылады. Бұл жұмыс тақырыпқа кіріспе сипатындағы ғылыми еңбек ретінде пайдалы, бірақ онда сот практикасын терең талдау жеткіліксіз. Ал 2023 жылғы ғылыми-практикалық конференция материалдары жинағында да заңнама мен құқық қолдану практикасын жетілдіру мәселелері қозғалғанымен, ол арнайы тұтынушылық банкроттық институтын кешенді түрде зерттейтін еңбек деңгейіне жете бермейді. Соған қарамастан, бұл материалдар Қазақстанда осы институтқа деген кәсіби және ғылыми қызығушылықтың қалыптасқанын көрсетеді.

Жоғарыда қарастырылған зерттеулер тұтынушылық банкроттықтың теориялық негіздерін, шетелдік реформаларды және жекелеген ұлттық модельдерді жан-жақты талдаса да, олардың басым бөлігі Қазақстан Республикасының заңын іс жүзіндегі сот практикасы тұрғысынан зерделеменген. Отандық зерттеулерде институттың теориялық сипаттамасы басым, ал нақты сот актілерін мазмұндық талдау арқылы жүргізілген эмпирикалық зерттеу бүгінге дейін жүзеге асырылмаған. Сонымен қатар, шетелдік ғылыми әдебиетте де жеке тұлғалардың банкроттығы көбіне заңды тұлғалармен бірге немесе жалпы төлем қабілетсіздігі институтының бөлігі ретінде қарастырылады. Тұтынушылық банкроттықты жеке тұлғаларға арналған дербес институт ретінде жүйелі зерттейтін еңбектер отандық ғылымда да салыстырмалы түрде аз. Аталған зерттеу олқылықтарын толтыру осы мақаланың негізгі ғылыми міндеті болып табылады.

Зерттеу әдіснамасы

Зерттеу әдіснамасы бірнеше өзара байланысты кезеңнен тұрды:

1) бірінші кезеңде Қазақстан Республикасындағы тұтынушылық банкроттыққа қатысты нормативтік база іріктеліп, негізгі құқықтық акт ретінде «Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттығы туралы» Заң талданды.

2) екінші кезеңде 2023–2025 жылдар аралығындағы статистикалық деректер жиналды. Деректер тек ресми дереккөздерден-Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитетінің және Алматы қаласы бойынша Мемлекеттік кірістер департаментінің ресми жарияланымдарынан алынды. Аталған кезең іріктелуінің негізі-заңның 2023 жылғы 3 наурыздан қолданысқа енгізілуі, яғни деректер институттың толық бірінші және екінші жылын қамтиды. Статистикалық деректердің репрезентативтілігі олардың уәкілетті мемлекеттік органдар тарапынан ресми жарияланғанымен қамтамасыз етіледі және бұл деректер барлық рәсім түрлері бойынша жалпыұлттық көрсеткіштерді қамтиды.

3) үшінші кезеңде тұтынушылық банкроттыққа қатысты сот актілері таңдалып, олардың мазмұны жүйеленді. Зерттеудің эмпирикалық негізін қалыптастыру үшін ашық дереккөздерде қолжетімді сот актілері жүйелі түрде іріктелді. Алғашқы қарауда 40-тан астам сот шешімі мен ұйғарымы зерделенді. Іріктеу сот арқылы банкроттық рәсімімен шектелді, өйткені зерттеу кезеңінде соттан тыс банкроттық және төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімдері бойынша жарияланған сот актілері жеткіліксіз болды. Бұл шектеу зерттеудің өзіндік шекарасы ретінде танылады және болашақ зерттеулерде толықтырылуы тиіс. Мазмұндық талдауға 5 іс іріктелді. Іріктеу кезінде мынадай критерийлер басшылыққа алынды: біріншіден, шешімнің нәтижесі бойынша- арыздар қанағаттандырылған және қанағаттандырылмаған істер бірдей қамтылды, бұл сот практикасының екі бағытын да бейнелеуге мүмкіндік берді; екіншіден, соттың уәжінің мазмұны бойынша- борышкердің төлем қабілетсіздігін бағалау өлшемдерін, қаржы басқарушысының рөлін және рәсімдік талаптардың сақталуын айқын көрсететін істерге басымдық берілді; үшіншіден, іс жүргізу сатысы бойынша- бірінші саты мен апелляциялық саты шешімдері қатар іріктелді, бұл заңның бірізді қолданылу дәрежесін бағалауға мүмкіндік берді. Осы критерийлер бойынша мазмұндық қайталануға алып келген қалған істер іріктелмеді. Іріктелген 5 іс сот практикасының сапалық тенденцияларын айқындауға бағытталған мақсатты іріктеме (purposive sampling) қағидатына сәйкес таңдалды.

Зерттеуде негізгі құралдар ретінде нормативтік құжаттарды талдау, статистикалық мәліметтерді салыстыру және кейстік талдау қолданылды. Сот істері мазмұндық талдау әдісі арқылы зерттелді. Бұл әдіс борышкердің төлем қабілетсіздігін бағалауда соттардың қандай өлшемдерге сүйенетінін анықтауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар салыстырмалы құқықтық әдіс арқылы Қазақстан моделі АҚШ, Сингапур, Германия, Польша, Оңтүстік Корея, Қытай, Ресей және Өзбекстан тәжірибелерімен салыстырылды. Деректерді талдау барысында сапалық интерпретация басым болды. Яғни зерттеу тек сандық көрсеткіштерді сипаттаумен шектелмей, олардың құқықтық мазмұны мен практикалық салдарын ашуға бағытталды.

Зерттеу нәтижелері

Жүргізілген зерттеу Қазақстан Республикасындағы тұтынушылық банкроттық институтының қалыптасу кезеңінде екенін, алайда оның құқық қолдану практикасы біртіндеп жүйеленіп келе жатқанын көрсетті. 2023–2025 жылдар аралығындағы статистикалық деректер

мен сот істерін талдау бұл институттың қоғамда жоғары сұранысқа ие екенін дәлелдейді. Өтініштер санының жыл сайын артуы азаматтардың қарыз жүктемесінің жоғары деңгейін ғана емес, сонымен қатар заңмен ұсынылған рәсімдердің нақты қолданылып жатқанын көрсетеді.

Сот практикасын талдау нәтижесінде банкроттық туралы шешім қабылдауда негізгі өлшем қарыз көлемі емес, борышкердің шынайы және тұрақты төлем қабілетсіздігін дәлелдеу екені анықталды. Көптеген істерде соттар борышкердің табыс көздерін, мүліктік жағдайын, төлем тарихын және заңда белгіленген рәсімдік талаптардың сақталуын жан-жақты бағалайды. Егер борышкер заң талаптарының кем дегенде бірін орындамаса (мысалы, соңғы 12 ай ішінде төлем жасаған болса), банкроттықтан бас тарту тәжірибесі қалыптасқан.

Зерттеу барысында тағы бір маңызды үрдіс анықталды, атап айтқанда, қаржы басқарушысының қорытындысы шешуші рөл атқаратыны айқындалды. Соттар көп жағдайда борышкердің төлем қабілетсіздігі туралы қорытындыны негізгі дәлелдердің бірі ретінде қабылдайды. Бұл өз кезегінде қаржы басқарушысы институтының маңызын арттырып, оның қызметін біріздендіру қажеттігін көрсетеді.

Maśnicka & Krucalak-Jankowska (2022) Польшадағы реформалардың алғашқы кезеңінде формальды рәсімдік талаптардың қатаң қолданылуы сот жүктемесін арттырып, кейбір дәрменсіз борышкерлерді рәсімнен тыс қалдырғанын көрсеткен. Осыған ұқсас үрдіс қарастырылған ҚР сот кейстерінде де байқалды: он екі айлық төлемсіздік шартының формальды бұзылуы (Н.М.Т. ісі-6479 теңгелік салық төлемі) банкроттыққа нақты дәрменсіз борышкерлердің жолын кесуі мүмкін. Kilborn (2023) ҚР мен Өзбекстан заңнамасын салыстыра отырып, постсоветтік кеңістікте жаңа тұтынушылық банкроттық институттарының ортақ сипаттамасы ретінде рәсімдік бақылаудың борышкерді қорғаудан басым болуын атап өтті. Осы зерттеудің қорытындылары аталған бағалауды сот практикасы деңгейінде растайды: ҚР соттары борышкердің «шынайы дәрменсіздігін» субъективтік мәлімдеме ретінде емес, объективті дәлелденуге тиіс заңдық факт ретінде қабылдайды, яғни бұл Ramsay (2017) «континенталдық моделдің ерекшелігі» деп сипаттаған нормативтік бақылау тетігімен сәйкес келеді. Сонымен бірге ҚР тәжірибесі Оңтүстік Корея DRBA моделінен айтарлықтай ерекшеленеді: Кореяда «кемсітушілікке қарсы ереже» (Kim, 2023) банкрот мәртебесінің әлеуметтік стигмасын азайтса, ҚР-да мұндай арнайы норма жоқ, ал банкрот мәртебесінің 5 жылдық несиелік шектеуі борышкердің экономикалық реинтеграциясын баяулатуы мүмкін деген қосымша зерттеуді қажет ететін мәселе болып қала береді.

Салыстырмалы-құқықтық талдау нәтижелері Қазақстан моделінің толық қалыптаспағанын, бірақ оның аралас (гибридті) модельге жақын екенін көрсетті. Бір жағынан, заңда борышкерге “жаңа қаржылық бастау” (fresh start) беру элементтері бар, екінші жағынан, рәсімдік талаптардың қатаңдығы континенталдық модельге тән ерекшеліктерді көрсетеді.

Зерттеу нәтижесінде Қазақстан үшін тиімді бағыт ретінде шетелдік тәжірибенің жекелеген элементтерін біріктіру қажеттігі айқындалды. Атап айтқанда:

- төлем қабілеттілігін қалпына келтіру механизмдерінің қолжетімділігін арттыру;
- қаржы басқарушылары қызметін жетілдіру;
- формальды талаптарды борышкердің нақты қаржылық жағдайымен үйлестіру.

Жалпы алғанда, зерттеу тұтынушылық банкроттық институтының Қазақстан Республикасында әлеуметтік маңызы жоғары, бірақ әлі де жетілдіруді қажет ететін құқықтық механизм екенін көрсетті.

Талқылау

Қазақстан Республикасында тұтынушылық банкроттық институты азаматтардың шамадан тыс борыштық жүктемесін құқықтық жолмен реттеуге арналған жаңа тетік ретінде қалыптасты. Бұл саланы реттейтін негізгі нормативтік акт 2022 жылғы 30 желтоқсанда қабылданған №178-VII «Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттығы туралы» Заң. Аталған заң 2023 жылғы 3 наурыздан бастап қолданысқа енгізілді. Осы кезден бастап азаматтар өздерінің қаржылық жағдайына қарай соттан тыс банкроттық, сот банкроттығы немесе төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімдерін қолдануға өтініш бере алды. Заңның құқықтық маңызы оның азаматтың қарыз мәселесін бір ғана мәжбүрлеп өндіру шеңберінде емес, қайта құрылымдау, құқықтық қорғау және бақылау тетіктерімен бірге қарастыруында болып табылады. Бұл заңның қабылдануына кездейсоқ емес, нақты әлеуметтік-экономикалық алғышарттар әсер етті. Мемлекеттік кірістер комитетінің ресми түсіндірмесінде Мемлекет басшысы 2022 жылғы 5 қаңтарда жеке тұлғаларды банкрот деп тануды көздейтін заң жобасын әзірлеуді тапсырғаны көрсетілген. Сол түсіндірмеде заң жобасын әзірлеудің басты себебі ретінде халықтың шамадан тыс кредиттік ауыртпалығы және азаматтардың едәуір бөлігінің қаржылық жағдайының нашарлауы аталады. Яғни мәселе жекелеген борышкерлердің емес, кең ауқымды әлеуметтік топтардың төлем қабілеттілігінің әлсіреуінде болды. Осы тұрғыдан қарағанда, тұтынушылық банкроттық туралы заң борышкерді жазалау үшін емес, борыштық дағдарысты құқықтық өрісте басқару үшін қабылданғанын көруге болады.

Заңның құрылымына назар аударсақ, онда азаматтардың қарыз мәселесін шешудің үш түрлі рәсімі көзделген. Біріншісі – соттан тыс банкроттық, екіншісі – сот арқылы банкроттығы, үшіншісі – төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімі. Бұл жіктеу заң шығарушының барлық борышкерлерді бірдей жағдайда қарастырмағанын білдіреді. Мысалы, бір азаматтың қарызы толық дәрменсіздік жағдайына жеткізсе, басқа азаматта тұрақты табыс сақталуы мүмкін, бірақ қарызды қайта құрылымдау қажет болады. Сондықтан заң бір ғана «банкрот деп тану» моделіне сүйенбей, азаматтың нақты қаржылық ахуалына қарай сараланған құқықтық тәсіл ұсынады. Мұндай модель құқықтық реттеудің икемділігін күшейтеді және қарыз мәселесін тек жазалау немесе өндіріп алу тұрғысынан емес, қалпына келтіру тұрғысынан да қарастыруға мүмкіндік береді.

Аталған заң азаматтардың өмірін қалай жеңілдетті деген сұраққа жауап бергенде, ең алдымен оның борышкерге «қаржылық қайта бастау» мүмкіндігін бергенін атап өткен жөн. 2023 жылғы наурыздан бастап 2024 жылдың басына дейін мемлекеттік кірістер органдары 80 мыңнан астам өтініш қабылдап, 8 986 азаматты 16,7 млрд теңгеден астам қарыз бойынша банкрот деп таныды (Алматы қаласы бойынша Мемлекеттік кірістер Департаменті, 2024). 2024 жылдың өзінде 83 057 өтініш түсіп, 11 654 азаматқа банкроттық қолданылып, 97 млрд теңгеден астам қарыз есептен шығарылды (ҚР Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитеті, 2025). Ал 2025 жылғы 1 шілдедегі дерек бойынша мемлекеттік кірістер органдары арқылы 28,4 мың азамат, сот шешімі арқылы 196 азамат банкрот деп танылған, ал міндеттемелердің жалпы сомасы 147,1 млрд теңгеге жеткен (ҚР Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитеті, 2025). Бұл сандар заңның формальды құжат күйінде қалмай, нақты мыңдаған азаматтың борыштық қысымын азайту құралына айналғанын көрсетеді. Сонымен бірге бұл заң тек «қарызды кешіру» тетігі емес екенін де ескеру қажет. Оның енгізілуі азаматтардың жағдайын белгілі бір дәрежеде жеңілдеткенімен, банкроттық мәртебесінің өз салдары бар. «Банкрот»

мәртебесін алған тұлға 5 жыл ішінде жаңа несие ала алмайды, қайта банкроттық рәсімін тек 7 жылдан кейін ғана қолдана алады, ал оның қаржылық жағдайы 3 жыл бойы бақылауда болады. Бұдан бөлек, алимент, денсаулыққа келтірілген зиянды өтеу және кейбір өзге міндеттемелер мұндай рәсіммен тоқтатылмайды. Демек, заң азаматқа толық әрі шексіз еркіндік бермейді, керісінше, ол қарыздан шығудың заңды жолын ұсына отырып, қаржылық тәртіп пен жауапкершілікті де сақтайды. Сондықтан бұл институт борышкер үшін жеңілдік пен шектеудің қатар жүретін аралас моделін білдіреді.

Бұрын борышкерге қатысты негізгі құрал атқарушылық іс жүргізу, шоттарды бұғаттау, мүлікке тыйым салу және өндіріп алу шаралары болса, жаңа заң бұл механизмдерді толықтыратын арнайы рәсімдік арнаны қалыптастырды. Енді азамат белгілі бір талаптарға сәйкес келсе, қарызды жай ғана кейінге шегермей, оны құқықтық тәртіппен қайта құрылымдауға немесе банкроттық рәсімі арқылы шешуге ұмтыла алады. Мұның өзі атқарушылық өндірістің шексіз жалғасуы мен әлеуметтік шиеленістің күшеюін шектеуге ықпал етеді. Сол себепті бұл заңды тек борышкердің мүддесін қорғайтын құжат ретінде емес, сонымен бірге кредитор, мемлекет және сот жүйесі арасындағы қатынастарды жаңа тәртіпке келтірген кешенді құқықтық акт ретінде бағалау орынды.

Қазақстан Республикасында азаматты сот арқылы банкрот деп тану немесе оның төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімін қолдану белгілі бір заңдық шарттар сақталған кезде ғана мүмкін болады. Бұл талаптар банкроттық институтын кез келген қарыз жағдайында емес, тек шынайы және тұрақты төлем қабілетсіздік орын алған кезде қолдануға бағытталған. Заңнамалық тұрғыдан мұндай шарттар борышкердің қаржылық жағдайын объективті бағалауға, кредиторлардың құқықтарын қорғауға және рәсімді теріс пайдалану тәуекелін шектеуге қызмет етеді. Осыған байланысты Қазақстандағы банкроттық рәсімінің негізгі алғышарттарын үш өзара байланысты бағытта қарастыру орынды болып табылады.

1. Міндеттемелер көлемінің заңда белгіленген шектен асуы. Қолданыстағы тәртіп бойынша сот банкроттығы немесе төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімін бастау үшін міндеттемелер көлемі өтініш берілген күнгі республикалық бюджет туралы заңда белгіленген 1600 айлық есептік көрсеткіштен асуға тиіс. Бұл талап банкроттық рәсімін ұсақ немесе уақытша берешек жағдайларынан ажыратып, оны тек елеулі қарыз жүктемесі бар тұлғаларға қолдануға мүмкіндік береді.

2. Міндеттемелердің ұзақ уақыт бойы өтелмеуі және алдын ала реттеу рәсімдерінің жүргізілуі. Бұл талап төлем қабілетсіздіктің кездейсоқ немесе қысқа мерзімді емес, тұрақты сипат алғанын дәлелдеуге бағытталған. Сонымен бірге, банктік қарыздар мен микрокредиттер бойынша борышкерге қатысты қарызды реттеу және не өндіріп алу рәсімдері алдын ала жүргізілуге тиіс. Заң мұндай шаралардың мерзімі мерзімі өткен берешек туындаған сәттен бастап он сегіз айдан аспауға тиіс екенін көрсетеді.

3. Рәсімді қайта қолдануға қойылатын шектеу және борышкердің құқықтық адалдығы. Бұл норма банкроттық институтын қайталама және жүйесіз пайдаланудың алдын алуға бағытталған. Оның құқықтық мәні – азаматқа банкроттық мәртебесін шексіз және жиі қолдануға жол бермеу, яғни рәсімнің әлеуметтік-құқықтық теңгерімін сақтау.

Кесте 1.

Қазақстан Республикасындағы тұтынушылық банкроттықтың 2023-2025 жылдардағы көрсеткіштері

Жыл	Құқықтық мәртебе	Өтініштер саны	Нәтиже	Сома
2023	Институттың алғашқы қолданылу кезеңі (2023 жылғы 3 наурыздан кейінгі бірінші толқын)	80 мыңнан астам электрондық өтініш	8 986 азамат банкрот деп танылған	16,7 млрд теңгеден астам қарыз
2024	2024 жылдың ресми жылдық қорытындысы	83 057 өтініш	11 654 азаматқа банкроттық қолданылып, қарыздары есептен шығарылған	97 млрд теңгеден астам
2025	Ашық дереккөздердегі соңғы ресми кесінділер: 5 ай 2025 және 2025 жылғы 1 шілде	77 106 өтініш (5 айда); 270 мыңнан астам өтініш (заң іске қосылғалы жиынтық)	34 мың азамат ресми банкрот мәртебесін алған (2025 жылғы 1 шілдедегі жиынтық); оның ішінде 225 азамат сот тәртібімен банкрот деп танылған	Міндеттемелердің жиынтық сомасы 147,1 млрд теңге; төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімі 103 азаматқа қолданылған, оның 8 жоспары бекітілген

Ескерту. Автор құрастырған Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Мемлекеттік кірістер комитеті деректері негізінде (2023–2025).

Статистика тұтынушылық банкроттыққа сұраныстың жоғары екенін көрсетеді. 2023 жылы 80 мыңнан астам өтініш түсіп, 8 986 азамат банкрот деп танылып, 16,7 млрд теңгеден астам қарыз есептен шығарылған (Алматы қаласы бойынша Мемлекеттік кірістер Департаменті, 2024). 2024 жылы өтініш саны 83 057-ге жетіп, 11 654 азаматқа банкроттық қолданылып, 97 млрд теңгеден астам қарыз жойылған (ҚР Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитеті, 2025). 2025 жылы 5 айда 77 106 өтініш түсіп, 1 шілдеге қарай 34 мың азамат банкрот мәртебесін алған, берешек көлемі 147,1 млрд теңгеге жеткен (ҚР Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитеті, 2025). Бұл институттың Қазақстанда біртіндеп кең қолданысқа еніп жатқанын дәлелдейді.

Қазақстан Республикасында тұтынушылық банкроттық институтының алғашқы бірнеше жылдағы дамуын статистикалық мәліметтермен және сот практикасының мазмұнымен қатар қарастырғанда, бұл тетіктің қоғамда жоғары сұранысқа ие болғанымен, оны қолдану шеңбері әлі де қатаң құқықтық сүзгілер арқылы айқындалып отырғаны байқалады. Осыған байланысты тұтынушылық банкроттық саласындағы мәселелерді тек статистикалық өсім арқылы емес, оның ішкі құрылымы, құқық қолдану ерекшеліктері және рәсімдердің тиімділігі арқылы бағалау қажет.

Тұтынушылық банкроттық институтының құқық қолдану практикасын талдау қазіргі кезеңде бұл тетіктің формальды түрде ғана енгізіліп қоймай, нақты сот тәжірибесінде қандай мазмұнға ие болып отырғанын түсінуге мүмкіндік береді. Азаматтардың төлем қабілеттілігін

қалпына келтіру және банкроттығы туралы заң қабылданғаннан кейін соттар борышкердің құқықтық мәртебесін анықтауда тек қарыз сомасына сүйенбей, оның қаржылық жағдайын, табыс көздерін, мүлкінің болуын немесе болмауын, міндеттемелерді орындау тарихын және рәсімдік талаптардың сақталуын жан-жақты бағалай бастады.

Кесте 2.

Қазақстан Республикасындағы тұтынушылық банкроттық туралы сот істерінің құқық қолдану практикасы

№	Іс атауы	Мәні	Іс жүргізу сатысы	Сот шешімі	Заң
1	Т.Е.Б. ісі	Борышкердің бірнеше кредитор алдындағы берешегі 10 146 447,83 теңге болған. Тұрақты табысы мен активтері жоқ, қаржы басқарушысының қорытындысы бойынша борышкер төлем қабілетсіз деп танылған.	Бірінші саты, сот банкроттығын қолдану туралы арыз	Арыз қанағаттандырылды. Борышкерге қатысты сот банкроттығы рәсімі қолданылып, оның мерзімі 3 ай болып белгіленді.	ҚР Заңы «Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттығы туралы»: 6, 20, 22, 24, 36, 37-баптар; ҚР АПК: 196, 223-226, 243, 279-баптар
2	Б.С.П. ісі	Өтініш беруші Kaspi Bank алдындағы міндеттеме бойынша 2023 жылғы желтоқсанда төлем жасаған, осыған байланысты заңда көзделген он екі ай қатарынан төлем жасамау шарты сақталмаған.	Апелляциялық саты, жеке шағым	Бірінші саты сотының ұйғарымы өзгеріссіз қалдырылды, жеке шағым қанағаттандырылмады.	Аталған Заңның 6-бабы 1-тармағының 1) тармақшасы; ҚР АПК 429-бабы
3	А.Г.Т. ісі	Борышкер Bereke Bank алдындағы 8 230 527 теңге көлеміндегі қарызын көрсеткен. Алайда	Апелляциялық саты	Бірінші саты сотының шешімі күшінде қалдырылды, апелляциялық шағым қанағаттандырылмады.	Аталған Заңның 3, 6, 36-баптары; ҚР АПК 302, 418, 424-427,

		өзге кредиторлар алдындағы міндеттемелерін арыз бергенге дейін өтеген, ал төлем қабілетсіздігі сотқа жеткілікті деңгейде дәлелденбеген.			431, 435, 436-баптары
4	Ч.О.В . ісі	Борышкердің жеке тұлғалар алдындағы берешегі 86 млн теңгеден астам болған. Жылжымайтын мүлкі болмаған, ал тіркелген мүлкі мен зейнетақы жинақтары берешекті өтеуге жеткіліксіз деп танылған. Қаржы басқарушысы борышкерді төлем қабілетсіз деп қорытындылаған.	Бірінші саты, сот банкроттығын қолдану туралы арыз	Арыз қанағаттандырылды. Борышкер банкрот деп танылып, оған қатысты сот банкроттығы рәсімі қолданылды.	Аталған Заңның 6, 24, 37-баптары; ҚР АПК 196, 223-226, 243-баптары
5	Н.М.Т ісі	Борышкердің жалпы берешегі 1,2 млрд теңгені құрайды. Активтері жоқ, бірақ 12 ай бойы заңда көзделген он екі ай қатарынан төлем жасамау шарты сақталмаған.	Апелляциялық саты	Арыз қанағаттандырылмады. Іс талап берілгенге дейінгі 12 ай ішінде (2023 жылғы шілде) салық төлемі (6479 теңге) тіркелді. Сот оны «төлем жасалынды деп санады», бұл 12 ай ішіндегі төлемсіздік шартын бұзады.	Аталған Заңның 6 баптары; ҚР АПК 270, 430, 431 баптары.

Ескерту. Көрсетілген сот істері сот тәжірибесін талдау негізінде жинақталған және құқық нормаларын қолдану ерекшеліктерін көрсету мақсатында ұсынылған.

Берілген кестеде, қарастырылған істердің бір бөлігінің мазмұны соттардың борышкерді банкрот деп тану мәселесіне сақтықпен қарайтынын көрсетеді. Соттар үшін басты өлшемнің бірі қарыздың бар болуы емес, борышкердің шын мәнінде тұрақты төлем қабілетсіз жағдайда екенінің дәлелденуі болып табылады. Егер өтініш беруші заңда көзделген талаптардың біріне де толық сәйкес келмесе, соттар банкроттық рәсімін қолданудан бас тартады. Бұл, әсіресе, борышкердің соңғы он екі ай ішінде міндеттемелер бойынша төлем жасаған жағдайларында анық байқалады. Өйткені мұндай жағдайда заңда көрсетілген үздіксіз төлемсіздік шарты бұзылады және сот борышкердің қаржылық жағдайын құқықтық мағынада банкроттыққа жеткілікті деп бағаламайды. Демек, кейбір істерде азаматтардың банкрот деп танылмай жатуының негізгі себебі олардың қарыздарының болмауында емес, заң талаптарының толық орындалмауында. Сонымен қатар сот тәжірибесі борышкердің төлем қабілетсіздігін дәлелдеуге қойылатын талаптардың жоғары екенін көрсетеді. Егер өтініш беруші қаржылық жағдайы туралы толық әрі сенімді мәлімет ұсынбаса, табысының жоқтығын не жеткіліксіздігін құжатпен растамаса немесе мүлктік ахуалы жөнінде толық мәлімет бермесе, соттар мұндай арыздарды қанағаттандыруға бейім емес. Кей жағдайларда борышкердің еңбекке қабілетті жаста болуы, жұмысқа орналасу мүмкіндігінің сақталуы немесе бұрын кейбір міндеттемелерін өтеген болуы оның толық дәрменсіз емес екенінің жанама белгісі ретінде қарастырылады. Бұл соттардың төлем қабілетсіздікті тек субъективті мәлімдеме емес, объективті дәлелденуге тиіс құқықтық факт ретінде түсінетінін білдіреді. Яғни азаматтың «қарызым көп» деуі жеткіліксіз, ол өзінің ұзақ мерзімді қаржылық дәрменсіздігін нақты материалдармен дәлелдеуі керек.

Банкрот деп танылған істерде керісінше жағдай байқалады. Мұндай жағдайларда борышкердің тұрақты табысы болмаған, ресми немесе нақты активтері қарызды өтеуге жетпеген, берешек едәуір көлемге жеткен және міндеттемелер ұзақ уақыт бойы орындалмаған. Қаржы басқарушысының қорытындысы мұнда шешуші мәнге ие болып отыр. Егер қаржы басқарушысы борышкердің төлем қабілетсіз екенін және оның жақын болашақта міндеттемелерді өтеу мүмкіндігі жоқ екенін қорытындыласа, сот бұл құжатты маңызды дәлел ретінде қабылдайды. Сондықтан тұтынушылық банкроттық істеріндегі негізгі тенденциялардың бірі ретінде қаржы басқарушысының рөлінің күшеюін атауға болады. Соттар көп жағдайда оның қорытындысын бүкіл істің өзегіне айналдырады.

Тағы бір байқалатын үрдіс – соттардың борышкердің адалдығы мәселесіне жанама түрде назар аударуы. Кредиторлар көптеген жағдайларда борышкер қасақана банкроттыққа ұмтылып отыр, міндеттемелерден жалтарғысы келеді немесе өз құқығын теріс пайдаланып отыр деген уәж айтады. Алайда соттар мұндай пікірлерді жорамал ретінде емес, нақты дәлелмен расталған жағдайда ғана есепке алады. Бұл құқық қолдану практикасында борышкердің адалдығы мен кредиторлардың мүддесі арасындағы тепе-теңдікті сақтауға ұмтылыс бар екенін аңғартады. Соттар бір жағынан азаматтың шынайы дәрменсіздігін мойындауға дайын, екінші жағынан банкроттық рәсімін қарыздан жалтарудың формальды құралына айналдырмауға тырысады. Қарастырылған материалдардан апелляциялық сатылардың да көбіне бірінші саты соттарының қорытындыларын қолдап отырғаны байқалады. Бұл банкроттық туралы істер бойынша негізгі құқықтық өлшемдер соттарда біртіндеп орнығып келе жатқанын білдіреді. Әсіресе заңның төлемсіздік мерзіміне, берешек мөлшеріне, қаржылық жағдайды растауға және қаржы басқарушысының қорытындысына қатысты талаптары бірізді қолданыла бастаған. Мұның өзі Қазақстанда тұтынушылық банкроттық институты әлі даму кезеңінде болғанымен, оның практикалық шекаралары нақты айқындалып келе жатқанын көрсетеді. Басқаша айтқанда, соттар бұл институтты кеңейтілген

әлеуметтік жеңілдік ретінде емес, дәлелдемелік және рәсімдік тәртібі қатаң сақталуға тиіс арнайы құқықтық режим ретінде қабылдап отыр.

Тұтынушылық банкроттыққа қатысты сот істерін талдау бұл институттың іс жүзінде қандай құқықтық тетіктер арқылы жүзеге асырылатынын айқындауға мүмкіндік береді. Қарастырылған материалдарда нақты мемлекеттік әлеуметтік немесе қаржылық бағдарламалардан гөрі, заңда белгіленген рәсімдердің басымдығы анық байқалады.

Осы тұрғыда, салыстырмалы-құқықтық талдау жүргізу кезінде әр мемлекеттің тұтынушылық банкроттықты реттеу үлгісін тек атауы бойынша емес, оның құқықтық логикасы, рәсімдік құрылымы және борышкер мен кредитор мүдделерінің арақатынасы бойынша бағалау жөн. Қазақстан Республикасының азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттығы туралы заңы жаңа институт болғандықтан, оны шетелдік тәжірибемен салыстыру заңның артықшылықтары мен әлсіз тұстарын айқындауға мүмкіндік береді.

Кесте 3.

Тұтынушылық банкроттықты реттеудің шетелдік құқықтық тәжірибесі

№	Ел	Нормативтік-құқықтық акт	Мәні
1	Қазақстан	«Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттығы туралы» Заң. Қазақстан Республикасының Заңы 2022 жылғы 30 желтоқсандағы № 178-VII ҚРЗ.	Қазақстандық модельдің базалық өзегін құрайды. Заңда соттан тыс банкроттық, сот банкроттығы және төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімдері көзделген. Сондықтан өзге мемлекеттердің құқықтық шешімдерін осы үш өлшем арқылы салыстыру ғылыми тұрғыдан негізді болып табылады.
2	Оңтүстік Корея	Debtor Rehabilitation and Bankruptcy Act	Бұл акт оңалту мен банкроттықты бір құқықтық жүйеде біріктіреді. Оның маңызы – қаржылық қиындыққа ұшыраған борышкерді мүмкіндігінше қалпына келтіру, ал мұндай мүмкіндік болмаған жағдайда мүлікті әділ бөлу қағидатына сүйенуінде. Қазақстандағы төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімімен мазмұндық ұқсастығы осы елді салыстыру үшін маңызды етеді.
3	Қытай	Regulations of Shenzhen Special Economic Zone on Personal Bankruptcy	Қытайда тұтынушылық банкроттық толық ұлттық үлгі ретінде емес, ең алдымен Шэньчжэнь деңгейіндегі пилоттық құқықтық механизм арқылы дамып келеді. Бұл актіде liquidation, restructuring және reconciliation рәсімдері бекітілген. Қазақстан үшін оның құндылығы – жаңа институтты кезең-

			кезеңімен және сынақ режимінде енгізудің құқықтық үлгісін көрсетуінде.
4	Ресей	Федеральный закон от 26.10.2002 № 127-ФЗ «О несостоятельности (банкротстве)»	Ресей моделінде азаматтардың банкроттығы жалпы дәрменсіздік туралы заң аясында реттеледі. Бұл Қазақстан үшін маңызды, өйткені посткеңестік құқықтық жүйеде жеке тұлғаның банкроттығын арнайы институт ретінде қалыптастырудың жақын тәжірибесін береді. Сондай-ақ рәсімдік ұқсастықтар мен құқық қолдану мәселелерді салыстыруға мүмкіндік жасайды.
5	АҚШ	Title 11, United States Code (Bankruptcy Code), әсіресе Chapter 7 және Chapter 13	АҚШ құқығы тұтынушылық банкроттықтың ең ықпалды модельдерінің бірі саналады. Chapter 7 мүлікті тарату рәсіміне негізделсе, Chapter 13 тұрақты табысы бар борышкерге қарызын қайта құрылымдау жоспары бойынша өтеуге мүмкіндік береді. Бұл модель Қазақстандағы сот банкроттығы мен төлем қабілеттілігін қалпына келтіру институттарын салыстыру үшін теориялық және практикалық жағынан пайдалы.
6	Сингапур	Insolvency, Restructuring and Dissolution Act 2018 (IRDA) және Debt Repayment Scheme (DRS)	Сингапур құқығында борышкерді бірден банкрот деп танудан бұрын, оны қарызды өтеу жоспары арқылы сауықтыруға ұмтылыс байқалады. DRS борышкерге банкрот мәртебесін алмай-ақ кредиторлармен жоспарлы есеп айырысуға жағдай жасайды. Бұл тәсіл Қазақстандағы төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімімен салыстыру үшін ерекше маңызды.
7	Өзбекстан	Law of the Republic of Uzbekistan “On Insolvency” (2022)	Өзбекстан заңы дәрменсіздік мәселесін заңды тұлғаларға ғана емес, жеке тұлғаларға және жеке кәсіпкерлерге де қолданады. Бұл оны Қазақстанмен салыстыруды өзекті етеді, өйткені екі ел де заманауи insolvency framework қалыптастыру кезеңінен өтіп отыр. Мұндай салыстыру құқықтық ұқсастықтар мен айырмашылықтарды айқындауға мүмкіндік береді.
8	Польша	Prawo upadłościowe (Bankruptcy Law)	Польша тәжірибесі тұтынушылық банкроттықтың бастапқы қатаң моделінен біртіндеп икемдірек жүйеге өткенін көрсетеді. Сондықтан ол Қазақстан үшін құқықтық либерализацияның артықшылықтары мен тәуекелдерін бағалау

			тұрғысынан маңызды. Сонымен қатар Польша үлгісі сот жүктемесі, борышкер адалдығы және рәсімге қолжетімділік мәселелерін салыстырып талдауға мүмкіндік береді.
9	Германия	Insolvenzordnung (InsO)	Германия заңнамасы жеке тұлғаның банкроттығын жоғары деңгейде жүйелендірілген тәртіппен реттейді. InsO-да қалдық қарыздан босату институты, борышкердің міндеттері және тұтынушылық банкроттыққа арналған арнайы бөлімдер нақты айқындалған. Бұл модель Қазақстан үшін борышкерді қорғау мен құқықтық тәртіпті сақтаудың теңгерімін зерттеу тұрғысынан аса маңызды.

Ескерту. Автордың мемлекеттердің тұтынушылық банкроттық саласындағы заңнамалық актілеріне негізделген құрастыруы.

Осы кестеден көрсетілгендей, зерттеуге енгізілген мемлекеттер бір құқықтық топқа жатпайды, керісінше әрқайсысы борышкерді қорғау, кредитор мүддесін сақтау және рәсімдік бақылауды ұйымдастыру мәселелерін өзінше шешеді. Осыған байланысты Қазақстан заңын бағалау кезінде тек рәсім атауларына емес, кемінде мынадай өлшемдерге назар аудару орынды: рәсімдердің түрлері, соттың қатысу деңгейі, борышкердің адалдығын бағалау тәртібі, қалдық қарыздан босату шарттары, қайта құрылымдау мүмкіндігі.

Рамсай атап өткендей, АҚШ-та XIX ғасырдың аяғында басталған бұл процесс 2000 жылдарға қарай Еуропаны қамтыды және соңғы онжылдықта Азия мен посткеңестік кеңістікте белсенді түрде енгізілуде (Ramsay, 2017). Әр түрлі юрисдикцияларды салыстырмалы-құқықтық талдау бірнеше негізгі модельдерді бөліп көрсетуге мүмкіндік береді, олардың әрқайсысы мүдделер тепе-теңдігі мәселесін өзінше шешеді.

Салыстырмалы талдау көрсеткендей, АҚШ моделінің негізгі тұжырымдамасы болып табылатын “жаңа бастама” (fresh start) борышкердің толыққанды экономикалық белсенділікке қосу мақсатында міндеттемелерден босатылады (Nazarkulova, Bayandina, & Seifullina, 2025). АҚШ-тың банкроттықтың қолданыстағы моделін зерттеушілер активтерді жою және борышкерді оңалту тетіктерін біріктіретін модель ретінде сипаттайды. Бұл жүйенің орталық бөлігі "жаңа бастама" (Fresh Start) тұжырымдамасы болып табылады және борышкердің белсенді экономикалық өмірге оралуға мүмкіндік береді.

Жеке тұлғалар үшін негізгі рәсімдер:

-7-тарау (ликвидация)-ең көп таралған рәсім, тұтынушылық банкроттық істерінің шамамен 70%-ында қолданылады. Бұл рәсімге сәйкес, борышкер заңмен қорғалмаған мүлкін қаржылық басқарушыға (trustee) береді. Ол мүлікті сатып, түскен қаражатты кредиторлар арасында бөледі. Оның орнына борышкер қарыздарының басым бөлігінен босатылады. Іс жүзінде 7-тарау бойынша істердің 95%-дан астамы «активсіз» (no-asset cases), себебі борышкердің мүлік мөлшері көбінесе заңмен белгіленген жеңілдіктер шегінен аспайды.

-13-тарау (реструктуризация)-тұрақты табысы бар адамдарға арналған. Бұл рәсім борышкерге (мысалы, ипотекасы бар үйін) сақтап қалуға мүмкіндік береді, бірақ ол 3-5 жыл ішінде сот бекіткен жоспарға сәйкес қарыздарын өтеуге міндеттеледі.

Алайда бұл рәсімдерге қолжетімділік “төлем қабілеттілігін тексеру” (means test) арқылы шектеледі. Бұл механизм теріс пайдалануды болдырмау үшін енгізілген: егер борышкердің табысы штаттағы орташа деңгейден жоғары болып, қарыздың бір бөлігін өтеуге мүмкіндік берсе, ол 7-тараудан 13-тарауға ауыстырылуы мүмкін. Chapter 7 және Chapter 13 рәсімдерінің дифференциациясы, сондай-ақ «means test» қолданылуы борышкерлерді төлем қабілетіне қарай бөлуді, төмен табыстылар үшін тарату рәсімін, ал табысы жеткілікті тұлғалар үшін қайта құрылымдауды қамтамасыз етеді, яғни бұл жүйені теріс пайдалануды шектеуге мүмкіндік береді (Calitz, 2022). Осыған қарағанда, Қазақстанда төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімінің алғышарттары заңда көрсетілгенімен, активтерді бағалау мен тұрақты табысты дәлелдеу талаптары оны іс жүзінде ең күрделі рәсімдердің біріне айналдырады (Nazarkulova, Bayandina, & Seifullina, 2025). Қазақстан Республикасында мұндай нақты саралау механизмі толық қалыптаспаған. Соның салдарынан төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімі күрделі әрі қолжетімділігі төмен болып отыр. Осыған байланысты АҚШ тәжірибесіне ұқсас “means test” элементтерін енгізу орынды болар еді. Атап айтқанда, борышкердің нақты табысын, міндетті шығыстарын және мүліктік жағдайын кешенді бағалау арқылы оны соттан тыс банкроттық рәсіміне, не төлем төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсіміне бағыттау мүмкіндігін қарастыру қажет. Мұндай өзгерістер Қазақстандағы тұтынушылық банкроттық институтының тиімділігін арттыруына мүмкіндік береді.

Ал Германдық модельді қарастыратын болсақ, континенталдық құқықтық жүйеге жатады және борышкер мен кредиторлар арасында ымыраға келу мен бітімгершілікке қол жеткізуге бағытталған. Негізгі нормативтік акт - Insolvenzordnung (InsO), ол 1994 жылы қабылданып, 1999 жылы күшіне енді. Сотқа жүгінер алдында соттан тыс реттеудің міндетті кезеңі мен борышкердің адал мінез-құлық кезеңін (Wohilverhaltensphase) қамтиды, нәтижесінде қарыздан бостылу қарастырылады (Hirte&Vallender, 2019; Bork, 2020). Бұл тәсіл кредиторлардың мүдделерін қорғау мен борышкерге «екінші мүмкіндік» беру арасындағы тепеңдікті ұзақ мерзімді мінез-құлық арқылы қамтамасыз етуге бағытталған. Қазақстан заңнамасындағы соттан тыс және сот банкроттығы рәсімдері де борышкердің адалдық критерийлерін қамтиды, алайда олар көбіне формальды белгілер (мүліктің жоқтығы, төлемнің болмауының мерзімі) арқылы айқындалады және борышкердің ұзақ мерзімді экономикалық мінез-құлқын жүйелі бағалау тетігі жеткілікті дамымаған (Nazarkulova, Bayandina, & Seifullina, 2025). Джейсон Килборн (2005) еңбегінде борышкерлер гиперболалық дисконттаудан зардап шегетініні туралы айтылған. Яғни, гиперболалық дисконттау (hyperbolic discounting) индивидтердің қысқа мерзімді артықшылықтарды асыра бағалап, ал ұзақ мерзімді салдарларды жеткілікті деңгейде ескермеу үрдісін білдіреді. Мысалы, бес жылдық қайта құрылымдау жоспары жағдайында гиперболалық дисконттау әсері айқын көрінеді: уақыт өткен сайын борышкер болашақтағы толық қарызды өтеудің құндылығын төмен бағалап, төртінші жылға қарай оның төлем тәртібін сақтауға деген ынтасы әлсірейді. Нәтижесінде, ұзақ мерзімді қаржылық тәртіпті қамтамасыз ету қиынға соғады. Заңнаманы жетілдіру мақсатында аталған заңның 29-бабының 2 тармағын борышкердің төлем тәртібін ынталандыратын міндетті «мотивациялық қайтару» механизмімен толықтыру орынды. Бұл тетік гиперболалық дисконттау әсерін төмендетуге және ұзақ мерзімді төлем жоспарлары шеңберінде борышкердің мінез-құлқын тұрақтандыруға бағытталуы тиіс. Германия елінің тәжірибесіне ұқсас түрде, кезең-кезеңімен ынталандыру шкаласын енгізу ұсынылады. Төлем қабілеттілігін

қалпына келтіру жоспарының төртінші жылының соңында борышкерге оның төленген табысының 10%-ы, бесінші жылдың соңында 15%-ы, ал алтыншы жылдың соңында (қолданылған жағдайда) 20%-ы қайтарылады. Мұндай тәсіл борышкердің қысқа мерзімді ынталандыруларын күшейтіп, ұзақ мерзімді міндеттемелерді орындауға деген мүдделілігін арттырады, соның нәтижесінде процедураның сәтті аяқталу ықтималдығы едәуір жоғарылайды.

Ресейдегі тұтынушылық банкроттық институты 2015 жылдан бастап белсенді дамып келе жатқан салыстырмалы түрде жас құқықтық институт болып табылады және негізгі нормативтік-құқықтық акт "Төлем қабілетсіздігі (банкроттық) туралы" № 127-ФЗ Федералдық заңы болып табылады. Заңнамада азаматтардың қаржылық дәрменсіздігін танудың екі негізгі нысаны қарастырылған: сот және соттан тыс (жеңілдетілген) банкроттық рәсімдері. Сот арқылы банкроттық рәсімі қарыз сомасы 500 000 рубльден асатын жағдайларда қолданылады. Осы рәсім шеңберінде азаматтың қарыздарын қайта құрылымдау(реструктуризация) және оның мүлкін сату сияқты тетіктер қолданылады. Мұндай істердегі негізгі тұлға қаржы басқарушысы болып табылады-сот мүлікті түгендеу, бағалау және несие берушілермен есеп айырысу үшін тағайындалады. Соттан тыс банкроттық халықтың аз қамтылған топтары үшін рәсімнің қолжетімділігін арттыру үшін 2020 жылдың 1 қыркүйегінде енгізілді. Бұл модельдің негізгі ерекшеліктеріне мыналар жатады: қарыз сомасы 50 000-нан 500 000 рубльге дейін болуы керек. Борышкерге қойылатын талаптардың бірі азаматтың күнкөріс деңгейінен жоғары құнды мүлкі мен тұрақты табысы болмауы керек. Алимент, өмірге немесе денсаулыққа келтірілген зиянды өтеу бойынша қарыздар, сондай-ақ борышкер өз өтінішінде көрсетпеген кредиторлардың талаптары есептен шығаруға жатпайды. Зерттеушілер Ресей банкроттық институтының қазіргі даму векторы несие берушілердің құқықтары мен борышкердің жауапкершілігін арттыруға бағытталғанын атап өтті (Львова,2021).

Польшадағы тұтынушылық банкроттық моделі 2009 жылы енгізілгеннен бері елеулі эволюциядан өтіп, шектеулі жүйеден Еуропадағы ең либералдық жүйелердің біріне айналды. Қазіргі заңнама "жаңа бастама" (Fresh Start) тұжырымдамасына бағытталған, мұнда басты мақсат-азаматты қарыздан босату, ал несие берушілердің талаптарын қанағаттандыру екінші кезекке шығады. Модель аралас сипатта болып, борышкерге бағытталған оңалту элементтері мен мүлікті жою арқылы қайта құрылымдау мүмкіндіктерін біріктіреді. 2020 жылға дейін сот борышкердің төлем қабілетсіздігі үшін кінәсіз екенін тексеретін, ал кейінгі реформадан кейін банкроттыққа қол жеткізу ашық процедураға айналды: істі бастау үшін тек төлем қабілетсіздігі фактісі қажет, ал борышкердің адалдығы қарызды есептен шығару кезеңінде бағаланады. Поляк заңнамасы тұтынушылар үшін бірнеше жолды қарастырады. Жеңілдетілген тұтынушылық банкроттық 2020 жылы енгізіліп, судьяның қатысуынсыз тез рәсімдеуге мүмкіндік береді және көбіне активтері мен кірістері жоқ азаматтар үшін қолданылады. Дәстүрлі банкроттық күрделі жағдайларда, көп мүлік пен кредитор болғанда қолданылады. Борышкер рәсімде құқыққа ие, бірақ барлық қарыздар мен активтерді ашуға міндетті, ал ақпаратты әдейі жасыру қарызды есептен шығарудан бас тартуға әкелуі мүмкін. Жеңілдетілген процедурада басқарушы басты рөл атқарады: талаптарды тексереді, мүлікті сатады және төлем жоспарын дайындайды, ал сот соңғы шешімді қабылдайды. Стандартты төлем жоспары 3 жылға созылады, жосықсыз борышкерлер үшін 3–7 жылға дейін ұзартылуы мүмкін, еңбекке қабілетсіздер үшін төлем жоспарынсыз немесе 5 жылға шартты түрде есептен шығару қарастырылған. Қол жетімділік үшін ең төменгі сот бажысы 30 PLN белгіленген, ал борышкердің қаражаты жоқ жағдайда рәсім шығындарын мемлекет уақытша жабады (Maśnicka& Krucalak-Jankowska,2022).

2005 жылы бірнеше қолданыстағы актілерді біріктіретін Корея Республикасының "Борышкерлерді оңалту және банкроттық туралы" Заңы (DRBA) несие берушілердің құқықтарын қорғау мен борышкердің белсенді экономикалық өмірге тез оралуы арасындағы тепе-теңдікке бағытталған бірқатар ерекше ерекшеліктерге ие. Осы уақытқа дейін Кореяның дәстүрлі мәдениеті мен этикасы қарызды төлей алмауды ұят, тіпті қылмыс ретінде қарастырды және банкроттық жүйесін іс жүзінде қолданбады. Осыған орай кемсітушілікке қарсы ереже қалыптасқан, яғни ол адамдарды тек банкрот деп танылған жағдайда жұмыстан шығаруға немесе кемсітуге тыйым салады. Аталған заң жеке тұлғаларға арналған екі мамандандырылған процедураны қарастырады:

-Жеке банкроттық (Заңның 3-бөлігі): төлем қабілеттілігін толығымен жоғалтқандарға арналған. Ол мүлікті жоюды (заңмен қорғалғаннан басқа) және кейіннен қарыздарды есептен шығаруды қамтиды.

-Жеке оңалту (Заңның 4-бөлігі): бұл тұрақты табысы бар адамдар үшін жеңілдетілген және жеделдетілген процедура. Жалпы оңалтудан айырмашылығы (компаниялар немесе ірі борышкерлер үшін) мұнда несие берушілер жиналыстарын өткізу немесе олардың төлем жоспары бойынша дауыс беруі талап етілмейді, бұл уақыт пен қаражатты айтарлықтай үнемдейді.

Соңғы жылдардағы негізгі реформалардың бірі төлем жоспарының стандартты мерзімін 5 жылдан 3 жылға дейін қысқарту болды, бұл борышкерге қарыздан тезірек босатуға мүмкіндік береді. Дегенмен, "тарату құнына кепілдік беру" (distribution guarantee) принципі сақталуы үшін ерекше жағдайларда мерзім 5 жылға дейін ұзартылуы мүмкін. Заң борышкерді қосымша қорғауға бағытталған бірқатар кепілдіктерді көздейді: өтініш берілген сәттен бастап берешек сомасы ресми түрде бекітіледі, ал сыйақылар мен айыппұлдардың одан әрі есептелуі тоқтатылады. Аталған талаптарды сақтамау рәсімнің тоқтатылуына әкеп соғуы мүмкін. DRBA-ның маңызды ерекшеліктерінің бірі – борышкерге рәсім басталғанға дейін жасалған күмәнді мәмілелерге дау айту құқығының берілуі. Бұл көптеген елдердің тәжірибесінен ерекшеленеді, себебі өзге юрисдикцияларда мұндай өкілеттік, әдетте, тек қаржы басқарушысына тиесілі. Сонымен қатар, заң талап етілмеген қаражатты қорғауды қамтамасыз етеді: іс аяқталғаннан немесе тоқтатылғаннан кейін сот орындаушыларының шоттарында қалған қаражат борышкерге қайтарылады, ал борышкерді анықтау мүмкін болмаған жағдайда бұл қаражат оның пайдасына сақталады. Қарыздарды өндіріп алу және төлем жоспарын айқындау кезінде ең төменгі күнкөріс деңгейін сақтау қағидаты да басшылыққа алынады. Бұл банкроттық рәсімі барысында борышкер мен оның отбасының негізгі өмірлік қажеттіліктерін қамтамасыз етуге кепілдік береді (Kim, 2023).

Қытайдағы алғашқы жеке банкроттық режимі 2021 жылдың 1 наурызында Шэньчжэньде жұмыс істей бастады. Аталған модель Қытайдың ұлттық заңнамасының болашағы үшін үлгі ретінде қарастырылады. Заң мәтіні (law in books) қол жетімділік пен қарызды жеңілетуді уәде еткенімен, нақты іске асыру (law in action) несие берушілердің мүдделерін қорғауға айтарлықтай шектеулерді анықтады. Қытай моделіндегі қарыз ауыртпалығын жеңілетудің үш негізгі жолын қарастырады:

-Қарыздарды жою және босату (qingsuan 清算): бұл процедура борышкердің қолда бар активтерін сатуды, содан кейін үш жылдық "босату инспекциясы (discharge inspection)" кезеңін қамтиды. Бұл рәсім борышкердің барлық қол жетімді мүлкін сатуды көздейді, содан кейін үш жылдық бақылау кезеңі белгіленеді. Осы уақыт ішінде борышкер үй шаруашылығын ұстау үшін сот белгілеген ең төменгі деңгейден асатын барлық кірісті басқарушыға беруге міндетті.

-Қайта құру (chongzheng 重整): борышкер несие берушілерге бес жылға дейін бөліп төлеу жоспарын ұсынады. Жоспарды бекіту үшін дауыс беретін несие берушілердің көпшілігінің келісімі қажет.

- Бітімгершілік келісім (hejie 和解): борышкерлер үшін қарастырылған рәсімдердің бірі болып табылады, бірақ ол тек борышкер ресми жүйеге кіргеннен кейін ғана қолданылады. Сонымен қатар, қолжетімділікті қамтамасыз ету мақсатында Шэньчжэньдегі жүйе осы муниципалите тұратын барлық борышкерлерге ашық. Ол үшін кемінде үш жыл бойы әлеуметтік сақтандыру жүйесіне жарна төлеген болуы керек және негізгі шарт ретінде борышкердің қарыздарын төлеу қабілетін жоғалтқаны расталуы тиіс. Қытай елінде заң тұтынушылар үшін де, кәсіпкерлер үшін де ресми түрде ашық болғанымен, іс жүзінде Шэньчжэнь соттары бизнестің құлдырауына байланысты істерге басымдық береді. Алғашқы екі жылда қабылданған өтініштердің басым көпшілігі іскерлік қарыздарға қатысты болды, ал тұтынушылық банкроттыққа қатысты істер жиі қабылданбады (Kilborn, 2024).

Өзбекстандағы жеке тұлғалардың банкроттық моделі 2023 жылдың 1 қаңтарда күшіне енген. Жаңа нормалар 14-тарау ретінде жаңартылған "Төлем қабілетсіздігі туралы" заңға біріктірілді. Процедураға өтініш беру үшін нақты шектер белгіленеді, онымен қоса борышкердің базалық есептік шаманың 200 еселенген мөлшерінен кем емес берешегі болуы керек және міндеттемелерді орындамау мерзімі кемінде үш ай болуы керек. Өзбек моделінің басты ерекшеліктерінің бірі - бюрократиялық жүктемені жеңілдету болып табылады. Сонымен қатар, Өзбекстанда кірістерді қорғаудың нақты ережесі бар. Борышкердің таза кірісінің 50% - ы алынудан қорғалған, бұл ең төменгі күнкөріс деңгейіне негізделген Ресейлік тәсілге қарағанда тиімсіз болуы мүмкін, өйткені табыстың қалған жартысы балалы отбасылар үшін өмір сүру деңгейінен төмен болуы мүмкін. Айта кету керек, қазіргі уақытта Өзбекстанда Ресейге ұқсас шағын қарыздар үшін жеңілдетілген соттан тыс банкроттық рәсімі жоқ, бұл халықтың кедей топтарының рәсіміне қол жеткізу үшін қаржылық кедергілер тудыруы мүмкін (Kilbron, 2023).

Қазақстан Республикасының заңнамасында көрсетілген тұтынушылық банкроттықтың моделін терең талдау үшін банкроттық рәсіміне жіберудің алғышарттарын қарастырсақ. 2022 жылғы 30 желтоқсанындағы № 178-VII ҚРЗ “Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттығы туралы” заңның 5-ші бабының 1)-тармақшасында соттан тыс банкроттықтың негіздерін реттейді: 1. Республикалық бюджет туралы заңда белгіленген және арыз берілген күнге қолданыста болатын айлық есептік көрсеткіштің 1600 еселенген мөлшерінен аспайтын міндеттемелердің болуы және жиынтығында мынадай: 1) ортақ меншіктегі мүлікті қоса алғанда, меншік құқығында мүліктің болмауы; 2) кредиторлар алдындағы міндеттемелер бойынша мұндай арыз берілген күнге қатарынан он екі ай бойы өтеудің болмауы;...4) арыз берілген күнге дейін жеті жыл бойы соттан тыс немесе сот арқылы банкроттық рәсімінің қолданылмауы шарттарына сәйкес келуі уәкілетті органға соттан тыс банкроттық рәсімін қолдану туралы арыз беруге негіз болып табылады. Көрші Ресей заңнамасымен салыстырғанда, соттан тыс банкроттықтың шегі 50-ден 500 мыңға дейінгі рубльмен белгіленеді, ол Қазақстан Республикасының заңнамасымен шамалас және икемдірек болып келеді. Алайда, міндетті шарт ретінде мүлік болмауын көрсетілуі көптеген өтініштердің қабылданбауына алып келеді, сәйкесінше борышкерлердің едәуір бөлінігінің мүлігін жасыруына алып келеді (Хакимов, 2023).

Төлем қабілеттерін қалпына келтірудің негізгі шарттарын анықтайтын заңның 6-шы бабының 1)-тармақшасында 1. Борышкерге тиесілі мүлік құнының оның барлық

міндеттемелерінің (оның ішінде орындалу мерзімі басталмаған) мөлшерінен асып кету фактісі және (немесе) тұрақты кірісінің болуы сотқа төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімін қолдану туралы арыз беруге негіздер болып табылады. Бұл норма көптеген сарапшылар үшін іске асырылуы қиын банкроттық рәсімінің ең күрделі түрлерінің бірі ретінде банкроттық рәсімін іске асыру барысындағы іс қозғау сатысында активтердің құнын дәл бағалау өте қиын деп таниды (Nazarkulova, Bayandina, & Seifullina, 2025). Америка Құрама Штаттарының заңнамасының 7-тарауында көрсетілгендей "means test" процедураны іске асыруды жоққа шығару емес, борышкерлердің тиісінше қаржылық жағдайына қарай бөлуді қарастырады. Мысалы, қолында табысы төмен азаматтарды таратуға, ал төлем қабілеті жоғары болған борышкерлерді қайта ұйырдастыру туралы шешім қабылдайды. Бұл тәсіл бойынша жүйені теріс пайдалануды көздеген борышкерлердің алдын алады (Calitz, 2022).

Қазақстан Республикасының қолданыстағы «Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттығы туралы» заңына сәйкес, соттан тыс және сот арқылы банкроттық рәсімдерін қолдану үшін өтініш берілген күнге дейін қатарынан он екі ай ішінде міндеттемелердің орындалмауы міндетті шарт ретінде белгіленген. Мұндай тәсіл борышкердің ағымдағы қаржылық жағдайын және оның болашақтағы төлем қабілеттілігін қалпына келтіру мүмкіндігін жеткілікті дәрежеде ескермейді. Дүниежүзілік банк атап өткендей, төлемге қабілетсіздік жүйесі тек өткен төлемдердің болмауын емес, сонымен қатар борышкердің нақты жағдайларын ескере отырып, оның болашақтағы қаржылық өміршеңдігін бағалауға тиіс. Осыған байланысты, ҚР Заңының 6-бабының 1-тармағын толықтыру арқылы 12 айлық күту мерзімінен ерекшелік енгізу ұсынылады. Атап айтқанда, егер борышкер өзінің қаржылық күйреуінің айқын және қайтымсыз екенін объективті түрде дәлелдей алса, сотқа 12 ай мерзімнің аяқталуын күтпей-ақ рәсімді дереу бастау құқығын беру қажет. Осы санатқа келесі борышкерлер жатуы мүмкін:

- тұрақты еңбекке жарамсыздық немесе мүгедектік, яғни борышкер табыс табу мүмкіндігінен толық айырылған жағдайлар;

- шектеулі еңбек нарығында жұмысынан айырылу (мысалы, моноқалаларда), жалғыз ірі жұмыс беруші жабылған кезде;

- төтенше жеке жағдайлар, соның ішінде ауыр медициналық мәселелер немесе отбасылық апаттар, олар ғылыми әдебиетте (Kilborn) төлем қабілетсіздіктің негізгі сыртқы факторлары ретінде қарастырылады.

Дүниежүзілік банк деректері бойынша, көп жағдайда ұзақ күту салдарынан «төмен спираль» (downward spiral) құбылысын туындатады. Яғни, 12 айлық кезең ішінде айыппұлдар мен өсімпұлдар қарыз көлемін айтарлықтай ұлғайтып, ал кредиторлар тарапынан өндіріп алу шаралары жалғаса береді. Нәтижесінде, борышкердің қаржылық жағдайы одан әрі нашарлап, оның экономикалық белсенділігі төмендейді.

Цифрлық активтерді идентификациялау мен цифрлық активтерді конкурстық массаға енгізілу процессі Австралия Одағында криптоактивтердің нормативті құқықтық реттелуінсіз жүзеге асады. Бұл процесс Bankruptcy Act 1966 заң аясында қаржылық басқарушының өкілеттігі негізінде жүзеге асады. Бақылау жүзінде жабық криптографиялық кілттерге және криптовалюта биржаларындағы есептік жазбаларға, соның ішінде цифрлық активтерге билік етуге мүмкіндік беретін өзге де құралдарға қолжетімділіктің болуымен айқындалады. Борышкердің цифрлық активтері туралы ақпаратты ашу, сондай-ақ оларды бақылауды жүзеге асыру үшін қажетті қолжетімділікті қаржылық басқарушыға беру міндетін көздейді. Аталған міндетті орындамау- борышкердің адал емес мінез-құлқы ретінде бағаланады және қарыздық міндеттемелерден босатудан бас тартуға, сондай-ақ процестік және қылмыстық-құқықтық

санкцияларды қолдануға әкеп соғады. Australian Financial Security Authority (AFSA) тәжірибесі жасырылған цифрлық активтерді анықтау мақсатында мәжбүрлеп қадағалау (tracing) тетіктері арқылы жүзеге асырылады, оған блокчейн-транзакцияларды талдау, банктік операцияларды қадағалау және цифрлық криминалистика әдістері кіреді (Odintsov&Gribanovskaya, 2025). Аталған заманауи құралдар арқылы ерікті түрде борышкер активтерін жарияламаған жағдайда да, борышкер мен цифрлық активтер арасындағы байланысты анықтайды. Ақпаратты ашатын тиімді рәсімдік құралдар болатын болса, аталған модель мемлекеттік құқықтық режимді қалыптастырмай ақ, криптоактивтерді конкурстық массаға тиімді қосуға болатынын көрсетеді. Осыған байланысты Австралия тәжірибесін Қазақстан Республикасы Заңының 38-бабын жетілдіру ретінде салыстырмалы-құқықтық үлгі ретінде пайдалану орынды деп саналады. Сәйкесінше шетел тәжірибесі цифрлық активтерге қатысты «иелену» мен «бақылау» ұғымдарын ажыратуға қолданылады және жеке тұлғалардың банкроттығы рәсімдерінде мұндай активтерді анықтау тетіктерін енгізуге бағытталған қаржылық басқарушыларға арналған әдістемелік ұсынымдар әзірлеу қажет.

Тұтынушылық банкроттық рәсінде борышкердің негізгі асырауындағы кәмелетке толмаған балалардың мүддесін қорғау маңызды болып табылады. Қазақстан Республикасының Конституциясы айқын түрде отбасы, ана, әке және баланың мемлекеттің қолдауында болатынын және білім алу мен денсаулықты қорғау құқығын бекітті. Алайда, заңның 38-бабында конкурстық массаға енгізілмейтін мүліктің жалпы тізімі ғана көрсетілген, борышкердің кәмелетке толмаған балаларының білім беру мен медициналық қажеттіліктерін қамтамасыз етуге арналған арнайы нормалар жоқ. Осының салдарынан банкроттыққа өтініш берген тұлғаның балаларының құқықтарының жанама түрде бұзылуын туындатады. Кәмелетке толмаған балалардың құқықтарын қорғаудың үлгісін қарастыру үшін Қытай және Еуропалық Одақ елдеріндегі тәжірибені қарастырайық. Қытай елінде минимум тіршілік деңгейі (basic living allowance) ұғымы бар, яғни ол тұрғын үй, білім беру және медициналық көмек беру сияқты негізгі қажеттіліктерді қамтамасыз ету үшін қажетті қаражатты сақтауға мүмкіндік береді. ЕО құқықтық кеңістігінде тұжырымдамасы борышкер мен оның отбасының, соның ішінде балалардың әл-ауқатын қамтамасыз етуге қажетті шығындарды есепке алуға бағытталады. Яғни, балалардың мүдделері жеке элемент ретінде қарастырылады (Huang&Liu, 2025; Zhang&Ou, 2021). Осыған байланысты, Қазақстан заңнамасында да Конституцияда көрсетілгендей, қазіргі халықаралық үрдістерге сай келетіндей, баланың білім алу және денсаулығын қорғау құқығын іске асыру үшін объективті қажетті қаражатты конкурстық массадан тікелей алып тастау туралы норманы «Төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттығы туралы» Заңның 38-бабына енгізу ұсынылады.

Қорытынды

Осылайша, зерттеу Қазақстандағы тұтынушылық банкроттық институтының қажетті әрі уақтылы қабылданған құқықтық шешім болғанын көрсетті. Ол азаматтардың борыштық қысымын азайтуға нақты мүмкіндік берді және қысқа уақыт ішінде қоғамда кең сұранысқа ие болды. Сонымен бірге бұл институттың толыққанды жұмыс істеуі тек заңның болуына емес, оның қалай қолданылатынына тікелей байланысты екені анықталды. Қазіргі сот практикасы банкроттықты әлеуметтік жеңілдік ретінде емес, қатаң дәлелденуге тиіс құқықтық рәсім ретінде қабылдап отыр. Бұл бір жағынан кредиторлардың мүддесін қорғайды, екінші жағынан кейбір шынайы дәрменсіз борышкерлер үшін рәсімге қолжетімділікті қиындатуы мүмкін.

Сондықтан алдағы ғылыми ізденістердің негізгі бағыты банкроттық пен қаржылық сауықтыру арасындағы тепе теңдікті тереңірек зерделеуге арналуы тиіс. Болашақта төлем қабілеттілігін қалпына келтіру рәсімінің неге әлсіз қолданылып отырғанын, қаржы басқарушылары қорытындыларының сапасына қандай факторлар әсер ететінін, сондай ақ сот практикасының өңірлік айырмашылықтарын арнайы зерттеу маңызды. Сонымен қатар борышкердің адалдығын бағалау өлшемдерін, аралас кредиторлық құрамдағы істердің ерекшелігін және әлеуметтік осал топтарға рәсімнің нақты әсерін зерттеу де өзекті болмақ. Осындай бағыттағы зерттеулер Қазақстандағы тұтынушылық банкроттық институтын тек статистикалық тұрғыдан емес, оның құқықтық және әлеуметтік тиімділігі тұрғысынан да терең түсінуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер тізімі

- Bork, R. (2023). *Einführung in das Insolvenzrecht* (1st ed.). Mohr Siebeck. <https://doi.org/10.1628/978-3-16-162565-7> Соңғы қаралған күні: 20.04.2026
- Calitz, J. (2007). Developments in the United States' consumer bankruptcy law: A South African perspective. *Obiter*, 28(3), 397–417. <https://doi.org/10.17159/obiter.v28i3.13787> Соңғы қаралған күні: 20.03.2026
- Department of State Revenues of Almaty City. (2024, February 5). *Statistics on bankruptcy of individuals*. <https://almaty.kgd.gov.kz/en/node/141464> Соңғы қаралған күні: 19.03.2026
- Federal Ministry of Justice and Consumer Protection. (n.d.). *Insolvency Code (Insolvenzordnung – InsO)*. Gesetze im Internet. <https://www.gesetze-im-internet.de/insol/> Соңғы қаралған күні: 20.04.2026
- Hirte, H., & Vallender, H. (Eds.). (2019). *Insolvenzordnung: InsO - Kommentar* (15th ed.). Verlag Franz Vahlen. Соңғы қаралған күні: 20.04.2026
- Huang, C., & Liu, J. (2025). The status of children's rights and interests in China's personal bankruptcy laws. *SAGE Open*, 15(3), 1–20. <https://doi.org/10.1177/21582440251374488> Соңғы қаралған күні: 20.03.2026
- Insolvency and Creditor/Debtor Regimes Task Force. (2014). *Report on the treatment of the insolvency of natural persons* (World Bank Working Paper). World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/18168> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Jackson, T. H. (1985). The fresh-start policy in bankruptcy law. *Harvard Law Review*, 98(7), 1393–1448. <https://doi.org/10.2307/1340952> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Kilborn, J. J. (2010). Behavioral economics, overindebtedness, and comparative consumer bankruptcy: Searching for causes and evaluating solutions. *Emory Bankruptcy Developments Journal*, 22. <https://doi.org/10.2139/ssrn.690826> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Kilborn, J. J. (2023a). (Not) following the leader in the newest personal insolvency laws in Uzbekistan and Kazakhstan. *Journal of International and Comparative Law*, 10, 243–266. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4474439> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Kilborn, J. J. (2023b). Law in books versus law in action in the landmark Shenzhen, China, personal bankruptcy regime. *Emory Bankruptcy Developments Journal*, 40(1), 35–68. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4518967> Соңғы қаралған күні: 10.03.2026

- Kim, H. (2023). Recent legislative trends and improvement directions of individual rehabilitation regime. *Korean Lawyers Association Journal*, 72(1), 512–545. <https://doi.org/10.17007/klaj.2023.72.1.01> Соңғы қаралған күні: 18.02.2026
- Korea Legislation Research Institute. (n.d.). *Debtor Rehabilitation and Bankruptcy Act*. Korean Law Information Center. https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=46315&type=new&key Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Maśnicka, M., & Krucalak-Jankowska, J. (2022). Evolution of consumer bankruptcy in Poland: A chance for a new life for insolvent debtors? *International Insolvency Review*, 31(2), 217–234. <https://doi.org/10.1002/iir.1457> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Nagel, F. (2024, October 12). *Consumer bankruptcy audits*. SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4991384> Соңғы қаралған күні: 03.03.2026
- Nazarkulova, L. T., Bayandina, M. O., & Seifullina, A. B. (2025). Law on restoring solvency and bankruptcy of citizens of the Republic of Kazakhstan: Initial steps, problems and solutions. *Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan*, 80(2). https://doi.org/10.52026/2788-5291_2025_80_2_44 Соңғы қаралған күні: 18.04.2026
- Norberg, S. F. (2025). The Supreme Court and the discharge of debts in consumer bankruptcy cases. *American Bankruptcy Law Journal*, 99(2), 354–390.
- Odintsov, S., & Gribanovskaya, M. (2025). Digital assets in personal bankruptcy: Experience of the Commonwealth of Australia. *Law. Journal of the Higher School of Economics*, 18(3), 226–251. <https://doi.org/10.17323/2072-8166.2025.3.226.251> Соңғы қаралған күні: 10.03.2026
- Ramsay, I. (2017). Towards an international paradigm of personal insolvency law? A critical view. *QUT Law Review*, 17(1), 15–39. <https://doi.org/10.5204/qutlr.v17i1.713> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Republic of Uzbekistan. (2022, April 12). *On Insolvency (Law No. LRU-763)*. Lex UZ. <https://lex.uz/uz/docs/6352957> Соңғы қаралған күні: 18.04.2026
- Rzeczpospolita Polska. (2003, February 28). *Prawo upadłościowe*. Internetowy System Aktów Prawnych. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20030600535> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Sarra, J. P., Madaus, S., & Mevorach, I. (2024). The greening of the insolvency system. *Canadian Business Law Journal*, 69(3), 231–287. <https://doi.org/10.2139/ssrn.5042510> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Seul, M. S. (2008). The comparative status of secured creditors in the bankruptcy procedure and its implication for financial transaction. *Korean Journal of Comparative Law*, 7(2), 385–415.
- Shenzhen Justice Bureau. (2022, September 19). *Regulations of Shenzhen Special Economic Zone on Personal Bankruptcy*. Justice Bureau of Shenzhen Municipality. https://sf.sz.gov.cn/ztl/yhyshj/yhyshjzcwjywyb/content/post_9483678.html Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Singapore. (2018). *Insolvency, Restructuring and Dissolution Act 2018*. Singapore Statutes Online. <https://sso.agc.gov.sg/Act/IRDA2018> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- State Revenue Committee of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan. (2025a, March 20). *Statistics on bankruptcy of individuals*. <https://www.gov.kz/memleket/entities/kgd/press/news/details/961496> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026

- State Revenue Committee of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan. (2025b, March 30). *Statistics on bankruptcy of individuals*.
- Zhang, X., & Ou, F. (2021). Economic and legal necessity of personal bankruptcy legislation in China. *International Insolvency Review*, 30(3), 289–309. <https://doi.org/10.1002/iir.1415> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- United States. (n.d.). *Title 11—Bankruptcy*. United States Code. U.S. House of Representatives, United States Courts.
- Xie, P. (2021). *The introduction of personal bankruptcy law in China: A comparative analysis* [Doctoral dissertation, University of Kent]. <https://doi.org/10.22024/UniKent/01.02.90060> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Yestemirov, M. (2022, January 13). *Банкроттық құқық пәні бойынша практикум (Casebook by Insolvency Law)*. SSRN. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4008340> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Yoo, K. (2006). An analysis of the personal bankruptcy decisions in Korea [in Korean]. *Economic Analysis (Quarterly)*, 12(3), 157–184.
- Естемиров, М. А. (2022). Банкроттық рәсімді құқықтық реттеудің жекелеген қырлары. *Право и государство*, 4(97), 54–68. https://doi.org/10.51634/2307-5201_2022_4_54 Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Естемиров, М. А. (2021). Сот практикасындағы бірізділік талабының сақталынбауы – қоғамның сот билігіне деген сеніміне жасалған елеулі соққы. *Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан*, 4(67), 54–60.
- Қазақстан Республикасының Заңы. (2022, 30 желтоқсан). *Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттығы туралы* (№ 178-VII ҚРЗ). Әділет мемлекеттік құқықтық ақпарат жүйесі. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z22000000178> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Королёв, В. В., & Чупрова, А. Ю. (2007). Особенности законодательства о банкротстве США и Великобритании: сравнительно-правовой аспект. *Бизнес в законе. Экономико-юридический журнал*, (1), 43–47. <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-zakonodatelstva-o-bankrotstve-ssha-i-velikobritanii-sravnitelno-pravovoy-aspekt> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Львова, О. А. (2021). Российский институт банкротства в условиях его правовой трансформации. *Russian Journal of Economics and Law*, (2), 249–269. <http://dx.doi.org/10.21202/1993-047X.15.2021.2.249-269> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Меирбекова, Г. Б., Шаповалова, К. Ю., & Мысабай, А. (2025). Жеке тұлғалардың банкроттығы – Қазақстан құқығының жаңа институты. *Interdisciplinary Science Studies*, (9). <https://ojs.publisher.agency/index.php/ISS/article/view/6071> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Протопопова, О. В. (2019). Правовое регулирование финансовой системы Южной Кореи. *Проблемы экономики и юридической практики*, (3), 195–199. <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovoe-regulirovanie-finansovoy-sistemy-yuzhnoy-korei> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Российская Федерация. (2002, 26 октября). *Федеральный закон № 127-ФЗ «О несостоятельности (банкротстве)»* <http://www.kremlin.ru/acts/bank/18779/page/1> Соңғы қаралған күні: 18.03.2026
- Сизимова, О. Б., Пчелкин, А. В., & Мамаков, А. М. (2018). Сравнительный анализ законодательства о банкротстве физических лиц России и США. *Журнал зарубежного*

законодательства и сравнительного правоведения, (5), 80–87. Соңғы қаралған күні: 18.03.2026

References

- Bork, R. (2023). *Einführung in das Insolvenzrecht* (1st ed.). Mohr Siebeck. Retrieved on April 18, 2026 from <https://doi.org/10.1628/978-3-16-162565-7>
- Calitz, J. (2007). Developments in the United States' consumer bankruptcy law: A South African perspective. *Obiter*, 28(3), 397–417. Retrieved on April 18, 2026 from <https://doi.org/10.17159/obiter.v28i3.13787>
- Department of State Revenues of Almaty City. (2024, February 5). *Statistics on bankruptcy of individuals*. Retrieved on April 18, 2026 from <https://almaty.kgd.gov.kz/en/node/141464>
- Yestemirov, M. A. (2021). Sot praktikasyndagy birizdilik talabynyn saqtalynbauy- qogamnyn sot biligine degen senimine jasalgan eleuli soqqi. *Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan*, 4(67), 54–60.
- Yestemirov, M. A. (2022a). Bankrottyk rasimdi quqyqtyq retteudin jekelengen qyrlary. *Law and State*, 4(97), 54–68. Retrieved on April 18, 2026 from https://doi.org/10.51634/2307-5201_2022_4_54
- Yestemirov, M. A. (2022b, January 13). *Casebook by Insolvency Law*. SSRN. Retrieved on April 18, 2026 from <https://doi.org/10.2139/ssrn.4008340>
- Federal Ministry of Justice and Consumer Protection. (n.d.). *Insolvency Code (Insolvenzordnung – InsO)*. Gesetze im Internet. Retrieved on April 18, 2026 from <https://www.gesetze-im-internet.de/inso/>
- Hirte, H., & Vallender, H. (Eds.). (2019). *Insolvenzordnung: InsO - Kommentar* (15th ed.). Verlag Franz Vahlen.
- Huang, C., & Liu, J. (2025). The status of children's rights and interests in China's personal bankruptcy laws. *SAGE Open*, 15(3), 1–20. Retrieved on April 18, 2026 from <https://doi.org/10.1177/21582440251374488>
- Insolvency and Creditor/Debtor Regimes Task Force. (2014). *Report on the treatment of the insolvency of natural persons* (World Bank Working Paper). World Bank. Retrieved on April 18, 2026 from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/18168>
- Jackson, T. H. (1985). The fresh-start policy in bankruptcy law. *Harvard Law Review*, 98(7), 1393–1448. Retrieved on April 18, 2026 from <https://doi.org/10.2307/1340952>
- Kazakhstan, Republic of. (2022, December 30). Qazaqstan Respublikasy azamattarynyn tolem qabiletiligin qalpyna keltiru zhane bankrottygy turaly ((No. 178-VII). Adilet Legal Information System. Retrieved on April 18, 2026 from <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z22000000178>
- Kilborn, J. J. (2010). Behavioral economics, overindebtedness, and comparative consumer bankruptcy: Searching for causes and evaluating solutions. *Emory Bankruptcy Developments Journal*, 22. Retrieved on April 18, 2026 from <https://doi.org/10.2139/ssrn.690826>
- Kilborn, J. J. (2023a). (Not) following the leader in the newest personal insolvency laws in Uzbekistan and Kazakhstan. *Journal of International and Comparative Law*, 10, 243–266. Retrieved on April 18, 2026 from <https://doi.org/10.2139/ssrn.4474439>

- Kilborn, J. J. (2023b). Law in books versus law in action in the landmark Shenzhen, China, personal bankruptcy regime. *Emory Bankruptcy Developments Journal*, 40(1), 35–68. Retrieved on April 18, 2026 from <https://doi.org/10.2139/ssrn.4518967>
- Kim, H. (2023). Recent legislative trends and improvement directions of individual rehabilitation regime. *Korean Lawyers Association Journal*, 72(1), 512–545. Retrieved on April 18, 2026 from <https://doi.org/10.17007/klaj.2023.72.1.01>
- Korea Legislation Research Institute. (n.d.). *Debtor Rehabilitation and Bankruptcy Act*. Korean Law Information Center. Retrieved on April 18, 2026 from https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=46315&type=new&key
- Korolyov, V. V., & Chuprova, A. Yu. (2007). Osobennosti zakonodatelstva o bankrotstve USA i Velikobritanii: sravnitelno-pravovoy aspekt. *Business in Law. Economic and Legal Journal*, (1), 43–47. Retrieved on April 18, 2026 from <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-zakonodatelstva-o-bankrotstve-ssha-i-velikobritanii-sravnitelno-pravovoy-aspekt>
- Lvova, O. A. (2021). Rossiyskiy institut bankrotstva v usloviyakh ego pravovoy transformatsii. *Russian Journal of Economics and Law*, (2), 249–269. Retrieved on April 18, 2026 from <http://dx.doi.org/10.21202/1993-047X.15.2021.2.249-269>
- Maśnicka, M., & Krucalak-Jankowska, J. (2022). Evolution of consumer bankruptcy in Poland: A chance for a new life for insolvent debtors? *International Insolvency Review*, 31(2), 217–234. Retrieved on April 18, 2026 from <https://doi.org/10.1002/iir.1457>
- Meirbekova, G. B., Shapovalova, K. Yu., & Myssabay, A. (2025). Zheke tulǵaldyn bankrottyǵy – Qazaqstan quqygynyn zhana instituty. *Interdisciplinary Science Studies*, (9). Retrieved on April 18, 2026 from <https://ojs.publisher.agency/index.php/ISS/article/view/6071>
- Nagel, F. (2024, October 12). *Consumer bankruptcy audits*. SSRN. Retrieved on April 18, 2026 from <https://doi.org/10.2139/ssrn.4991384>
- Nazarkulova, L. T., Bayandina, M. O., & Seifullina, A. B. (2025). Azamattardyn tolem qabiletiligin qalpyna keltiru zhane bankrottyq turaly Qazaqstan Respublikasynyn Zany: bastapqy qadamdar, maseleleri zhane sheshimder. *Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan*, 80(2). Retrieved on April 18, 2026 from https://doi.org/10.52026/2788-5291_2025_80_2_44
- Norberg, S. F. (2025). The Supreme Court and the discharge of debts in consumer bankruptcy cases. *American Bankruptcy Law Journal*, 99(2), 354–390.
- Odintsov, S., & Gribanovskaya, M. (2025). Digital assets in personal bankruptcy: Experience of the Commonwealth of Australia. *Law. Journal of the Higher School of Economics*, 18(3), 226–251. Retrieved on April 18, 2026 from <https://doi.org/10.17323/2072-8166.2025.3.226.251>
- Protopopova, O. V. (2019). Pravovoe regulirovanie finansovoy sistemy Yuzhnoy Korei. *Problems of Economics and Legal Practice*, (3), 195–199. Retrieved on April 18, 2026 from <https://cyberleninka.ru/article/n/pravovoe-regulirovanie-finansovoy-sistemy-yuzhnoy-korei>
- Ramsay, I. (2017). Towards an international paradigm of personal insolvency law? A critical view. *QUT Law Review*, 17(1), 15–39. Retrieved on April 18, 2026 from <https://doi.org/10.5204/qutlr.v17i1.713>
- Republic of Uzbekistan. (2022, April 12). *On Insolvency (Law No. LRU-763)*. Lex UZ. Retrieved on April 18, 2026 from <https://lex.uz/uz/docs/6352957>
- Russian Federation. (2002, October 26). *Federal Law No. 127-FZ "On Insolvency (Bankruptcy)"*. Retrieved on April 18, 2026 from <http://www.kremlin.ru/acts/bank/18779/page/1>

- Rzeczpospolita Polska. (2003, February 28). *Prawo upadłościowe*. Internetowy System Aktów Prawnych. Retrieved on April 18, 2026 from <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20030600535>
- Sarra, J. P., Madaus, S., & Mevorach, I. (2024). The greening of the insolvency system. *Canadian Business Law Journal*, 69(3), 231–287. Retrieved on April 18, 2026 from <https://doi.org/10.2139/ssrn.5042510>
- Seul, M. S. (2008). The comparative status of secured creditors in the bankruptcy procedure and its implication for financial transaction. *Korean Journal of Comparative Law*, 7(2), 385–415.
- Shenzhen Justice Bureau. (2022, September 19). *Regulations of Shenzhen Special Economic Zone on Personal Bankruptcy*. Justice Bureau of Shenzhen Municipality. Retrieved on April 18, 2026 from https://sf.sz.gov.cn/ztzl/yhyshj/yhyshjzcwjywyb/content/post_9483678.html
- Singapore. (2018). *Insolvency, Restructuring and Dissolution Act 2018*. Singapore Statutes Online. Retrieved on April 18, 2026 from <https://sso.agc.gov.sg/Act/IRDA2018>
- Sizemova, O. B., Pchelkin, A. V., & Mamakov, A. M. (2018). Sravnitelnyy analiz zakonodatelstva o bankrotstve fizicheskikh lits Rossii i SShA. *Journal of Foreign Legislation and Comparative Law*, (5), 80–87.
- State Revenue Committee of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan. (2025a, March 20). *Statistics on bankruptcy of individuals*. Retrieved on April 18, 2026 from <https://www.gov.kz/memleket/entities/kgd/press/news/details/961496> qaralghan kun:18.04.2026
- State Revenue Committee of the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan. (2025b, March 30). *Statistics on bankruptcy of individuals*. Retrieved on April 18, 2026 from <https://www.gov.kz/memleket/entities/kgd/press/news/details/1008603>
- United States. (n.d.). *Title 11—Bankruptcy*. United States Code. U.S. House of Representatives, United States Courts.
- Khakimov, R. R. (2023). Institut vnesudebnogo bankrotstva fizicheskikh lits v Kazakhstane, Rossii, SShA: sravnitelnyy analiz. In Z. Kh. Baymoldina (Ed.), *Aktualnye voprosy sovershenstvovaniya zakonodatelstva i pravoprimeritelnoj praktiki: Sbornik materialov VII ezhegodnoj nauchno-prakticheskoy konferentsii magistrantov i doktorantov* (pp. 230–235). Akademiya Pravosudiya.
- Xie, P. (2021). *The introduction of personal bankruptcy law in China: A comparative analysis* [Doctoral dissertation, University of Kent]. Retrieved on April 18, 2026 from <https://doi.org/10.22024/UniKent/01.02.90060>
- Yoo, K. (2006). An analysis of the personal bankruptcy decisions in Korea [in Korean]. *Economic Analysis (Quarterly)*, 12(3), 157–184.
- Zhang, X., & Ou, F. (2021). Economic and legal necessity of personal bankruptcy legislation in China. *International Insolvency Review*, 30(3), 289–309. Retrieved on April 18, 2026 from <https://doi.org/10.1002/iir.1415>

IRSTI: 10.23.47

A Comparative Legal Analysis of Global Consumer Bankruptcy Models and the Practice of the Republic of Kazakhstan

Kamila Turganova^{1*}¹SDU University, Kaskelen, Kazakhstan*e-mail: 251401003@sdu.edu.kz

Abstract

This article examines the formation of the consumer bankruptcy institution in the Republic of Kazakhstan and its law enforcement practice from a comparative legal perspective. The study draws on open statistical data for 2023–2025, judicial acts related to consumer bankruptcy, and foreign legal models. The author argues that the bankruptcy institution in Kazakhstan is in high demand, yet the procedures of judicial bankruptcy and solvency restoration do not function with equal effectiveness in practice. The analysis of court cases demonstrates that the key criterion for declaring an individual bankrupt is not merely the amount of debt, but the proof of the debtor's actual and persistent insolvency. At the same time, it was found that the opinion of the financial manager has become one of the decisive pieces of evidence in such cases. Based on the comparison with international practice, several important directions for Kazakhstan were identified. These include strengthening restructuring procedures, standardizing the work of financial managers, applying formal legal requirements in connection with the debtor's real financial condition, and improving procedures in a gradual manner. The findings show that a mixed model is needed in order to make the consumer bankruptcy institution socially fair, legally stable, and practically effective.

Key words: Republic of Kazakhstan, consumer bankruptcy, restoration of solvency, judicial practice, comparative legal analysis, financial manager.

МРНТИ: 10.23.47

Сравнительно-правовой анализ мировых моделей потребительского банкротства и опыта Республики Казахстан

Камила Турганова^{1*}¹SDU University, Каскелен, Казахстан*email: 251401003@sdu.edu.kz

Аннотация

В данной статье в сравнительно-правовом аспекте анализируются становление института потребительского банкротства в Республике Казахстан и практика его правоприменения. В ходе исследования были рассмотрены открытые статистические данные за 2023–2025 годы, судебные акты по делам о потребительском банкротстве, а также зарубежные правовые модели. Автор обосновывает, что институт банкротства в Казахстане пользуется высоким спросом, однако процедуры судебного банкротства и восстановления платежеспособности на практике функционируют не одинаково эффективно. Анализ судебных дел показал, что основным критерием для принятия решения о признании гражданина банкротом является не размер долга как таковой, а доказанность реальной и устойчивой неплатежеспособности должника. Вместе с тем установлено, что заключение финансового

управляющего становится одним из решающих доказательств по делу. В результате сопоставления с международной практикой были определены несколько значимых направлений для Казахстана. К ним относятся усиление процедуры реструктуризации, унификация деятельности финансовых управляющих, применение формальных требований в увязке с реальным финансовым положением должника, а также поэтапное совершенствование процедур. Результаты исследования показывают, что для обеспечения социальной справедливости, правовой устойчивости и практической эффективности института потребительского банкротства необходима смешанная модель.

Ключевые слова: Республика Казахстан, потребительское банкротство, восстановление платежеспособности, судебная практика, сравнительно-правовой анализ, финансовый управляющий.

Келіп түсті: 28 сәуір, 2026

DOI: <https://doi.org/10.47344/z3a2b263>

MPHTI: 10.27.21

Общество с ограниченной ответственностью в законодательстве Германии и Казахстана: сравнительный анализ

Таня Галандер¹, Анастасия Малкова², Нилс Бауманн³, Анна Рихтер⁴, Марат Естемиров^{5*}^{1,2,3}GvW Graf von Westphalen, Берлин, Германия⁴Heuking, Кёльн, Германия⁵SDU University, Каскелен, Казахстан*email: marat.yestemirov@sdu.edu.kz

Аннотация

В статье проводится сравнительно-правовой анализ института принудительного выкупа доли участника товарищества с ограниченной ответственностью, а также правового регулирования деятельности органов управления товариществом в Германии и Казахстане. Исследование показывает наличие как общих подходов, так и существенных различий в регулировании соответствующих корпоративных отношений в двух странах. В частности, применительно к принудительному выкупу доли оба правовые порядка используют оценочные правовые категории. Так, немецкое законодательство допускает исключение участника и выкуп его доли при наличии «уважительной причины» (wichtiger Grund), тогда как законодательство Казахстана предусматривает возможность принудительного выкупа доли в случае нарушения участником своих обязанностей либо причинения товариществу существенного вреда. Вместе с тем выявлены и значительные различия в регулировании данного института. Если в Германии порядок и основания принудительного выкупа доли преимущественно определяются положениями устава товарищества и соглашением участников, то в Казахстане соответствующие основания и процедура в значительной степени урегулированы законодательством. Проанализировано законодательство Германии и Казахстана, регулирующее порядок созыва и проведения общего собрания участников, а также формирование, компетенцию и деятельность исполнительных и иных органов управления товариществом.

Ключевые слова: товарищество с ограниченной ответственностью, принудительный выкуп доли, корпоративное управление, Казахстан, Германия, сравнительное правоведение.

Германия

VI. Принудительный выкуп доли участника

1. Основания

Изъятие (амортизация) доли участия в Обществе с ограниченной ответственностью (Gesellschaft mit beschränkter Haftung, «GmbH» или «Общество») по своей правовой природе представляет собой одно из наиболее серьёзных вмешательств в корпоративные права участника. В результате изъятия доля прекращает своё существование — затронутый участник утрачивает не только имущественную позицию, но и корпоративный статус как таковой (Strohn & Fleischer, 2025). Именно ввиду столь далеко идущих последствий законодатель обусловил допустимость изъятия соблюдением строгих формальных и материальных предпосылок. § 34 Закона Германии об обществах с ограниченной ответственностью (Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung, «GmbHG») закрепляет

двухступенчатую систему требований: согласно абз. 1, возможность изъятия как таковая должна быть предусмотрена уставом; абз. 2 дополнительно предписывает, что для принудительного изъятия в уставе должны быть определены также материальные предпосылки; при этом уставное основание должно существовать уже на момент приобретения доли затронутым участником. Причины же, по которым доля может быть изъята, закон сознательно не перечисляет, предоставляя их определение участникам. Тем самым § 34 GmbHG признаёт автономию участников в вопросах прекращения корпоративного членства: Общество и участники вправе самостоятельно определить условия, при которых членство прекращается, — без необходимости прибегать к отчуждению доли (§ 15 GmbHG) или ликвидации Общества (§§ 60 и далее GmbHG) (Thiessen, 2022).

Доктрина и закон разграничивают добровольное и принудительное изъятие доли. На практике центральное значение имеет именно принудительное изъятие (*Zwangseinziehung*), которому и посвящён настоящий раздел.

Защитная цель § 34 абз. 2 GmbHG состоит в охране доверия приобретателя: уже в момент приобретения доли он должен иметь возможность оценить, грозит ли ему утрата доли и при каких обстоятельствах (BGH, решение от 19.09.1977 — II ZR 11/76, NJW 1977, 2316). Положение об изъятии может быть введено и последующим изменением устава, однако такое изменение подпадает под действие § 53 абз. 3 GmbHG и потому требует единогласного решения всех участников (BGH, определение от 25.09.2006 — II ZR 235/05, BeckRS 2006, 12971).

К содержанию уставных положений об изъятии предъявляется единый стандарт контроля, включающий три аспекта. Во-первых, основания изъятия должны быть сформулированы настолько точно, чтобы участник мог ясно распознать наступление юридического состава, и чтобы соответствующее обстоятельство могло быть проверено судом. Во-вторых, допустимо использование неопределённых правовых понятий — в частности, понятие «уважительной причины» (*wichtiger Grund*), содержание которого достаточно надёжно устанавливается путём толкования. В-третьих, поскольку изъятие доли по своим последствиям носит исключительный характер (наравне с исключением участника), соответствующие уставные положения подлежат ограничительному толкованию (Strohn & Fleischer, 2025). При наличии неустранимого путём толкования противоречия между положением об изъятии и иным уставным предписанием изъятие недопустимо (BGH, решение от 20.09.1999 — II ZR 345/97, NJW 1999, 3779).

Основания для изъятия должны обладать определённым весом; изъятие по свободному усмотрению большинства в качестве общего правила недопустимо. Принцип субсидиарности (*ultima ratio*) и требование исчерпания более мягких мер подробнее раскрываются ниже при определении «уважительной причины». Наконец, даже при формальном наличии уставного основания изъятие может быть признано недопустимым, если оно представляло бы собой нарушение корпоративной обязанности лояльности (*gesellschaftsrechtliche Treuepflicht*) со стороны иницилирующих его участников.

Наиболее распространённым уставным основанием для изъятия служит генеральная клаузула «уважительной причины» (*wichtiger Grund*). По своему нормативному содержанию она корреспондирует аналогичному понятию права товариществ (§§ 723 абз. 1 № 5, 727 Германского Гражданского Уложения (*Bürgerliches Gesetzbuch*, «BGB»), §§ 134, 139 Торгового Уложения Германии (*Handelsgesetzbuch*, «HGB»), выработанному доктриной и судебной практикой. Уважительная причина констатируется тогда, когда продолжение участия затронутого лица при всесторонней оценке всех обстоятельств является

неприемлемым для остальных участников и при условии, что более мягкие меры недостаточны для устранения нарушения (BGH, решение от 24.09.2013 — II ZR 216/11, NZG 2013, 1344). Судебная практика последовательно исходит из того, что принудительное изъятие является крайним средством (*ultima ratio*) (BGH, решение от 02.12.2014 — II ZR 322/13, NZG 2015, 429); при оценке обоснованности надлежит учитывать наличие более мягких мер — например, при участнике-управляющем директоре достаточным может оказаться отзыв с должности. При оценке необходимо принимать во внимание и поведение самого инициатора изъятия: его собственные нарушения способны представить поведение другого участника в столь мягком свете, что оно утрачивает значение основания для изъятия (Strohn & Fleischer, 2025).

Как показывает казуистика BGH, уважительная причина констатируется, в частности, при растрате имущества Общества, нарушении запрета конкуренции, шиканозном осуществлении корпоративных прав, подрыве кредитоспособности GmbH перед обслуживающим банком, а равно при переносе личного конфликта в деятельность GmbH или иных грубых нарушениях обязанности лояльности (BGH, решение от 02.12.2014 — II ZR 322/13, NZG 2015, 429 и далее; BGH, решение от 24.09.2013 — II ZR 216/11, NZG 2013, 1344 и далее; Strohn & Fleischer, 2025). Напротив, не достигают порога уважительной причины обоснованные разногласия относительно отзыва управляющего директора, подача уголовного заявления при отсутствии легкомыслия или заведомой ложности, равно как и предпринимательские ошибки, не обосновывающие личного упрека (Strohn & Fleischer, 2025).

Помимо генеральной клаузулы устав вправе закрепить конкретные основания для изъятия, в том числе ниже порога «уважительной причины». К поведенческим основаниям (*verhaltensbezogene Einziehungsgründe*) относятся, в частности: грубое и систематическое нарушение обязанностей участника, нарушение уставного запрета конкуренции, прекращение трудовой деятельности в предприятии Общества, утрата должности управляющего директора. Личностные основания (*personenbezogene Einziehungsgründe*) охватывают: утрату профессиональных допусков (адвокат, врач, аудитор), достижение предельного возраста, заболевания (алкогольная или игровая зависимость), неспособность к участию в деятельности Общества, имущественный упадок (*Vermögensverfall*). Особую практическую роль играет изъятие доли как средство защиты от проникновения третьих лиц в состав участников — в частности, при обращении взыскания на долю кредитором, при открытии производства по делу о несостоятельности, а также после наследования доли посторонним лицом (Strohn & Fleischer, 2025).

Особого внимания заслуживает вопрос о допустимости так называемых положений о вытеснении (*Hinauskündigungsklauseln*), позволяющих большинству изъять долю без какого-либо объективного основания. BGH в решении от 09.07.1990 (II ZR 194/89, NJW 1990, 2622) недвусмысленно указал, что подобные клаузулы, как правило, ничтожны по § 138 BGB; эта позиция поддерживается господствующим мнением в литературе. Рацио этого подхода состоит в том, что участник, находящийся под «дамокловым мечом» произвольного исключения, лишён возможности свободно осуществлять корпоративные права и де-факто превращается в «получателя указаний» (*Weisungsempfänger*), что противоречит законодательной модели GmbH (Strohn & Fleischer, 2025). Из этого правила признаны исключения при наличии особых обстоятельств: когда участие основано исключительно на личных отношениях и без собственного капитального вклада, в социетатах представителей свободных профессий на «испытательный срок», а также когда доля привязана к

параллельному кооперационному договору, составляющему экономическую основу сотрудничества (BGH, решение от 14.03.2005 — II ZR 153/03, ZIP 2005, 706).

На практике всё большее значение приобретают механизмы разрешения тупиковых ситуаций (deadlock-клаузулы), прежде всего Russian-Roulette- и Texan-Shoot-Out-клаузулы. Их действительность, однако, обусловлена прозрачностью, сбалансированностью и отсутствием злоупотребительного характера процедуры (Sosnitza, 2025).

2. Порядок принятия решения

Из буквального толкования § 46 № 4 GmbHG следует, что изъятие доли осуществляется на основании решения общего собрания участников. Устав вправе передать соответствующую компетенцию иному органу GmbH — например, комитету участников или наблюдательному совету (§ 45 абз. 2 GmbHG) (Wagner, 2022). Изъятие *ex lege* — т.е. исключительно в силу наступления уставных предпосылок, без специального решения участников — признаётся недопустимым по соображениям правовой определённости (Späth-Weinreich, 2021).

При принудительном изъятии требования к созыву и проведению (внеочередного) общего собрания подлежат особенно строгому соблюдению, поскольку любое процедурное нарушение способно повлечь оспоримость решения. В уведомлении о созыве надлежит точно и обоснованно изложить причины предполагаемого изъятия доли. Затронутый участник обладает неотъемлемым правом на участие в собрании и на изложение своей позиции по предъявленным ему претензиям; нарушение этих прав влечёт оспоримость решения (Späth-Weinreich, 2021; Wagner, 2022).

При отсутствии иного положения в уставе для принятия решения достаточно простого большинства поданных голосов (§ 47 абз. 1 GmbHG). Одним из наиболее спорных в литературе вопросов остаётся право голоса затронутого участника при принятии решения об изъятии его доли. Бесспорно он лишён права голоса, когда изъятие мотивировано его собственным поведением (уважительная причина в лице участника), — он не вправе быть «судьёй в собственном деле» (по аналогии с § 47 абз. 4 GmbHG) (Späth-Weinreich, 2021). В кауляционной практике настоятельно рекомендуется недвусмысленно закрепить в уставе, при каких конкретных основаниях участник лишается права голоса, поскольку в остальных случаях он, по общему правилу, сохраняет право голоса.

Содержание решения должно однозначно идентифицировать подлежащую изъятию долю и позволять установить основание изъятия. Неясные решения создают значительные риски признания недействительными. Нотариального удостоверения решения об изъятии закон не требует (Stefanink & Punte, 2018).

Изъятие приобретает силу не с момента принятия решения как такового, а лишь с доведения этого решения до затронутого участника. Это уведомление квалифицируется как требующее получения волеизъявления по смыслу § 130 BGB и не подчинено какой-либо обязательной форме. При присутствии участника на собрании объявление председательствующим результатов голосования, как правило, конклюдентно содержит в себе и уведомление об изъятии (Späth-Weinreich, 2021).

Принципиальное значение имеет соотношение изъятия доли и компенсации. Долгое время в практике доминировала так называемая «модель условия» (Bedingungslösung), согласно которой решение об изъятии содержало подразумеваемое отлагательное условие: изъятие вступало в силу лишь при наличии возможности выплаты компенсации из свободного имущества, не затрагивающего уставный капитал (§ 30 GmbHG). BGH в решении от 24.01.2012 (II ZR 109/11, NZG 2012, 259, Rn. 12 и далее) окончательно отказался от этой

модели в пользу так называемой «модели ответственности» (Haftungslösung) вступление изъятия в силу не зависит от выплаты компенсации. Согласно этой модели участник утрачивает своё корпоративное членство со всеми правами и обязанностями уже с момента доведения до него действительного решения об изъятии, независимо от того, была ли выплачена компенсация. Если Общество не в состоянии выплатить компенсацию из свободного имущества, не нарушая правил о сохранении уставного капитала (§ 30 GmbHG), участники, принявшие решение об изъятии, несут субсидиарную пропорциональную ответственность перед выбывшим участником.

Если уже в момент принятия решения очевидно, что компенсация не может быть выплачена из свободного имущества Общества, не ущемляющего уставный капитал, решение об изъятии, по одной из доктринальных квалификаций, ничтожно в соответствии с § 241 № 3 AktG по аналогии; в самом решении BGH от 24.01.2012 (II ZR109/11) ничтожность выводится прежде всего из нарушения правил сохранения уставного капитала и общих принципов корпоративного права. При оценке учитываются лишь балансовые стоимости по данным торговой отчётности на день принятия решения; скрытые резервы во внимание не принимаются. Это создаёт на практике значительную неопределённость для участников, осуществляющих изъятие, что нередко становится предметом судебных разбирательств.

После вступления в силу изъятия управляющие директора обязаны без промедления представить в торговый реестр обновлённый список участников (§ 40 абз. 1 предложение 1 GmbHG). Поскольку в результате изъятия доли прекращается существование соответствующей доли, возникает несоответствие между суммой номинальных стоимостей оставшихся долей и размером уставного капитала (§ 5 абз. 3 предложение 2 GmbHG). BGH разъяснил, что такое расхождение не влечёт ничтожности или оспоримости решения об изъятии. Тем не менее на практике рекомендуется восстановить соответствие путём увеличения номинальных стоимостей оставшихся долей либо образования новой доли для Общества (так называемая ревалоризация).

3. Добровольная амортизация

Наряду с принудительным изъятием существует и добровольная амортизация, при которой § 34 абз. 1 GmbHG требует согласия затронутого участника — это вытекает из обратного заключения (Umkehrschluss) к абз. 2 (Strohn & Fleischer, 2025). Согласие квалифицируется как требующее получения волеизъявление (empfangsbedürftige Willenserklärung) и может быть дано как до, так и после принятия решения об изъятии (§§ 183 и далее BGB). Судебная практика допускает конклюдентное согласие, в частности когда участник голосует за изъятие собственной доли (Strohn & Fleischer, 2025). Вместе с тем так называемое «предварительное согласие» (Zustimmung „aufVorrat“), выдаваемое участником при вступлении в Общество и предоставляющее большинству право воспользоваться им по усмотрению, признаётся, как правило, ничтожным по § 138 абз. 1 BGB — по существу оно сводится к упразднению требования согласия и потому допускает изъятие лишь по правилам принудительного изъятия. При наличии вещно-правового обременения доли (залог, арест, узуфрукт) для добровольного изъятия необходимо также получение согласия обладателя соответствующего права.

Казахстан

Принудительный выкуп доли участника ТОО

Правовые основания

Вопросы принудительного выкупа доли участника товарищества с ограниченной ответственностью регулируются Гражданским кодексом Республики Казахстан, Законом Республики Казахстан «О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью», а также нормативным постановлением Верховного Суда Республики Казахстан «О некоторых вопросах применения законодательства о товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью». Принудительный выкуп доли участника ТОО допускается, в частности, в следующих случаях:

- участник товарищества нарушает свои обязанности перед товариществом, предусмотренные законодательством или учредительными документами;
- участник своими действиями (или бездействием) причиняет товариществу существенный вред.

Порядок принудительного выкуп

Процедура принудительного выкупа доли участника товарищества включает следующие этапы:

- (1) Установление факта нарушения участником ТОО своих обязанностей перед товариществом либо причинения товариществу существенного вреда (постановления № 2а-428-09, № 3г-157-13);
- (2) Определение и оценка размера, причиненного товариществу существенного вреда (постановления № 3199-19-00-2а/1112, № 2а/727);
- (3) Созыв и проведение общего собрания участников ТОО с принятием решения об обращении в суд с требованием о принудительном выкупе доли участника (решение № 7527-22-00-2/6303);
- (4) Обращение в суд от имени товарищества и получение судебного решения о принудительном выкупе доли участника (постановление № 1199-17-00-2а/2053, решение № 7527-22-00-2/7469).

Таким образом, в соответствии с законодательством Республики Казахстан принудительный выкуп доли участника ТОО возможен исключительно при наличии предусмотренных законом оснований и осуществляется только на основании вступившего в законную силу судебного решения.

Германия

VII. Органы управления

1. Исполнительный орган: управляющий директор

Общество с ограниченной ответственностью (GmbH) как юридическое лицо нуждается, по меньшей мере, в одном физическом лице, действующем от его имени (см. § 6 абз. 1, абз. 2 предложение 1 GmbHG). Таким исполнительным органом является управляющий директор. Его правовое положение определяется §§ 35 и далее GmbHG. В соответствии с § 35 абз. 1 предложение 1 GmbHG Общество представляется управляющим директором в суде и во внесудебных отношениях. Это означает, что управляющему директору принадлежит полномочие представительства (Wisskirchen, Theißen, & Lambertz, 2026). Полномочие представительства определяет, что управляющий директор «может» совершать от имени

Общества по отношению к третьим лицам. Так, он вправе делать волеизъявления и тем самым связывать Общество обязанностями и наделять его правами. Это полномочие во внешних отношениях не подлежит ограничению (§ 37 абз. 2 предложение 1 GmbHG). Даже если устав или решение общего собрания участников ограничивают свободу действий управляющего директора, такое ограничение действует исключительно во внутренних отношениях. Во внешних же отношениях любое юридически значимое действие управляющего директора остаётся обязательным для Общества.

Если у Общества есть несколько управляющих директоров, то по общему правилу § 35 абз. 2 предложение 1 GmbHG они могут представлять Общество лишь совместно (принцип двух ключей; в немецкой доктрине — общее представительство, § 35 абз. 2 предложение 1 GmbHG). Этот принцип служит защите Общества от поспешных или односторонних решений отдельного управляющего директора. Вместе с тем устав может предусматривать отступления от данного правила, например путём предоставления полномочия единоличного представительства либо путём освобождения от запрета сделок с самим собой согласно § 181 BGB.

От полномочия представительства следует отличать компетенцию по ведению дел (*Geschäftsführungsbefugnis*). Под ней понимается правомочие действовать во внутренних отношениях общества. К ней относятся, в частности, руководство предприятием и управление имуществом, то есть ведение текущих дел (Stephan & Tieves, 2026). По общему правилу она также возложена на управляющего директора. Однако, в отличие от полномочия представительства, она может быть ограничена уставом. Помимо этого, согласно § 37 абз. 1 GmbHG управляющий директор обязан исполнять указания общего собрания участников (Altmeppen, 2023).

Управляющий директор назначается общим собранием участников. Назначение представляет собой корпоративный (организационный) акт. Оно требует решения участников общества, принимаемого простым большинством голосов. Устав, однако, может устанавливать иные требования к большинству. По общему правилу управляющим директором может быть назначено любое физическое лицо, обладающее полной дееспособностью, независимо от того, является ли оно участником общества (так называемое привлечение внешнего лица в качестве органа общества — *Fremdorganschaft*). Юридические же лица не могут быть назначены управляющими директорами (§ 6 абз. 2 предложение 1 GmbHG). Не может быть также назначено управляющим директором лицо, на которое распространяется запрет назначения согласно § 6 абз. 2 предложение 2 GmbHG. Это касается, в частности, лиц, осуждённых за определённые преступления — например, за затягивание подачи заявления о банкротстве, мошенничество или растрату. Запрет действует в течение пяти лет с момента вступления приговора в законную силу (§ 6 абз. 2 предложение 3 GmbHG). Назначение становится действительным с момента, когда заявление о назначении доходит до управляющего директора, и подлежит подаче в торговый реестр (§ 39 абз. 1 GmbHG).

Следует отличать назначение лица в качестве органа общества от трудового (служебного) отношения. В частности, вознаграждение регулируется в отдельном договоре с управляющим директором (*Anstellungsvertrag*). Такой договор, как правило, является свободным договором об оказании услуг по смыслу § 611 BGB. Он регулирует права и обязанности управляющего директора во внутренних отношениях с Обществом, в том числе вопросы вознаграждения, права на отпуск, постдоговорных ограничений конкуренции, а также условия и сроки прекращения договора.

Управляющий директор обязан проявлять заботливость надлежащего предпринимателя (§ 43 абз. 1 GmbHG). Эта обязанность означает, что управляющий директор должен действовать в соответствии с законом и, учитывая публичные интересы, способствовать благополучию Общества. В частности, он должен сохранять его выгоды и предотвращать ущерб (Pöschke, 2026). Помимо этого, на нём лежит обязанность лояльности по отношению к Обществу. Эта обязанность требует от него во всех вопросах, затрагивающих интересы Общества, иметь в виду его благо, а не собственную выгоду или выгоду иных лиц (BGH, решение от 16.03.2017 — IX ZR 253/15, NZG 2017, 627, Rn. 20). Это охватывает, в частности, запрет конкуренции и запрет использовать в собственных интересах деловые возможности Общества (Stephan & Tieves, 2026). При нарушении своих обязанностей он отвечает перед Обществом в порядке возмещения убытков (§ 43 абз. 2 GmbHG). Однако управляющий директор пользуется так называемым правилом делового суждения (Business Judgment Rule) (Fleischer, 2026): нарушения обязанности нет, если при принятии предпринимательского решения он мог разумно полагать, что действует на основе достаточной информации во благо Общества.

К числу основных обязанностей управляющего директора относится также обязанность подавать в торговый реестр актуальный список участников (§ 40 GmbHG). Этот список имеет, в частности, значение для добросовестного приобретения долей в уставном капитале согласно § 16 абз. 3 GmbHG. При нарушении этой обязанности управляющий директор может оказаться обязанным к возмещению убытков как перед Обществом, так и перед лицами, потерпевшими ущерб вследствие неточных записей (§ 40 абз. 3 GmbHG).

Особое значение приобретают обязанности управляющего директора в кризисной ситуации Общества. При неплатёжеспособности или сверхзадолженности управляющий директор обязан проверить, имеются ли основания для открытия производства по делу о несостоятельности. Неплатёжеспособность имеет место, когда Общество не в состоянии исполнить наступившие денежные обязательства (§ 17 абз. 2 Положения о несостоятельности (Insolvenzordnung «InsO»). Сверхзадолженность имеет место тогда, когда имущество Общества более не покрывает имеющиеся обязательства и при этом отсутствует положительный прогноз продолжения деятельности (§ 19 абз. 2 InsO). При установлении оснований для открытия производства по делу о несостоятельности управляющий директор обязан без неоправданного промедления, не позднее трёх недель при неплатёжеспособности и шести недель при сверхзадолженности, подать заявление об открытии производства по делу о несостоятельности (§ 15a абз. 1 предложение 2 InsO). При нарушении этой обязанности управляющему директору грозят значительные последствия. В гражданско-правовом отношении он отвечает перед Обществом за уменьшающие конкурсную массу платежи, совершённые после наступления состояния несостоятельности (§ 15b абз. 1, абз. 4 InsO). Кроме того, согласно § 15a абз. 4 InsO он привлекается к уголовной ответственности за несвоевременную подачу заявления о несостоятельности. Ему грозит лишение свободы на срок до трёх лет либо штраф. Помимо этого, на него может быть наложен запрет занимать должность управляющего директора в соответствии с § 6 абз. 2 предложение 2 № 3 GmbHG.

Общее собрание участников по общему правилу вправе в любое время отозвать управляющего директора (§ 38 абз. 1 GmbHG). Устав, однако, может ставить отзыв в зависимость от особых условий (§ 38 абз. 2 GmbHG). Часто предусматривается, что отзыв допускается лишь по уважительной причине. Особенности действуют в так называемом обществе с двумя участниками (Zwei-Personen-GmbH): согласно сложившейся судебной практике BGH участник-управляющий директор при голосовании об его отзыве по

уважительной причине подлежит запрету голосования, в результате чего другой участник может принять решение об отзыве самостоятельно (BGH, решение от 04.04.2017 — II ZR 77/16, NZG 2017, 700). От отзыва лица с должности органа общества и здесь необходимо отличать трудовое (служебное) отношение. Сам по себе отзыв не прекращает автоматически договор об оказании услуг. Поэтому оба правоотношения должны рассматриваться отдельно. Вместе с тем договор об оказании услуг может быть по соглашению сторон связан со статусом лица как органа общества (Altmeppen, 2023).

Казахстан

Исполнительный орган ТОО: полномочия, ограничения и ответственность

Согласно законодательству Республики Казахстан исполнительный орган товарищества с ограниченной ответственностью может быть коллегиальным либо единоличным. Если учредительными документами товарищества не предусмотрено создание коллегиального исполнительного органа, функции исполнительного органа осуществляет единоличный руководитель товарищества. Казахское законодательство также допускает применение так называемого принципа «двух ключей», при котором полномочиями исполнительного органа одновременно наделяются несколько руководителей, действующих совместно в порядке, определенном учредительными документами товарищества. Исполнительный орган обязан действовать добросовестно и разумно в интересах товарищества.

Полномочия единоличного исполнительного органа

В соответствии с пунктом 1 статьи 53 Закона Республики Казахстан «О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» единоличный исполнительный орган:

- 1) Без доверенности действует от имени товарищества.
- 2) Выдает доверенности на право представлять товарищество, в том числе доверенности с правом передоверия.
- 3) Издает приказы о приеме работников на работу, их переводе и увольнении, определяет системы оплаты труда, устанавливает размеры должностных окладов и персональных надбавок, решает вопросы премирования, применяет меры поощрения и налагает дисциплинарные взыскания.
- 4) Осуществляет иные полномочия, не отнесенные законодательством или учредительными документами к компетенции общего собрания участников либо наблюдательных органов товарищества, а также полномочия, переданные ему общим собранием участников.

Ограничения для членов исполнительного органа

Согласно пункту 1 статьи 55 Закона Республики Казахстан «О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» членам исполнительного органа запрещается:

- 1) Без согласия общего собрания участников заключать с товариществом сделки, направленные на получение от него имущественных выгод, включая договоры дарения, займа, безвозмездного пользования, купли-продажи и иные сделки (Постановление №2а-7523/2022);
- 2) Получать комиссионное вознаграждение как от товарищества, так и от третьих лиц за сделки, заключенные товариществом с третьими лицами;

- 3) Выступать от имени или в интересах третьих лиц в их отношениях с товариществом (Постановление № 5599-23-00-2а/520);
- 4) Осуществлять предпринимательскую деятельность, конкурирующую с деятельностью товарищества;

Указанные ограничения распространяются также на супругов членов исполнительного органа, их прямых восходящих и нисходящих родственников, а также родных братьев и сестер (Постановление №5999-16-00-2а/1737). В случае нарушения указанных запретов и причинения товариществу убытков любой участник ТОО вправе обратиться в суд с требованием о возмещении убытков, причиненных товариществу действиями члена исполнительного органа.

Ответственность членов исполнительного органа

Согласно пункту 3 статьи 52 Закона Республики Казахстан «О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» члены исполнительного органа товарищества несут ответственность за убытки, причиненные товариществу вследствие неисполнения или ненадлежащего исполнения возложенных на них обязанностей. Требование о возмещении убытков может быть предъявлено в судебном порядке по инициативе самого товарищества либо любого из его участников (Постановление № 3999-23-00-2а/766).

Для привлечения члена исполнительного органа к ответственности необходимо установить наличие следующих обстоятельств (Решение №№ 7527-17-00-2/4836; Постановление №2а-1069/2023):

- 1) Противоправность действий (бездействия) члена исполнительного органа.
- 2) Наличие убытков, причиненных товариществу.
- 3) Причинно-следственную связь между действиями (бездействием) руководителя и возникшими убытками.
- 4) Вину члена исполнительного органа.

К числу оснований для привлечения к ответственности могут относиться совершение сделок с конфликтом интересов, нарушение ограничений, установленных законодательством, превышение полномочий, недобросовестное или неразумное осуществление управленческих функций, а также иные действия (бездействие), повлекшие причинение убытков товариществу. При установлении указанных обстоятельств суд вправе взыскать с виновного члена исполнительного органа убытки в пользу товарищества.

Германия

2. Общее собрание участников

Вторым обязательным по закону органом является общее собрание участников. В то время как управляющий директор руководит предприятием, участники общества являются экономическими собственниками GmbH. Общее собрание участников — это орган, в котором они совместно формируют свою волю. Поскольку управляющий директор обязан исполнять указания общего собрания участников, оно является центральным органом принятия решений Общества. Прежде всего к его компетенции относится назначение управляющего директора, а также заключение договора с управляющим директором. Кроме того, в рамках общего собрания участники принимают существенные решения, реализуют их посредством указаний

управляющим директорам и осуществляют широкие контрольные и надзорные полномочия в отношении ведения дел (BGH, решение от 08.01.2019 — II ZR 364/18, NJW 2019, 1512, Rn. 33).

В частности, основополагающие меры Общества должны приниматься общим собранием участников. К ним относятся, например, изменения устава, меры, касающиеся капитала, а также прекращение Общества (§§ 53 и далее; § 60 абз. 1 № 2 GmbHG). Также реорганизация Общества, например, путём слияния или преобразования организационно-правовой формы, требует решения участников общества. Далее на общее собрание участников возлагается также утверждение деятельности (Entlastung) управляющих директоров (§ 46 № 5 вариант 2 GmbHG). По общему правилу утверждение деятельности влечёт за собой то, что распознаваемые требования Общества о возмещении убытков к управляющим директорам за соответствующий период более не могут быть заявлены. Помимо этого, участники регулярно решают вопросы об утверждении годовой отчётности (§ 46 № 1 вариант 1 GmbHG) и о распределении результата (§ 46 № 1 вариант 2 во взаимосвязи с § 29 GmbHG). Они, в частности, принимают решение о том, распределяется ли прибыль или остаётся в Обществе. Распределение прибыли по общему правилу осуществляется в пропорции долей в уставном капитале, если устав не содержит иного регулирования (§ 29 абз. 3 предложение 1 GmbHG). Далее общее собрание участников компетентно в отношении предъявления требований о возмещении к управляющим директорам (§ 46 № 8 GmbHG).

Принятие решений осуществляется в форме решений (Beschlüsse). Если устав не предусматривает иного, для принятия решения необходимо простое большинство поданных голосов (§ 47 абз. 1 GmbHG). Согласно § 47 абз. 2 GmbHG каждый евро доли в уставном капитале даёт один голос. Тем самым размер участия в капитале является определяющим для веса голоса участников. Для особо значимых мер закон предусматривает квалифицированное большинство. Это касается, в частности, изменений устава или мер, касающихся капитала. Для них требуется большинство в три четверти поданных голосов; помимо этого, любое решение, изменяющее устав, обязательно подлежит нотариальному удостоверению (§ 53 абз. 2 предложение 1 GmbHG). Следует также учитывать запреты голосования согласно § 47 абз. 4 GmbHG. Согласно этой норме участник лишён права голоса, если решается вопрос об утверждении его деятельности, об освобождении его от обязательства или о предъявлении к нему требований о возмещении. Эта норма призвана предотвращать конфликты интересов и закрепляет запрет быть судьёй в собственном деле.

Созыв общего собрания участников осуществляется управляющим директором (§ 49 абз. 1 GmbHG). Созыв должен производиться посредством заказного письма (§ 51 абз. 1 предложение 1 GmbHG). Устав, однако, может допускать иные формы, например по электронной почте. Срок уведомления составляет не менее одной недели (§ 51 абз. 1 предложение 2 GmbHG). В уведомлении о созыве должны быть указаны место, время и повестка дня. За исключением прямо предусмотренных случаев, общее собрание участников подлежит обязательному созыву, если это представляется необходимым в интересах Общества (§ 49 абз. 2 GmbHG). Прямо нормированный случай содержится в § 49 абз. 3 GmbHG. Согласно ему общее собрание участников должно быть созвано безотлагательно, если утрачена половина уставного капитала. Помимо этого, при определённых условиях созыва вправе требовать миноритарные участники. Согласно § 50 абз. 1 GmbHG участники, чьи доли в совокупности составляют не менее десяти процентов уставного капитала, вправе с указанием цели и оснований требовать созыва общего собрания участников. Если управляющий директор не исполняет это требование, миноритарные участники могут после получения судебного разрешения сами созвать собрание (§ 50 абз. 3 GmbHG).

Решения участников необязательно должны приниматься на очном собрании. Согласно § 48 абз. 2 GmbHG допускается принятие решения в так называемой заочной форме (Umlaufverfahren) — то есть путём письменной подачи голосов — также и без проведения собрания, при условии, что либо все участники выражают согласие с принимаемым положением, либо все они согласны с письменной подачей голосов. С момента введённой Законом о цифровой реформе регистрации (Gesetz zur Umsetzung der Digitalisierungsrichtlinie, «DiRUG») новой редакции § 48 абз. 1 предложение 2 GmbHG собрание, помимо этого, может проводиться также виртуально либо в гибридной форме, если все участники выразят на это согласие в текстовой форме; устав может предусматривать дополнительные возможности. Эти формы приобретают на практике всё большее значение, в особенности в обществах с международным составом участников.

Для надлежащего принятия решения должны соблюдаться требования закона и устав. Это касается, в частности, формы и срока уведомления о созыве, а также надлежащее указание предметов решений. Грубые нарушения влекут ничтожность решений участников. Это, например, имеет место, если приглашены не все участники либо приглашение совершено с нарушением формы (BGH, определение от 24.03.2016 — IX ZB 32/15, DNotZ 2016, 938, Rn. 21). Также отсутствие в приглашении времени и места ведёт к ничтожности (там же). Менее тяжёлые нарушения обосновывают оспоримость. Сюда относится, в частности, незначительное несоблюдение срока уведомления (Altmeppen, 2023). Иск об оспаривании решений согласно сложившейся судебной практике, рассматривается по аналогии с §§ 241 и далее, 246 Закона Германии об акционерных обществах (Aktiengesetz «AktG»); в частности, иск об оспаривании по общему правилу подлежит предъявлению в пределах месячного срока, предусмотренного § 246 абз. 1 AktG, причём в праве GmbH в конкретном случае возможно соразмерное продление (BGH, решение от 14.05.2013 — II ZR 196/12, NZG 2013, 944). Безвредны нарушения при созыве, если все участники присутствуют (§ 51 абз. 3 GmbHG).

Казахстан

Общее собрание участников ТОО

Казахстанское законодательство достаточно подробно регламентирует порядок созыва и проведения общего собрания участников товарищества с ограниченной ответственностью. Несмотря на это, значительная часть корпоративных споров, рассматриваемых судами Республики Казахстан, связана именно с нарушением порядка созыва, подготовки и проведения общего собрания участников, а также с оспариванием принятых на нем решений (Постановления №1599-19-00-2а/1902, №7599-21-00-2а/6505; решение № 6309-21-00-2/2178).

Общее собрание участников является высшим органом управления товариществом и может быть очередным либо внеочередным. Очередное общее собрание участников созывается исполнительным органом товарищества не реже одного раза в год. На таком собрании, как правило, рассматриваются вопросы утверждения финансовой отчетности, распределения прибыли, избрания органов управления и иные вопросы, отнесенные к компетенции общего собрания. Внеочередное общее собрание участников может быть созвано исполнительным органом товарищества по собственной инициативе либо по требованию лиц, уполномоченных законом или учредительными документами товарищества. В частности, право требовать созыва внеочередного общего собрания принадлежит

наблюдательному совету (при его наличии), ревизионной комиссии (ревизору), а также участникам товарищества, обладающим в совокупности не менее чем десятью процентами от общего числа голосов участников товарищества. Несоблюдение установленных законодательством требований к порядку созыва и проведения общего собрания может являться основанием для признания принятых решений недействительными в судебном порядке.

Порядок голосования на общем собрании участников

Согласно пункту 5 статьи 42 Закона Республики Казахстан «О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» каждый участник товарищества при голосовании на общем собрании обладает количеством голосов, пропорциональным размеру его доли в уставном капитале товарищества. Вместе с тем законодательство допускает возможность установления учредительными документами иного порядка определения количества голосов участников. В частности, уставом товарищества может быть предусмотрен принцип «один участник — один голос», при котором количество голосов участника не зависит от размера принадлежащей ему доли в уставном капитале (Постановление №6001-17-00-Згп/684). Использование альтернативного порядка голосования позволяет обеспечить баланс интересов участников и предотвратить концентрацию корпоративного контроля исключительно у владельцев крупных долей. Вместе с тем соответствующие положения должны быть прямо закреплены в учредительных документах товарищества.

Германия

3. Иные органы / Необходимо ли создание иных органов?

Участники общества могут предусмотреть в уставе создание дополнительных органов, таких как консультативный совет, наблюдательный совет или попечительский совет. Догматической точкой опоры для факультативного наблюдательного совета является § 52 GmbHG, который в случае сомнения отсылает к избранным предписаниям акционерного права (в частности, §§ 90 абз. 3, 4 и 5 предложения 1 и 2; 95 предложение 1; 100 абз. 1 и абз. 2 № 2; 101 абз. 1 предложение 1; 103 абз. 1 предложения 1 и 2; 105; 110–114; 116 AktG). Эти органы служат, как правило, консультированию, надзору или контролю за ведением дел. В отличие от управляющего директора, они по общему правилу не представляют Общество вовне. Оперативное руководство предприятием остаётся за управляющим директором.

Создание таких органов часто осуществляется по практическим соображениям. Добровольный наблюдательный совет или консультативный совет может быть особенно целесообразным, если Общество достигает определённого размера или если сами участники не обладают достаточными специальными знаниями для контроля за ведением дел. Также в семейных обществах подобные органы нередко выполняют посредническую функцию между участниками. Это особенно актуально, когда участвуют многие члены семьи, но не все они задействованы в оперативной деятельности. Помимо этого, дополнительный контрольный орган может укрепить доверие банков, инвесторов и деловых партнёров. В рамках раундов финансирования или при участии в капитале инвесторы порой даже требуют создания консультативного или наблюдательного совета.

Поскольку Закон о GmbHN содержит лишь немногие предписания относительно добровольных дополнительных органов, их задачи и полномочия должны быть детально

урегулированы в уставе. Участники могут, в частности, определить, каким образом назначаются члены, какова продолжительность срока их полномочий и какие меры требуют согласия данного органа. Часто предусматривается, что чрезвычайные сделки могут совершаться лишь с согласия консультативного или наблюдательного совета. Это касается, например, крупных инвестиций, приобретения предприятий, сделок с земельными участками или привлечения значительных кредитов.

Дополнительные органы могут также улучшать коммуникацию между участниками и ведением дел. Посредством регулярных отчётов и заседаний они создают прозрачность относительно экономического положения и развития Общества. Одновременно может быть привлечена внешняя экспертиза. На практике в консультативные советы часто включаются лица, обладающие особым опытом в области финансирования, корпоративного управления или отраслевого регулирования.

Создание дополнительных органов, однако, ведёт также к дополнительным организационным затратам. Процессы принятия решений могут стать более сложными, поскольку возникают дополнительные требования о согласовании. Кроме того, нередко возникают дополнительные расходы на вознаграждение, заседания и консультирование. Поэтому Общество должно оценивать, оправдывает ли польза от такого органа дополнительные затраты.

Существуют, однако, ситуации, в которых наблюдательный совет более не является добровольным, а становится обязательным. Это всегда имеет место, когда GmbH подпадает под правила корпоративного участия работников в управлении. Наблюдательный совет должен быть в обязательном порядке создан, если GmbH, как правило, имеет более пятисот работников. В этом случае применяется Закон об участии работников на одну треть (Drittelbeteiligungsgesetz, «DrittelbG»). В таком случае одна треть членов наблюдательного совета должна состоять из представителей работников. Если у GmbH более двух тысяч работников, применяется Закон о соучастии работников (Mitbestimmungsgesetz, «MitbestG»). В этом случае наблюдательный совет наполовину состоит из представителей участников и наполовину — из представителей работников. В этих случаях GmbH утрачивает часть своей свободы формирования. Для прав и обязанностей наблюдательного совета в таких случаях определяющими являются нормы акционерного права (§ 25 абз. 1 № 2 MitbestG; § 1 абз. 1 № 3 DrittelbG).

Казахстан

Иные органы управления / Необходимо ли создание иных органов?

Участники товарищества вправе предусмотреть в уставе создание наблюдательного совета в целях осуществления контроля за деятельностью исполнительного органа товарищества (ст. 57 Закона о ТОО). Наблюдательный совет не является исполнительным органом и осуществляет надзорные функции в пределах компетенции, определенной законодательством и учредительными документами товарищества. Члены наблюдательного совета избираются общим собранием участников на срок не более пяти лет. Порядок формирования, количественный состав, срок полномочий и компетенция наблюдательного совета определяются уставом товарищества.

В целях обеспечения независимости контроля член исполнительного органа товарищества не может одновременно являться членом наблюдательного совета. При принятии решений на

заседаниях наблюдательного совета каждый его член обладает одним голосом (ст. 57 Закона о ТОО). Создание наблюдательного совета позволяет участникам товарищества усилить контроль за деятельностью исполнительного органа, повысить эффективность корпоративного управления и снизить риски принятия решений, способных причинить убытки товариществу.

Список литературы

- Altmeppen. (2023). §§ 6, 37, 51. In Kommentar zum Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung (11. Auflage).
- Bundesgerichtshof. (1977, September 19). Urteil, II ZR 11/76. NJW 1977, 2316.
- Bundesgerichtshof. (1990, July 9). Urteil, II ZR 194/89. NJW 1990, 2622.
- Bundesgerichtshof. (1999, September 20). Urteil, II ZR 345/97. NJW 1999, 3779.
- Bundesgerichtshof. (2005, March 14). Urteil, II ZR 153/03. ZIP 2005, 706.
- Bundesgerichtshof. (2006, September 25). Beschluss, II ZR 235/05. BeckRS 2006, 12971.
- Bundesgerichtshof. (2012, January 24). Urteil, II ZR 109/11. NZG 2012, 259.
- Bundesgerichtshof. (2013, May 14). Urteil, II ZR 196/12. NZG 2013, 944.
- Bundesgerichtshof. (2013, September 24). Urteil, II ZR 216/11. NZG 2013, 1344.
- Bundesgerichtshof. (2014, December 2). Urteil, II ZR 322/13. NZG 2015, 429.
- Bundesgerichtshof. (2016, March 24). Beschluss, IX ZB 32/15. DNotZ 2016, 938.
- Bundesgerichtshof. (2017, April 4). Urteil, II ZR 77/16. NZG 2017, 700.
- Bundesgerichtshof. (2017, March 16). Urteil, IX ZR 253/15. NZG 2017, 627.
- Bundesgerichtshof. (2019, January 8). Urteil, II ZR 364/18. NJW 2019, 1512.
- Fleischer (2026). § 43, Randnummer 84. In Münchener Kommentar zum Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung (5. Auflage).
- Pöschke (2026). § 43, Randnummer 44. In Beck'scher Online-Kommentar GmbHG (67. Edition, Stand: 01.02.2026).
- Postanovlenie kollegii po grazhdanskim delam Almatinskogo oblastnogo suda ot 22 aprelya 2009 goda №2a-428-09;
- Postanovlenie nadzornoj sudebnoj kollegii po grazhdanskim i administrativnym delam Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 31 yanvarya 2013 goda №3g-157-13;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Akmolinskogo oblastnogo suda ot 16 noyabrya 2017 goda №1199-17-00-2a/2053;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Aktyubinskogo oblastnogo suda ot 26 noyabrya 2019 goda №1599-19-00-2a/1902;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Almatinskogo gorodskogo suda ot 02 avgusta 2022 goda №2a-7523/2022;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Almatinskogo gorodskogo suda ot 27 fevralya 2023 goda №2a-1069/2023;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Almatinskogo gorodskogo suda ot 15 iyulya 2021 goda №7599-21-00-2a/6505;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Kostanajnskogo oblastnogo suda ot 23 maya 2023 goda № 3999-23-00-2a/766;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Pavlodarskogo oblastnogo suda ot 23 maya 2023 goda № 5599-23-00-2a/520;

- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Severo-Kazahstanskogo oblastnogo suda ot 12 yanvarya 2017 goda № 5999-16-00-2a\1737;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam suda goroda Nur-Sultana ot 02 marta 2022 goda №2a/727;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 29 noyabrya 2017 goda №6001-17-00-3gp/684;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Zhambylskogo oblastnogo Reshenie specializirovannogo mezhrajonnogo ehkonomicheskogo suda goroda Almaty ot 19 sentyabrya 2022 goda №7527-22-00-2/6303;
- Reshenie specializirovannogo mezhrajonnogo ehkonomicheskogo suda goroda Almaty ot 29 noyabrya 2022 goda № 7527-22-00-2/7469;
- Reshenie specializirovannogo mezhrajonnogo ehkonomicheskogo suda g. Almaty ot 07 iyunya 2017 goda № 7527-17-00-2/4836;
- Reshenie specializirovannogo mezhrajonnogo ehkonomicheskogo suda Vostochno-Kazahstanskoj oblasti ot 05 oktyabrya 2021 goda № 6309-21-00-2/2178;
- Sosnitza (2025) § 34, Randnummern 34–36, 45, 105. In Michalski/Heidinger/Leible/J. Schmidt, GmbHG (5. Auflage).
- Späth-Weinreich (2021). Zur Einziehung von Geschäftsanteilen, mit Besprechung des BGH-Urteils vom 10.11.2020 (II ZR 211/19). BWNöZ 2021, 2.
- Stefanink, & Punte (2018). Die Einziehung eines Geschäftsanteils in der GmbH. GWR 2018, 425.
- Stephan, & Tieves (2026). § 35, Randnummern 84, 91. In Münchener Kommentar zum Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung (5. Auflage).
- Strohn, & Fleischer (2025). § 34, Randnummern 39–65. In Münchener Kommentar zum Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung (5. Auflage).
- Suda ot 25 noyabrya 2019 goda №3199-19-00-2a/1112;
- Thiessen (2022). § 34, Randnummern 1, 2. In Bork/Schäfer, GmbHG (5. Auflage).
- Wagner (2022). Aktuelles zur Zwangseinziehung von GmbH-Geschäftsanteilen und Abfindungsbeschränkungen in der notariellen Praxis. RNotZ 2022, 181.
- Wisskirchen, Theißen, & Lambertz (2026). § 35, Randnummer 4. In Beck'scher Online-Kommentar GmbHG (67. Edition, Stand: 01.02.2026).

References

- Altmeppen. (2023). §§ 6, 37, 51. In Kommentar zum Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung (11. Auflage).
- Bundesgerichtshof. (1977, September 19). Urteil, II ZR 11/76. NJW 1977, 2316.
- Bundesgerichtshof. (1990, July 9). Urteil, II ZR 194/89. NJW 1990, 2622.
- Bundesgerichtshof. (1999, September 20). Urteil, II ZR 345/97. NJW 1999, 3779.
- Bundesgerichtshof. (2005, March 14). Urteil, II ZR 153/03. ZIP 2005, 706.
- Bundesgerichtshof. (2006, September 25). Beschluss, II ZR 235/05. BeckRS 2006, 12971.
- Bundesgerichtshof. (2012, January 24). Urteil, II ZR 109/11. NZG 2012, 259.
- Bundesgerichtshof. (2013, May 14). Urteil, II ZR 196/12. NZG 2013, 944.
- Bundesgerichtshof. (2013, September 24). Urteil, II ZR 216/11. NZG 2013, 1344.
- Bundesgerichtshof. (2014, December 2). Urteil, II ZR 322/13. NZG 2015, 429.
- Bundesgerichtshof. (2016, March 24). Beschluss, IX ZB 32/15. DNotZ 2016, 938.

- Bundesgerichtshof. (2017, April 4). Urteil, II ZR 77/16. NZG 2017, 700.
- Bundesgerichtshof. (2017, March 16). Urteil, IX ZR 253/15. NZG 2017, 627.
- Bundesgerichtshof. (2019, January 8). Urteil, II ZR 364/18. NJW 2019, 1512.
- Fleischer (2026). § 43, Randnummer 84. In Münchener Kommentar zum Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung (5. Auflage).
- Pöschke (2026). § 43, Randnummer 44. In Beck'scher Online-Kommentar GmbHG (67. Edition, Stand: 01.02.2026).
- Postanovlenie kollegii po grazhdanskim delam Almatinskogo oblastnogo suda ot 22 aprelya 2009 goda №2a-428-09;
- Postanovlenie nadzornoj sudebnoj kollegii po grazhdanskim i administrativnym delam Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 31 yanvarya 2013 goda №3g-157-13;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Akmolinskogo oblastnogo suda ot 16 noyabrya 2017 goda №1199-17-00-2a/2053;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Aktyubinskogo oblastnogo suda ot 26 noyabrya 2019 goda №1599-19-00-2a/1902;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Almatinskogo gorodskogo suda ot 02 avgusta 2022 goda №2a-7523/2022;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Almatinskogo gorodskogo suda ot 27 fevralya 2023 goda №2a-1069/2023;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Almatinskogo gorodskogo suda ot 15 iyulya 2021 goda №7599-21-00-2a/6505;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Kostanajnskogo oblastnogo suda ot 23 maya 2023 goda № 3999-23-00-2a/766;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Pavlodarskogo oblastnogo suda ot 23 maya 2023 goda № 5599-23-00-2a/520;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Severo-Kazahstanskogo oblastnogo suda ot 12 yanvarya 2017 goda № 5999-16-00-2a\1737;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam suda goroda Nur-Sultana ot 02 marta 2022 goda №2a/727;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan ot 29 noyabrya 2017 goda №6001-17-00-3gp/684;
- Postanovlenie sudebnoj kollegii po grazhdanskim delam Zhambylskogo oblastnogo
- Reshenie specializirovannogo mezhrajonnogo ehkonomicheskogo suda goroda Almaty ot 19 sentyabrya 2022 goda №7527-22-00-2/6303;
- Reshenie specializirovannogo mezhrajonnogo ehkonomicheskogo suda goroda Almaty ot 29 noyabrya 2022 goda № 7527-22-00-2/7469;
- Reshenie specializirovannogo mezhrajonnogo ehkonomicheskogo suda g. Almaty ot 07 iyunya 2017 goda № 7527-17-00-2/4836;
- Reshenie specializirovannogo mezhrajonnogo ehkonomicheskogo suda Vostochno-Kazahstanskoj oblasti ot 05 oktyabrya 2021 goda № 6309-21-00-2/2178;
- Sosnitza (2025) § 34, Randnummern 34–36, 45, 105. In Michalski/Heidinger/Leible/J. Schmidt, GmbHG (5. Auflage).
- Späth-Weinreich (2021). Zur Einziehung von Geschäftsanteilen, mit Besprechung des BGH-Urteils vom 10.11.2020 (II ZR 211/19). BWNotZ 2021, 2.
- Stefanink, & Punte (2018). Die Einziehung eines Geschäftsanteils in der GmbH. GWR 2018, 425.

- Stephan, & Tieves (2026). § 35, Randnummern 84, 91. In Münchener Kommentar zum Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung (5. Auflage).
- Strohn, & Fleischer (2025). § 34, Randnummern 39–65. In Münchener Kommentar zum Gesetz betreffend die Gesellschaften mit beschränkter Haftung (5. Auflage).
- Suda ot 25 noyabrya 2019 goda №3199-19-00-2a/1112;
- Thiessen (2022). § 34, Randnummern 1, 2. In Bork/Schäfer, GmbHG (5. Auflage).
- Wagner (2022). Aktuelles zur Zwangseinziehung von GmbH-Geschäftsanteilen und Abfindungsbeschränkungen in der notariellen Praxis. RNotZ 2022, 181.
- Wisskirchen, Theißen, & Lambertz (2026). § 35, Randnummer 4. In Beck'scher Online-Kommentar GmbHG (67. Edition, Stand: 01.02.2026).

FTAMP:10.27.21

Германия және Қазақстан заңнамасындағы жауапкершілігі шектеулі серіктестік: салыстырмалы талдау

Таня Галандер¹, Анастасия Малкова², Нилс Бауманн³, Анна Рихтер⁴, Марат Естемиров^{5*}

^{1,2,3}GvW Graf von Westphalen заң компаниясы, Берлин, Германия

⁴Heuking заң компаниясы, Кёльн, Германия

⁵SDU University, Қаскелең, Қазақстан

*email: marat.yestemirov@sdu.edu.kz

Аңдатпа

Мақалада жауапкершілігі шектеулі серіктестікке қатысушының үлесін мәжбүрлеп сатып алу институтына салыстырмалы-құқықтық талдау, сондай-ақ Германия мен Қазақстандағы серіктестікті басқару органдарының қызметін құқықтық реттеу жүргізіледі. Зерттеу екі елдегі бұл бағыттағы корпоративтік қатынастарды реттеуде ортақ ұстанымдардың да, жекелеген айырмашылықтардың да бар екендігін көрсетуде. Атап айтқанда үлесті мәжбүрлеп сатып алуға қатысты екі құқықтық жүйеде бағалау құқықтық категорияларын қолданады. Мәселен, неміс заңнамасы қатысушының үлесін мәжбүрлеп сатып алуға "дәлелді себеп" (wichtiger Grund) болған кезде мүмкіндік берсе, ал Қазақстан заңнамасы қатысушы өз міндеттерін бұзған не серіктестікке елеулі зиян келтірген жағдайда үлесті мәжбүрлеп сатып алу мүмкіндігін қарастырады. Сонымен қатар, осы институтты реттеуде айтарлықтай айырмашылықтар анықталды. Егер Германияда үлесті мәжбүрлеп сатып алудың тәртібі мен негіздері негізінен серіктестік жарғысының ережелерімен және қатысушылардың келісімімен айқындалса, ал Қазақстанда тиісті негіздер мен рәсім едәуір дәрежеде заңнамамен реттеледі. Бұдан тыс мақалада қатысушылардың жалпы жиналысын шақыру және өткізу, серіктестіктің атқарушы және өзге де органдарының құрылуы мен жұмыс жасау тәртіптеріне қатысты қос елдің заңнамалары талданды.

Кілт сөздер: жауапкершілігі шектеулі серіктестік, үлесті мәжбүрлеп сатып алу, корпоративтік басқару, Қазақстан, Германия, салыстырмалы құқықтану.

IRSTI:10.27.21

Limited liability Company in the legislation of Germany and Kazakhstan: a comparative analysis

Tanya Galander¹, Anastassiya Malkova², Nils Baumann³, Anna Richter⁴, Marat Yestemirov^{5*}

^{1,2,3}GvW Graf von Westphalen Law firm, Berlin, Germany

⁴Heuking Law firm, Cologne, Germany

⁵SDU University, Kaskelen, Kazakhstan

*email: marat.yestemirov@sdu.edu.kz

Abstract

This article provides a comparative legal analysis of the institution of the compulsory buyout of a participant's share in a limited liability company, as well as the legal regulation of the company's governing bodies in Germany and Kazakhstan. The study reveals both similarities and significant differences in the regulation of corporate relations in these jurisdictions. In particular, with regard to the compulsory buyout of a participant's share, both legal systems employ broad evaluative legal concepts. German law permits the exclusion of a participant and the subsequent buyout of their share upon the existence of a "wichtiger Grund" ("good cause" or "valid reason"), whereas Kazakh law allows for the compulsory buyout of a participant's share in cases where the participant breaches their obligations to the company or causes substantial harm to it. At the same time, the study identifies important differences in the regulation of this institution. While German law largely leaves the grounds and procedure for compulsory share buyouts to the company's articles of association and the agreement of the participants, Kazakh law regulates these matters in greater detail through statutory provisions. The article also analyzes the legislation of Germany and Kazakhstan governing the convening and conduct of general meetings of participants, as well as the establishment, powers, and functioning of the executive and other corporate bodies of a limited liability company.

Keywords: limited liability company, compulsory share buyout, corporate governance, Kazakhstan, Germany, comparative law.

Дата поступления: 25 июнь, 2026